

म. ग्रं. सं. ठाणे

विषय

लेखक

गो. ए. गो. साधा

सन

संग्रहालय क्रमांक

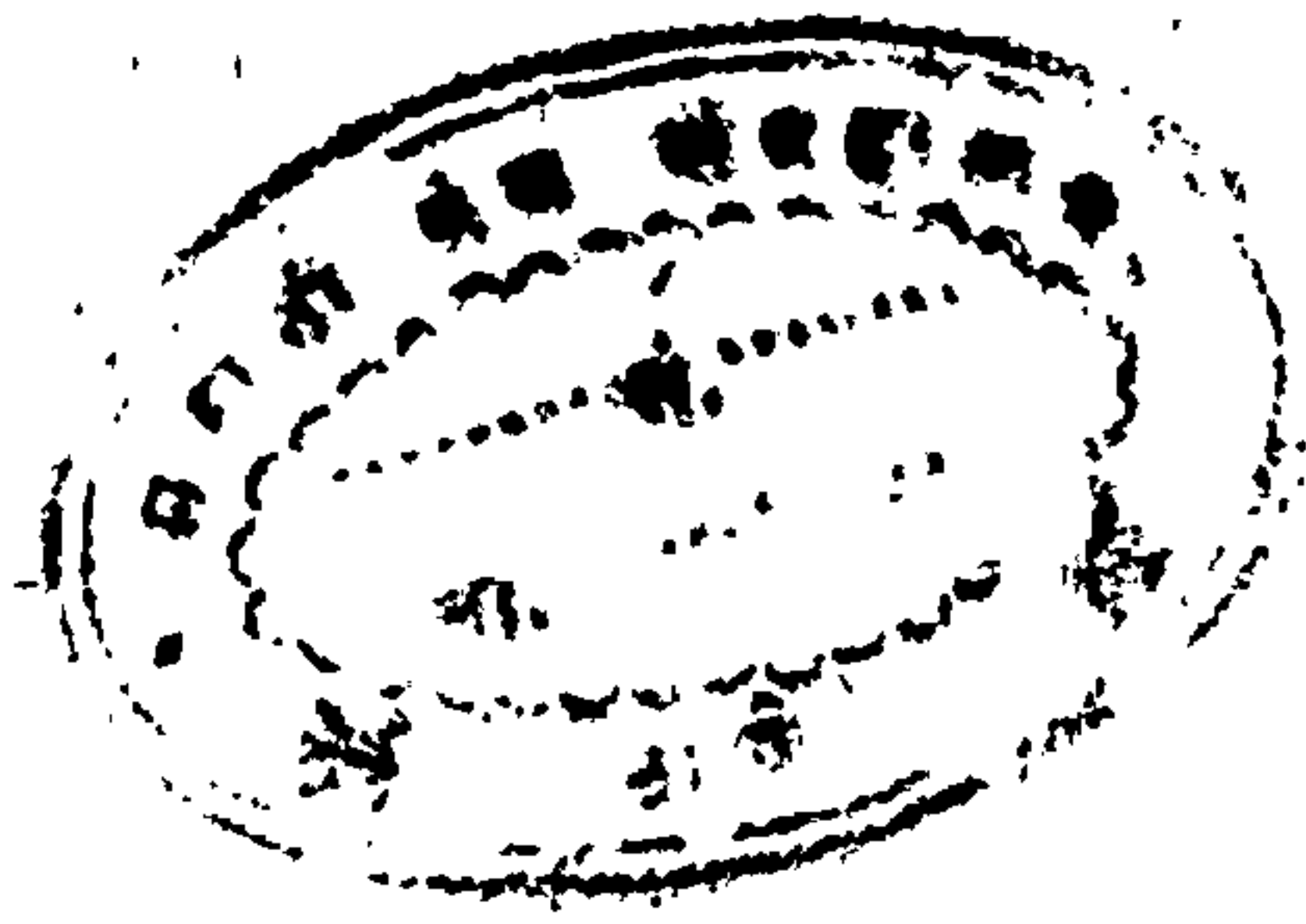
पुस्तकाचे नांव

प. पटवर्धन यांचे

पद्यात्मक चरित्र

360

काव्य

प्रतापशील विप्रवीर सरदार
परशुरामभाऊ पटवर्धन
यांचें पद्यात्मक चरित्र.

६९०

हं

गोविंद एकनाथ गोसावी, स्कूलमास्तर
यानें रचिलें

झणिज्झणितकंकणकणितकिंकिणिकिं धनुर्ध्व-
नद्गुरु गुणाटणीकृतकरालकोलाहलं ॥
वितत्य किरतो शरानविरतस्फुरच्चडयो-
र्विचित्रमभिवर्धते भुवनभीममायोधनम् ॥ १ ॥
उत्तररामचरित.

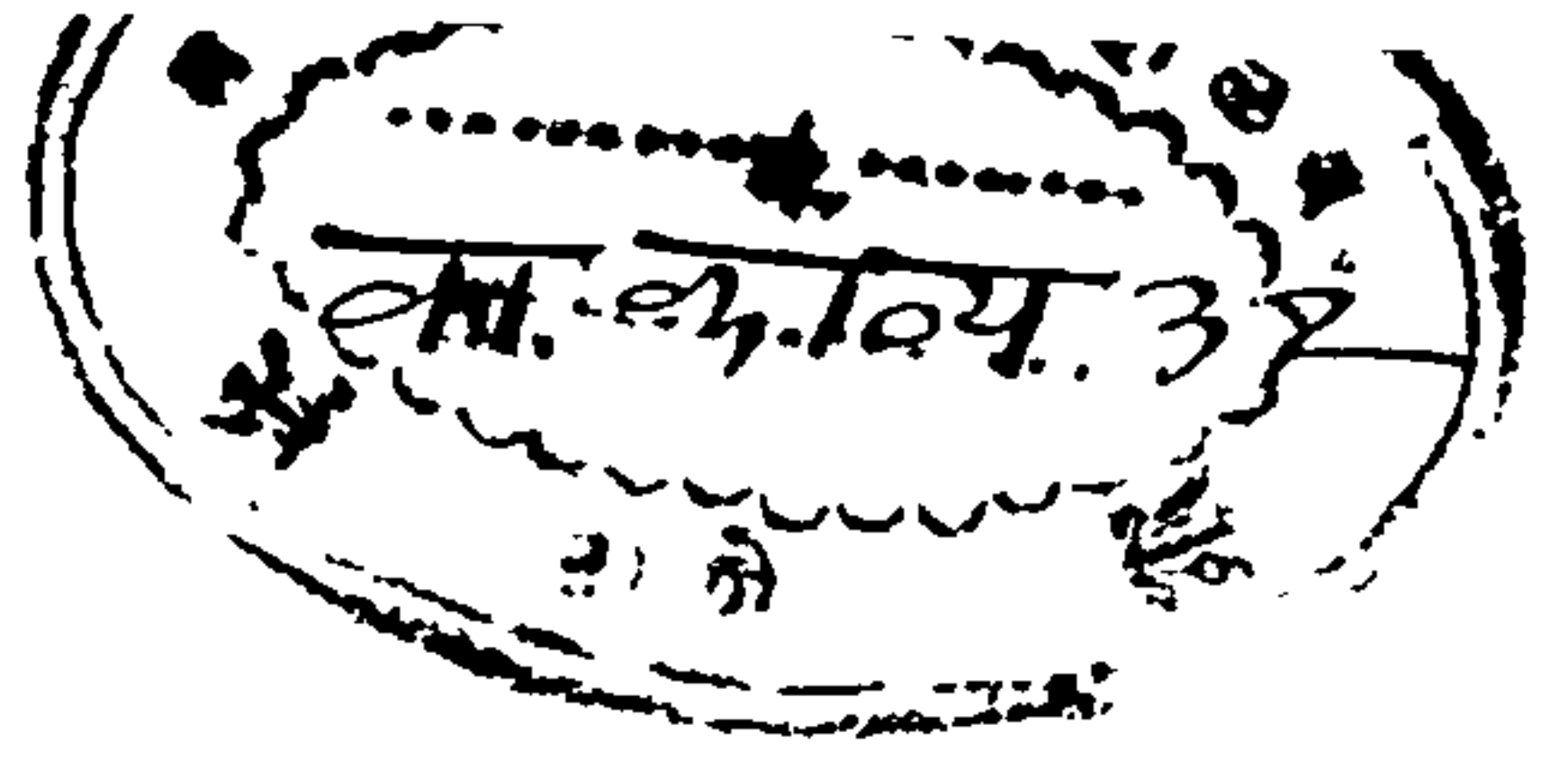
(ग्रंथकर्त्यानें सर्व हक स्वाधीन ठेविले आहेत.)

हरी सखाराम खानोलकर यांनीं

धुंडिराज छा० छा०

सन १८९८.

किंमत १०२ एक रुपया दोन आणे.

अभिप्राय

खानापूर, तारीख १४/१९८०.

श. रा. गोविंदरावजी गोसावी यांनी आरंभिलेल्या ऐतिहासिक सत्पुरुषांच्या पद्यात्मक चरित्रमालेतील प्रस्तुत चरित्र हे तिसरें पुष्प होय. पहिल्या दोन पुष्पांपैकी " श्रीमती अहिल्याबाई होळकर " यांचें चरित्र प्रसिद्ध झालें आहे. व दुसरें " श्रीमंत थोरले मल्हारराव होळकर यांचें चरित्र प्रसिद्ध व्हावयाचें आहे. हे तिन्ही ग्रंथ मी समग्र वाचून पाहिले आहेत. रा. गोसावी यांचा कवितासाधी पण रसाळ व प्रसादयुक्त आहे. त्यांत ही त्यांची प्रस्तुत कृति फारच सरस व नामी साधली आहे. सरदार परशुरामभाऊ पटवर्धन चरित्र न्यायक, व रा. गोसावी मार्मिक व सहृदय कवि, असा योग जुळल्यावर, महाराष्ट्रीय इतिहासप्रिय वाचकांची चित्तवृत्ति चरित्रवाचनानें उचंबळून, गत वैभवाच्या संस्मरणानें क्षणभर क्षुब्ध होणें केवळ साहजिक होय. वृत्ताची निवडही कथाप्रसंगास अनुरूप अशीच आहे. दूरान्वय व पादपूरणें क्वचितच आढळतात. ठिकठिकाणी आधुनिक आचारविचारांवर मार्मिक विचार प्रकट केले आहेत. काव्य सर्वथा विद्वज्जनांस पसंत पडण्यालायक आहे, असें ह्याटल्यावांचून राहवत नाही.

मंगेश जिवाजी तेलंग, बी. ए. एल. एल्. बी.

चिटणीस, सहकारिणी सभा खानापूर.

आश्रयदात्यांस विनंति

आपण कृपा करून अहल्याबाईच्या चरित्राच्या () प्रती-
स आश्रय दिला. यामुळे उमेद येऊन हा ग्रंथ छापून तयार करिता
आला. यासाठी मार्गाल प्रमाणे मदत केली असतां, ' राणोजी,
जयाजी व जनकोजी शिंदे ' यांचे १००४ कवितांत रचलेले चरित्र
आपणास थोड्याच दिवसांत सादर करितों. सुज्ञास जास्त प्रार्थना
नलगे. छापखाना बेळगांवास, प्रकाशक खानापूरास व मी हुबळीस
आणि ह्या तिन्ही ठिकाणी (हे काम चालले असतां) प्लेगचा तडा-
का. यामुळे चित्तस्वास्थ्याचा अभाव. असा प्रकार झाला. सबब ग्रंथांत
जीं फार अशुद्धे राहिलीं आहेत. तीं पुनरावृत्तीशिवाय निघावयाची
नाहींत, सबब शुद्धिपत्र दिले नाहीं. आपणास ही चूक सहज वाचतांना
ध्यानीं येणार आहे. आपणाकडून येणाऱ्या सूचना व अशुद्धांचा
निकाल पुनरावृत्तींत होईल. पुस्तकाची किंमत १४२ व टपाल खर्च
(४-१) कृपा करून लौकर पाठविणे. आणि दुसरी प्रार्थना ही कीं,
प्रत्येकानें निदान एकेक वर्गणीदार नवा मिळवून दिला असतां, मोठे
उपकार होणार आहेत. सेवेसी श्रुत होय.

नम्र प्रकाशक.

प्रस्तावना

सतत-प्रयत्नी व दीर्घोद्योगी अशा पुरुषांची चरित्रे, मनास आनंद देतात. त्यांपासून चांगला बोध होतो. सहृदय मनुष्याने ती कितीही वेळ वाचिली, तरी वारंवार वाचावींशी वाटतात. विचारी मनुष्यास त्यांपासून सांसारिक व व्यावहारिक वागण्याचे रस्ते दिसतात, प्रसंगांतून पार पडण्याचे उपाय सुचतात, व रिपुमित्रांशी कसे वागावे हे समजते. सत्याऽसत्य, न्यायाऽन्याय, इत्यादिकांचे परिणाम चरित्र वाचतांना प्रत्यक्ष दिसतात, यामुळे सत्याने व न्यायाने वागण्याचा मनुष्याच्या मनाचा निश्चय ठरतो. इत्यादि अनेक फायदे सत्पुरुष-चरित्रावलोकनाने होतात. आणि हे फायदे करून घेण्याची इच्छा तृप्त होण्याचे मार्ग मुद्रण केलेने तर फारच सोपे केले आहेत, ही एक परमेश्वराची कृपाच समजली पाहिजे.

क्षीर हा पदार्थ कोणत्याही पात्रांतून प्राशन केला, तरी त्याचे माधुर्य कमी होत नाही. परंतु स्वच्छ व उत्तम पात्रांतून घेणारास जास्त आनंद होतो, हे सर्वानुभव सिद्ध आहे. त्याच प्रमाणे ग्रंथांचेही आहे. सुप्रसिद्ध व विद्वान ग्रंथकाराच्या लेखनीतून सहज बाहेर पडलेले ग्रंथ रसाळ व चित्ताकर्षक होतात. हे कालिदास, भवभूति इत्यादि प्राचीन कवि व मोरोपंत, वामन वगैरे प्रासादिक कवि यांच्या ग्रंथांवरून सर्व-मान्य आहे. ह्मणून असलीं कामे त्यांनाच योग्य आहेत.

थोडीशी देशभाषेची सेवा करावी, हा उद्देश मनांत धरून मी यथामति सेवा केली आहे. ती रसिकास मान्य व्हावी ह्मणून प्रयत्न केला आहे. तो कितपत साधला आहे हे पाहण्याचे काम सुज्ञांचे आहे. लोकाश्रय मिळून दुसऱ्या ग्रंथास उत्तेजन येईल अशी आशा आहे.

विद्वद्भ्यं रा० रा० मंगेश जिवाजी तेलंग बी. ए. एल्. एल्. बी. यांनी आपला अमूल्य वेळ खर्चून हे काव्य समग्र वाचून पाहिले, जागजागी महत्त्वाच्या सूचना केल्या व योग्य असी पुष्कळ मदत केली. याबद्दल मी त्यांचा फार आभारी आहे. रावसाहेब तुकाराम

गोविंद कुलकर्णी मु. हुसंगाबाद यांनी या ग्रंथास (५०) पन्नाम्बू रुपये बक्षिस दिले. हे त्यांचे औदार्य प्रशंसनीय आहे. त्याच प्रमाणे राजकवि श्रीमंत बापूसाहेब कुरुंदवाडकर यांनीही हा ग्रंथ पाहून बक्षिस झगून (१५) पंधरा रुपये दिले. यावरून त्यांची गुणज्ञता व्यक्त होते त्याबद्दल त्यांचाही आभारी आहे.

माझे मित्र रा. हरि सखाराम खानोलकर (हे मजप्रमाणेच द्रव्याने गरिब असतांही) यांनी हाही ग्रंथ प्रकाशित करण्याचे कामी सर्व द्रव्यसाह्य व शारीर मेहनत केली. याबद्दल मी त्यांचा फार ऋणी आहे.

हे काव्य रचतांना रा० रा० धोंडो बाळकृष्ण सहस्रबुद्धे यांनी लिहिलेला 'पेशवाईतील धामधुमीचा देखावा' हा ग्रंथ फार उपयोगी पडला. याबद्दल त्यांचाही मी ऋणी आहे.

'श्रीमती देवी अहल्याबाई साहेब' व 'मल्हारराव होळकर' यांची चरित्रे संपूर्ण झाल्यावर हा तिसरा ग्रंथ परमेश्वराने पुरा करविला आहे. परमेश्वरापाशी प्रार्थना करून हा प्रस्ताव लेख संपवितों.

कामेरी,
आगस्ट १८९८

गोविंद एकनाथ गोसावी
इनामदार पळसगांवकर.

अनुक्रमणिका

क्र. भि.	विषय.	पृष्ठ.
१	कुलवृत्त व जनुकथन	१
२	पटवर्धनकृत युद्धे व त्यांतुभाऊचा संबंध	१३
३	हैदराऽभ्यवस्कंदन	२१
४	हैदरसमरपरिसमाप्ति	३९
५	भातृजवध व रघुनाथराव	५०
६	आंग्लपराभूति	६७
७	टिप्पुसंग्राम	७६
८	शिंदाविभवदर्शन	९२
९	खर्जाची लढाई	१०३
१०	साचिव्यलाभ	११२
११	परिसमाप्ति	१२४

श्री ३५०

देव वन्दे

०

महेशसुहृदे नमः । औनमः सिद्धे

सरदार परशुराम भाऊ पटवर्धन वीररत्न

यांचें चरित्र

[कुलवृत्त-जनुकथन.]

(शार्दूलविक्रीडित)

शंभूची दायिता उमा पशुपती हीं एकदा सन्मती ।
 मात्रंकीं स्थित जो गजास्य सुत त्या चुंबावया इच्छिती ॥
 शंभूचें मुख आणि तज्जननिचें आलेंच चुंबावया ।
 तें हासे मुख-चुंबना चुकवुनी विघ्नेश वंदा तथा ॥ १ ॥
 श्रीविष्णू गिरिजा तसंच नमितों श्रीविठ्ठलाला अती ।
 विद्यादात्रि सती सरस्वति नमी बुद्धीस द्यायाप्रती ॥
 जी लंबोदरपति सच्चरित हें देवी करो पूर्ण ती ।
 खंडेराव कन्हेपठार-विभुजी केली त्याला नती ॥ २ ॥
 दक्षाचा मख नाश जो करि जवें पत्नी-सतीच्या मुळें ।
 ज्यातें पाहुनि धांवती चहुंकडे तें दानवांचों कुळें ॥
 भक्ताला सुख पूर्ण देउन पुढें सायुज्यमुक्ती तथा— ।
 देतो, नित्य विभू चराचर रची विघ्नां हरो तद्दया ॥ ३ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

शंभूलागिं नमून मी रचितसें सद्धिप्र जो चांगला ।
 ज्यानें गाजवुनी पराक्रम बहू सन्मान संपादिला ॥
 राज्यस्तंभचि भासला द्विजनृपा जो पेशव्याचें करी ।
 मोदें साह्य सदा ज्यास नमिती झुंजार भारी अरी ॥ ४ ॥

(आर्या)

त्यांचें चरित्र कथितों, हर्षे मी परशुरामपंताचें ।
ज्यांचे वंशज अजुनी, एथें करितात राज्य हो साचें ॥ ५ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

खेडें कोतवडें लहान अगदीं रत्नागिरी-पसुनी ।
आहे योजन अर्ध राहत असे तेथें सुभद्राग्रणी ॥
नामें जो हरभट्ट विप्रवरहो वाळंभटाचा सुत ।
वागे सज्जनसा स्वकर्मरत जो सर्वाप्रती संमत ॥ ६ ॥
शेंड्याची मुलगी तयास दिधली लक्ष्मी जियेचें असे ।
चित्ताऽऽकर्षक नाम ईश्वरपदीं चित्तास लावीतसे ॥
वंशोपार्जित भूमि थोडि असुनी भिक्षूक-वृत्तीप्रती ।
सांभाळून कसें तरी उभयतां काळाप्रती कंठितो ॥ ७ ॥
त्यांचें स्वास्थ्य न राहिलें परि तसें विस्तार झाला अती ।
हांतें ग्राम लहान यास्तव पुरी प्राप्ती न हो संप्रती ॥
चित्ताक्रांत सदा सतीसह पती दारिद्र्ययोगें अती ।
कौटुंबीय उपासि ही मरती तें प्रार्थी उपाध्याप्रती ॥ ८ ॥
गाड्याच्या-वरि नाव आणि कधि तो गाडाहि नांवेवरी ।
ऐशा गोष्टि कधीं कधीं घडति या लोकांमधें भूचरी ॥
दुःखाचा नच येइ वेळ कधिही कोणावरी हें कधीं— ।
नाहीं होत ह्मणून देत न कधीं त्रासास लोकां सुधी ॥ ९ ॥

(स्रग्धरा)

भट्टें दोघां सुतांचा उपनयनविधी सारण्याला वड्याला ।
स्वोपाध्याला तदा हो बहुत विनविलें द्रव्य द्याया स्वतांला ॥
' नाहीं ' तो साफ बोले भट्ट निजगृहिं ये, लागली थोर चिंता ।
मुंजी होती कशा या परिवृतिहि कसी चालते सर्व आतां ॥ १० ॥

कुलवृत्त व जनकथन.

(शार्दूलविक्रीडित)

ज्यांचा उंबरठा कधीं वधुं नये त्यांच्याकडे जाउनी ।
वेंगाडी मुख तो ' प्रभू धन मला द्यावे ' अशा भाषणीं ॥
त्यांनीं देउंनये घना परि भटा टोंचूनि वोलोनिया ।
मानाचा करितीच भंग पस्ते तो विप्र तेथूनिया ॥ ११ ॥

(शिखरिणी)

तदा भट्टाला त्या भगिनि उपयोगी पडलि जी ।
तयाच्या वाषानें भुदरगडिं होती दिली अजी ।
तिला ही भावाची अडचण कळोनी मग करी ।
स्वतांच्या भ्रात्याला मदत बरि दांडेकर-करीं ॥ १२ ॥

(स्रग्धरा)

मुंजीची दूर होतां अडचण मग तो विप्र तें ह्याच गांवीं ।
संसारचाहि गाडा सुखरूप निभण्या काय युक्ती करावी ॥
ऐशा चिंतेंत गेला बुडुन, गणपती जाउनीया पुळ्याला ।
आराधी फार भावें हरित-तृण-रसा पीउनी सेवि त्याला ॥ १३ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

ऐशा घोर तपास तो द्विज करी संतुष्ट विघ्नेश तो ।
झाला आणि तयासि स्वप्निं वदला जो संकटें नाशितो ॥
' भक्तीनें बहु तुष्ट मी तुजवरी झालों द्विजा जा घरीं ।
सारी भोजन तूं त्वरें मग निघे जायास देशावरी ' ॥ १४ ॥

(स्रग्धरा)

' जातांना घाट-माथा चढुन वरतिं जो विप्र भेटेल त्याला ।
स्वामी भावें करी तूं मदत करिल तो आपदा सारण्याला- ॥
भारी देईल. तूतें धन उदय तुझा त्यामुळें खास होतो ' ।
ऐसें सांगून त्याला त्वरित गणपती गुप्त झाला तिथें तो ॥ १५ ॥

१ दांडेकराच्या हातीं.

(शार्दूलविक्रीडित)

नागा होउनि भट्ट मानसिं मुद्दे भारी भरे तो भला ।
झालें सार्थक देव स्वामिं मजशीं येऊनिया बोलला ॥
आज्ञेच्या परि तो त्वरें मग निघे देशावरी जावया ।
पत्नीचा द्विज घे निरोप सतिही दुःखेंच तो दे तया ॥ १६ ॥

(आर्या)

आला घाट चढोनी, बघतो तों एक बाल सुकुमार ।
वय अल्प अन्ने ज्याचें, उष्णें मुख लाल जाहलें फार ॥ १७ ॥
घामानें थबथबलें, वृक्षच्छायेंत हुशश जें करित ।
बसलेलें त्या दिसलें, सन्निध माताहि येइ दृष्टींत ॥ १८ ॥
दुःखाचा सुसकारा, विधवा टाकीत वैसली होती ।
फिरलें नशीब ह्मणजे, विघ्नं येतात धांउनीच अती ॥ १९ ॥
पाहुनि हरभटजीची, कंबर खचली संचित होवोनी ।
लावी भाळीं कर तो, बोले चिचांत दुःख पावोनी ॥ २० ॥
' या अर्भका कडूनी, दैव कसें उदय पावतें माझें ' । (जें)
न्याहाळी बालमुखा, होतें मोहक बहूत सुंदर जें ॥ २१ ॥

(आर्या)

तच्चक्षू तेजस्वी, मुद्रा त्याची तशीच तरतरित ।
सतेज लिंबापरि तत्-कांतीला राहिला तदा बघत ॥ २२ ॥
भानावर भट आला, तच्चिन्हांवरुन खातरी झाली ।
होइल बालक राजा, वाटे तत्खिन्नता मुळीं गेली ॥ २३ ॥

(मन्दाक्रान्ता)

बोले तेव्हां हरभट मनीं ' या मुलाच्या करानें ।
माझी दैना दुर करुं असें इच्छिलें कीं प्रभूनें ॥
याच्या हस्तें कनक दिन तो दाखवीतो गजास्य ।
त्याची लीला अगम सकलां जो करी भऊ-दास्य ॥ २४ ॥

तेव्हां विप्रे पडशिस पुनः टाकिलें स्कंधदेशीं ।
 काठी हातीं धरून मग तो पातला त्यांजपार्शीं ॥
 त्या बाळाच्या जननिस पुसे, कोण ? कोठून आलां ? ।
 दुःखें सांगे रडुन जननी सर्व वृत्तान्त त्याला ॥ २९ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

‘ माझे ह्यापण गांव तेथिल असें मी विप्रपत्नी पर्ती ।
 दुर्दैवें यम नेइ आत्मभवना माझा द्विजा सन्मती ॥
 मींजीबंधन व्हावयास मुलगा कोठें तरी घेऊनी ।
 जावें हें मनिं आणुनी द्विजवरा मी जात आहे झणीं ’ ॥२६॥
 हाही तीस वदे ‘असे मजहि तो उद्देश वाई चला ।
 जाऊं संगतिनें’ तदा द्विज मुला घे आणि संगें तिला ॥
 मार्गाला क्रमुनी तिघे हळुहळु आले गिरीला मुदें ।
 जोतीबास नमून मागति तथा देवा ! यशालागिं दे ॥ २७ ॥

(मालती)

इचलकरंजिस सर्व पोंचती ।
 हरभट घेउनिया मुलाप्रती ॥
 नृपगृहिं नेउन त्या नृपा कथी ।
 सकल तदा सुखदुःख सन्मती ॥ २८ ॥

(शिखरिणी)

दयाकू राजानें करुन सुकृपा मुंजहि बरी ।
 मुलाची केली त्या पदरिं मग घे ठेवुन घरीं ॥
 तमाला सूर्यानें तसिच विपदा दूर पळवी ।
 मुलाला पुत्राच्या परि समजुनी त्यास मिरवी ॥ २९ ॥

(आर्या)

नारायणास दिधला, दरबारीं यावयास षरवाना ।
 झाला सानंद तदा, देती त्याला समस्त सन्माना ॥ ३० ॥

(शिखरिणी)

स्वभावानें होता मुल मनमिळाऊच उमदा ।

• नृपाची मर्जीही बहुतचि असे त्यावरि सदा ॥

मुलानें पागेच्या हयपतिसर्वें तें परिचया ।

करुनी अश्वाच्या-वरील कृति केल्या शिकुनिया ॥ ३१ ॥

(शार्दूल विक्रीडित)

बाळाचे गुण त्या नृपास दिसती केव्हां स्वतां वा कधीं ।

लोकांच्या कडुनी त्या सजती वाटे त्या तो सुधी ॥

या-योगें नृप पुत्र मानित असे हाही नृपा वा मनीं ।

मानोनी नृपतीस तोषवि सदा मानें वर्चे वंदनीं ॥ ३२ ॥

राजा घोरपडे करीत असतां एके दिनीं भोजना ।

तों नारायण पातला सहजची राजा वदे सज्जना ॥

नाना तूं मम पुत्र ना वदविसी ये भोजनाला तरी ।

हें ऐकून तयार होय सह हा जेवावया सत्वरीं ॥ ३३ ॥

त्याचें शौर्य बघून ती चतुरता संतुष्ट झाला नृप ।

अश्वाधीश करी त्यास नृपती मोदें अती सत्कृप ॥

राजानंतर हाच राव बनला तद्राज्य-भागीं तदा ।

लोकां रंजवुनी स्वराज्य मग तो हाकी सदा सर्वदा ॥ ३४ ॥

(आयां)

हरभटजी तें झाले, मुख्योपाध्याय त्या नृपाचे ते ।

ज्यांनीं त्याला एथें, आणुनि अन्नास लाविलें होतें ॥ ३५ ॥

यापरि बाळाकरवीं, दैना फिटली समस्त विप्राची ।

लागे सुदिन बघाया, विप्रें स्त्री आणिली सती साची ॥ ३६ ॥

परिवार आणुनी तो, आनंदें राहिला नृपाजवळ ।

हरि हरि ह्मणत मुखानें, जायाला लागला सुखें काळ ॥ ३७ ॥

सातारकरनृपाच्या, करवीराच्या पतींस उपयोगीं ।

नारायण नृप पडला, बहु मिळवी कीर्ति मान तद्भागीं ॥ ३८ ॥

नारायणा न सुन हो, यास्तव हरभट निघे गिरी-लार्गी ।
 व्यंकट आराधाया, तत्पत्नी घेउनी तया जार्गी ॥ ३९ ॥
 झाला पुत्र नृपाला, व्यंकोवा ठेविलें तया नांव ।
 ० आराध्यदैवताचें, स्मारक किंवा सदाच शिव नांव ॥ ४० ॥
 पंचम वर्षी त्याचा, विधिनें व्रतबंध चांगला केला ।
 हरभटाने मोर्दे, सुतसा अंकी जयास वाढविला ॥ ४१ ॥

(आर्या)

रामा माधव भास्कर, कृष्णा गोविंद आणि त्रिंबकजी ।
 बाळाजि पंत सप्तम, हरभटजीचे सुपुत्र हे गाजी ॥ ४२ ॥
 अल्पवयीं मुत्यु-मुखीं, पडला ह्यादेव पुत्र भटजीचा ।
 गोविंद राम-त्रिंबक, यांचा गाजे प्रताप बहु साचा ॥ ४३ ॥
 बालपर्णी त्रिकुटाचें, तेज दिसे चांगलें जनालार्गी ।
 इभ्रत मर्दुमकी ही, त्यांची भासे जना मनाजोगी ॥ ४४ ॥
 जो तो भाकीत करी, धैर्याचे मूर्तिमान पुतळे हे ।
 शौर्याचे ही हेतिल, स्पष्ट असा रंग हा दिसत आहे ॥ ४५ ॥
 तैसें घडलें पुढतीं, द्विजकुल पावे तदा समुन्नतिला ।
 हे तीन बंधु कीर्ती, पावुनि बहु पात्र जाहले स्तुतिला ॥ ४६ ॥
 ह्या तीन बंधुंना तें, दिवला सरदार हा किताब बरा ।
 सन्मान नृपें केला, जनही बहु मानिती त्रया नृवरां ॥ ४७ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

जो तारा चमके पुढें महिवरी ज्यानें प्रतापें अती ॥
 साग देश दणाणुनी चहुंकडे सुख्याति केली हि ती ।
 ज्याचें धैर्य अपार पारहि नसे यद्दीरवत्तेःप्रती ।
 रामाजी सुत ग्रंथ-नायक असे भाऊ महासन्मती ॥ ४८ ॥
 जन्मे श्रावण शुद्ध अष्टमि दिनीं वासाष्टिं सोळा शतीं ।
 पादाक्रान्त करी बहू अवनिला शत्रू जया वन्दिती ॥
 ऐसा काळ सुखेंच क्रमीत असतां सद्विप्र तो आपुला ।
 मोठी गोष्ट घडे जिने भट पुढें आला तदा तो भला ॥ ४९ ॥

(स्रग्धरा)

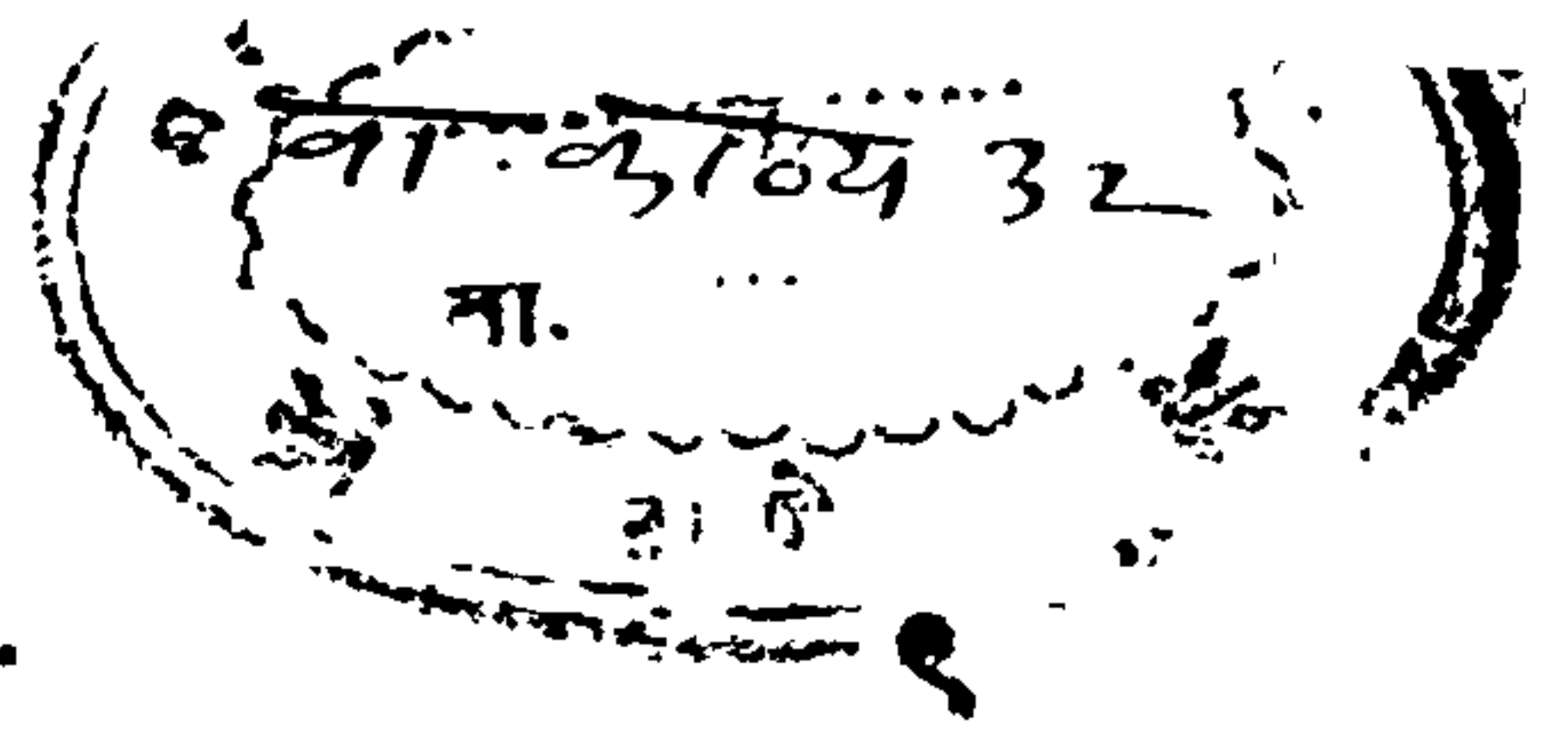
बाळाजी पेशव्याची उपवर दुहिता आनुबाई जियेचें ।
 होतें तें नांव तीतें जनक ठगवि तो व्यंकुला द्यावयाचें ॥
 त्याचा मध्यस्थ होता हरभट यशही त्यांत देई परेश ।
 त्या योगें पेशव्याच्या गृहिं सहजचि हो जाहला तत्प्रवेश ॥ ९० ॥
 त्यावेळीं बाजिराजा प्रमुख अधिातो सर्व वीरांत होता ।
 युद्धाची वेळ होती विषय दणदणी भीति वाटे समस्ता ॥
 ज्या वीरें आणिलें तें शरण यवनपा धाक भारी जयाचा ।
 त्याचा आधार लाभे मग उदय कसा होईना त्या द्विजाचा ॥ ९१ ॥

(आर्या)

रामा-गोविंदाची, दाद तदा त्या मुली मुळें लागे ।
 बाजीरावापाशीं, जो बाजी सद्गुणी खरें वागे ॥ ९२ ॥
 इंद्रोजी कदमाच्या, पागेची फडणिशी दिली त्यांना ।
 दावे वाकव सुंदर, नित्य धन्यालागिं देति बहु माना ॥ ९३ ॥
 त्यांनीं काम स्वतांचें, उत्तम करुनी धन्यासर्वें समरीं ।
 जावें आणि लढावें, शौर्यें खड्गें धरून नित्य करीं ॥ ९४ ॥
 केव्हां वीरवरांनीं, कडी करावी धन्यावरीहि रणीं ।
 जिंकुनि अरिला धरिती, किंवा धाडिति तथा कृतान्त-वनीं ॥ ९५ ॥
 कदमहि सज्जन होता, संताते त्याला नसे विचान्याला ।
 स्व-स्वामीपाशीं तो, वाखाणी या प्रताप-शीलांला ॥ ९६ ॥
 माझ्या-मागें दोघे, पागा वीर्यें तशाच चातुर्यें ।
 खाशी चालवितीलचि, द्यावी ती त्यांजलाचि विद्वर्यें ॥ ९७ ॥

(गन्दाक्रान्ता)

पावे जेव्हां कदम मृतिला तें दिलें स्थान त्याचें ।
 गोविंदाला द्विजनृपतिनें रत्न जाणूनि साचें ॥
 स्वभ्रात्याच्या चमुमधिं दिलें एक रामा ठिकाण ।
 लाभे तेथें यशहि बहु तो फार पावेच मान ॥ ९८ ॥

कुलवृत्त व जनुकथन.

(शिखरिणी)

चिमाजी अप्पाच्या चमुंत मिळतां स्थान वरवें ।
तया रामाजीनें बहु मिळविलें सद्यश नवें ॥
० सवाई नांवाच्या मदयुत करीला पकडुनी ।
धना जेरीला त्या अणुन मिळवी स्वामिकडुनी ॥ ९९ ॥

(स्रग्धरा)

सत्राशें पस्तिसाच्या इसवित चिमणा वीर तो जंजिच्याच्या ।
शिद्दीशीं युद्ध कोपें करितच असतां रेवदंज्यास त्याच्या— ॥
रामाजीनें सुशौर्य बळकटहि गडा आणिलें हस्तकीं त्या ।
शूराला लामली त्या गडबडित करा गोळि तें सैन्य-नेत्या ॥ १० ॥

(शिखरिणी)

फिरंग्यापासूनी वसई हरतांना चमुपती ।
फिरंग्याशीं झुंजे द्विजचिमण तेव्हां भटपती ॥
प्रतापाला रामा गड मिळवुनी दावि कुतुकें ।
बहू माना पावे धन, यश मिळे फार चमके ॥ ११ ॥
चिमाजी अप्पानें खुष मनिं बहू होउन दिलें ।
तयालां स्वारांचें पथक सगळें खास अपुलें ॥
अशी राम-ख्याती चहुकडुन व्हायास वरवी ।
यदा लागे तेव्हां स्व-परंशु तया दुःख वरवी ॥ १२ ॥

(स्रग्धरा)

रामाजी पंत योद्धा यवनपतिसर्वें झुंजुनि जिकतांना ।
बुंदेलांतील राजे शरण सकल तें हस्तकीं आणतांना ॥
एका एकीं तयाला मृति दिलि उदरें ब्रह्मवर्तानजीक ।
अश्वीनीं शुक्ल सप्ता तिथिस अरिस जो दाखवी फार धाक ॥ १३ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

गेले रत्न अमोल मोल न गुणा ज्या रामजीच्या असे ।
 दुःखीं तच्चमु सर्व तैं तळमळे “ हे ईश्वरा तूं कसें— ॥
 या रत्ना हरुनीच दुःख दिधले रे तूं कृपेचा निधी ।
 ऐसें गाजत फार ब्रीद असतां केली कमी कां सु-धी ” ॥६४॥
 ही वार्ता कळतां घरीं सकलिकां आकांत हो माजला ।
 कांता मोकलुनीच धाय पडली भूमीवरी निर्मला ॥
 हस्ते वक्ष पिटी ह्मणे “ मम सुता हो कोण सांभाळितो ।
 आतां आणि तसाच काळहि पुढें कंठू कसा मीहि तो ” ॥६५॥
 भाऊचें दश वर्ष संपत तदा आलेंच होतें पिता ।
 जाई सोडुनि स्वर्गि मातृ-सु-गळीं मारी मिठी तत्वतां ॥
 आईला मग बोलला रडुनि तो “ बाबा मला टाकुनी ।
 गेले सांग कुठें कशास; मजला भेटावया ने झणी ” ॥ ६६ ॥

(स्रग्धरा)

वाडा आक्रंदनानें सकल दणदणे सर्व आकूल झाले ।
 दुःखें भ्रांत्रीय त्याचा महिवरि पडला, दुःख तैं आवरीलें ॥
 त्यानें केले विवेकें-करुन चुलतिच्या सांत्वनाला जियेनें ।
 रायाला थोर केले वदत मग तिला “ टाक दुःखा त्वरेनें ”

(शार्दूलविक्रीडित)

“ काकांनीं मजला जसें स्व-सुतसें पाळूनि सांभाळिलें ।
 भाऊलाहि तमेंच पाळिन बरे काकी ! अती चांगले ॥
 नाहीं अन्तर मी तयास कधिही देणार ध्या अन्तरीं ” ।
 ऐशा सांगुनि चार गोष्टि तिजला आणीच भानावरी ॥ ६८ ॥

(आर्या)

पुरुषोत्तमरावानें, शब्द खरे आपुले पुढें केले ।
 भाऊला बापाच्या, स्मृतिला त्यानें कधीं न होऊं दिलें ॥ ६९ ॥

कुलवृत्त व जनुकथन.

स्वसुतापरी तयाचें, प्रेमें पालन करी सदा राव ।
 झाल्यावर थोर तया, बापाचें पथकही दिलें सर्व ॥ ७० ॥
 [बंधू मरून त्याचा, विषय मिळावा झणून झटपटती ।
 चिर्जीं ध्यावें त्यांनीं, दुष्ट असे जे जगामधीं असती ॥ ७१ ॥
 कोणी लिबें नारळ, उतरून बंधूस मारण्या टपती ।
 चारिति विषास किंवा, फसविति त्याला पदोपदींच अती ॥ ७२ ॥
 लक्ष्मीप्रती न भुलुनी, औदार्ये आणि शुद्ध भावानें ।
 वागावयास झटती, त्यांना माझीं असोत शत नमनें ॥ ७३ ॥]
 पुरुषोत्तम-रावानें, पितृ-धना सर्व भाउला दिधलें ।
 आनंद पावला मग, मत्त न होउन धना न बळकविलें ॥ ७४ ॥
 रावाच्या शिक्षेनें, भाऊला लागलें खरें वळण ।
 वीराऽग्रेसर भाऊ, तोहि गिरी लावुनी सदा स्वमन ॥ ७५ ॥
 राव जसा वीर असे, तैसा तो कारकून ही होता ।
 दोन्ही कलांमधें या, आलें प्राविष्य भाउच्या हाता ॥ ७६ ॥
 तेरीज बेरजादी, लेखन-कुशलत्व आणि दरबारी— ।
 सारी माहिती सवें, दिधली तेव्हां तयास सर्व खरी ॥ ७७ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

अश्वाला भरधाव सोडुनि झर्णी भाल्याप्रती फेंकणें ।
 गोळी सोडुनि नेमही न चुकतां पृथ्वीवरी पाडणें ॥
 पट्याचा करणेंच हात बरवा इत्यादिकांच्या-मधीं ।
 तो भाऊ मिळवी खरी प्रविणता रावाकडूनी सुधी ॥ ७८ ॥

(आर्या)

शूरत्वाच्या बीजा, शिक्षणरूपी विपूल जल मिळतां ।
 झाला प्रचंड वृक्षचि, धीरत्वाचा जगा दिसे जनिता ॥ ७९ ॥
 चवदाव्या वर्षीं तो, भाउ निघे द्यावयास समरातें ।
 उत्साहें युद्ध करी, ज्यानें तें पूर्वि पाहिलें नव्हतें ॥ ८० ॥

कर्णाटकांत स्वारी, श्रीमंताचीच चालली होती ।
 वेगें सावनुरावरि, भाऊची होति तीमत्रें मूर्ती ॥ ८१ ॥
 रण करण्याचा त्याचा, अगदीं पहिला प्रसंग असतांही ।
 दावी अतूल शौर्या, अरि-शिर-कमलांस भूमिला वाही ॥ ८२ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

सिंहाचा शिशु अल्पसाहि असतां हत्तीवरी धांवतो ।
 चित्तीं भीति मुळीं कधीं न धरितां त्याला जवें गांठितो ॥
 त्याचे फोडुनि गंड आत्म-नखरें रक्ता पितो सत्वरीं ।
 ऐसी या शिशु भाऊची कृति दिसे भांवावला तें अरी ॥ ८३ ॥

(आर्या)

मुजफरजंग ह्मणोनी, कोणी माणुस पुण्याहुनी पळुनी ।
 आला सावनुरामाधि, आश्रय त्याला मिळे नृपाकडुनी ॥ ८४ ॥
 यास्तव हें युद्ध सुरू, झालें होतेंच सावनुर-पा-शीं ।
 तें तीन मास चाले, शत्रू आला बहूत टेंकीशीं ॥ ८५ ॥
 भाऊ पुरुषोत्तम हे, होते चम्बग्रि जिंकण्या अरिला ।
 श्रीमंत जरा मागें, राहून बघती मुदेंच शिशुकृतिला ॥ ८६ ॥
 गोपाळराव यांच्या, वामभुर्जां एक आणि पदकमळीं ।
 गोळ्या दोनचि घुसल्या, यास्तव पडले तसेंच भूमितळीं ॥ ८७ ॥
 पटवर्धन-वीरांनीं, या युद्धीं आपुली खरी शैली ।
 स्वामीस दाखवूनी, खुष केलें आणि कीर्ति वाढविली ॥ ८८ ॥
 भाऊ अल्पवयाचा, परि अरिचमुला त्रिरीच असिनें तो ।
 वीरां महिवरि भारी, पाडी दांतीं नबाब तृण धरि तो ॥ ८९ ॥
 ऐसी भाऊची त्या, कृति पाहुनि मोद जाहला सकलां ।
 “शाबास परशुरामा,” नाद असा नृपचमूमधीं घुमला ॥ ९० ॥
 श्रीमंताची मर्जी, होतकरू या नवीन वीराला ।
 पाहुन खुष बहु झाली, दिवला पोपाख चांगला त्याला ॥ ९१ ॥

कोरेगांव तयाला, बक्षिस दिधलें मुद्दे प्रवीर नरा ।
तत्पष्टीं कर फिरवी, मग बोले “या पुढें असेंच करा” ॥ ९२ ॥

○ इति श्रीभट्ट परशुराम चरित्रान्तर्गत
कुलवृत्त व जनुकथननामक
प्रथम भाग समाप्त.

भाग २ रा.

[पटवर्धनकृत युद्धे आणि त्यांत भाऊंचा संबंध.]

(आर्या)

- ९३ इसवी सन सतराशें, साठीं अयुतार्थ घेउनी चमुला ।
माधव समरास निघे, तेव्हां साह्यार्थ भाउही गेला ॥ १ ॥
- ९४ युक्ती करून त्यांनीं, देवगडाला निजाम यवनाच्या ।
ताब्यांत घेतलें तें, झाला प्रारंभ कीर्तिला साच्या ॥ २ ॥
- ९५ प्रत्येक लढाईला, या पुढच्या भाउभट्ट होता कीं ।
अरिचे वीर तयानें, नेले कित्येक शूर-वर नाकीं ॥ ३ ॥
- ९६ परि डफ आंग्लें सतरा-एकुण ऐशी सनापुढें दिधली— ।
याची हकिकत त्यानें, गोष्ट खरी कां कळे न ही त्याजिली ॥ ४ ॥
- ९७ आंग्लेतिहासकारी, अपुल्या पक्षास नित्यशः विजय ।
होतो सर्वत्र असे, लीहुन भरलेत ग्रंथ ते स्वकिय ॥ ५ ॥

(स्रग्धरा)

- ९८ युद्धीं शौर्यां जयाचें विमल चमकतें नाम हो माधवाचें ।
राज्याच्याही व्यवस्थे-मधिं कुशल असे विप्र; हें सर्व साचें ॥
तो पुत्राच्या परी त्या सकल जनतती नित्य मानी जयानें ।
ख्याती युद्धांत केली यवन-प दचके फार ज्याच्या भयानें ॥ ६ ॥

- ९९ त्या रावें सैन्यवृद्धी करुनि अरिवरी जाउनी त्यास काटा ।
 ऐसी आज्ञा करुनी मिरजगड दिला सर्व विप्रांस मोठा ॥
 सत्राशें एकसष्टीं दुसरि हि दिधलीं कांहीं ठाणीं जयांत ।
 होती हो सोय नामी बहु मिळत असे विप्रवर्षा जकात ॥ ७ ॥

(भुजंगप्रयात)

- १०० पुढें चार वर्षे निघूनीच जानां ।
 तयां आठ हजार स्वारास जादा— ॥
 दिलें ठेवण्याला नृपानें महीला ।
 चतुर्थांश कोटी असे प्राप्ति जीला ॥ ८ ॥

(आर्या)

- १०१ चोविसशें स्वार स्वतां, भाऊ वेती हुषार ठेवून ।
 बाकी विभागुनी तें, इतरांना टाकितो हि वाटून ॥ ९ ॥
- १०२ श्रीमंताज्ञेवरुनी, केला ही वाटणी नरांतसैं ।
 प्रांतहि दिधले त्यानें, वांटुन सर्वास युक्तिनेच तसैं ॥ १० ॥
- १०३ हे गांव सलग नसतो, पंढरपुरच्याहि उत्तरे कितिक ।
 कित्येक तुंगभद्रा-तीरीं वसलेत चांगले सुपिक ॥ ११ ॥
- १०४ यासर्व भू-प्रदेशीं, मिरजे भोंतालेंचा सुपिक असे ।
 वास्तव्य ह्यणुनि त्यांचें, त्याच विभागांत नित्य होत असे ॥ १२ ॥
- १०५ या शूर विप्रवर्षा, हेच दिले प्रांत कां नृपें ऐसी ।
 शंका मनांत येते, करिन समाधान द्याच चित्तासी ॥ १३ ॥
- १०६ ह्यैसूराचा राजा, हैदर स्वामीस जिंकुनी अपुल्या ।
 राजा बनला होता, त्यानें धांदलि बहुत चालविल्या ॥ १४ ॥
- १०७ तच्चमु मोठी होती, सन्निधचा प्रांत तो करी ध्वस्त ।
 संस्थानिक जिंकुनिया, झाला होता बहुत मदमस्त ॥ १५ ॥
- १०८ प्रांतामागुन प्रांता, उतरूं तो लागला घशामध्यें ।
 ऐसा क्रम चालुं असे, तन्नाशालागि गुंतले योद्धे ॥ १६ ॥

- १०९ करवीराचा राजा, होता वंशज शिवाजि-राजाचा ।
जो गाई द्विज पाळी, होता म्लोच्छांस धाक बहु जाचा ॥ १७ ॥
- ११० कोल्हापुर-नृप तेव्हां, मानित नव्हता ह्मणे द्विजा वाका ।
अरिस असे सामिल तो, द्वेष करी पेशव्यासर्वे बाका ॥ १८ ॥
- १११ ह्यैसुरपालास तसे, करविरपाळास गप्प बसवाया ।
पटवर्धनास दिवल्या, जागा मिरजेसमीप बहु बरव्या ॥ १९ ॥

(शार्दूल विक्रीडित)

- ११२ बाहूंचा मद ज्यास वाटत असे त्या हैदराचा गळा ।
दावायास समर्थ आणि शमण्या कंडू नृपाचा भला— ॥
आहे योग्य द्विजातिमंडलचि हें आणूनि चिर्ती नवा ।
पूर्वीच्याजवळीच प्रांत बरवा देई त्या पेशवा ॥ २० ॥
- ११३ आज्ञापत्र धन्याकडून मिळतां जाती लढाईप्रती ।
योद्धे सर्व मिळून झुंजति अती शत्रूप्रती जिकिती ॥
भारी मर्दुमकीस दाविति धन्या सत्संघ हा चांगला ।
यांच्या एकिस पाहुनी द्विजनृपा आनंद वाटे भला ॥ २१ ॥
- ११४ पूर्वीचा नृप ह्यैसुरांतुन दिला हाकूनिया हैदरें ।
बैसे गादि बळाडुनीच सगळे भीती ज्याच्या दरें ॥
पाळेगार जनीं जुलूम करुनी खंडास घेई अती ।
संस्थानें करि गट्ट चट्ट सगळीं राजे ज्या कांपती ॥ २२ ॥
- ११५ गांवाला लुटुनी वरी मग करी वर्षाव तो अग्निचा ।
त्राहि त्राहि करी ज्याप्रति गमे तो गर्व हो बाहुचा ॥
वाटे काळ जनांस म्लेच्छ-नृपती संतुष्ट कोणी नसे ।
घेई वेदनुरास मावनुरही ध्यायाप्रती येतसे ॥ २३ ॥
- ११६ हें ऐकून मनीं चपापुन तदा तेथील राजा अती ।
चिंताक्रान्त वेदे झणीं मदत मी मागूंच कोणाप्रती ।
तेव्हां त्या सुचला दिवेक बरवा साहाय्यप्रती पेशवा ।
आहे शूर समर्थ त्यास मदती-साठीं ह्मणे बोलवा ॥ २४ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

- ११७ लीही पत्र तथा ' द्विजाति-वर हो आह्मांस साह्यास या, ।
आहों नम्र तुह्मांस, संकट दुरी न्या हें, करां ही दया ॥
लज्जा-रशण आपणाविन विभो होणार नाहीं कुणा ।
धांवा हो नृपते मला मदतिला यावें झर्णी रक्षणा, ॥ २५ ॥
- ११८ चित्ताकर्षक पत्र पाहुन मनीं तो सार्द्र हो माधव ।
जो वाटे सकलास धर्म नष ये भू उद्धरायास्तव ॥
आज्ञा सत्वारिं तो करी ' त्वरित जा त्या हैदराच्या-वरी ।
रास्ते सैनिक सर्व वीर इथले न्या साह्यही संगरीं, ॥ २६ ॥
- ११९ आज्ञापत्र तसेंच धाडि मिरजे-लागीं तदा सन्मती ।
तें पाहून रणास तेहि निवती घेऊन सैन्याप्रती ॥
ते चाळीस हजार सैन्य वरवें घेऊनि संगें झर्णी ।
कर्णाटांत समस्तही उतरले तंबूप्रती ठोकुनी ॥ २७ ॥
- १२० अळीची रग सर्व आजि जिरवूं कडू भुजांचा हळू ।
मारूं आपण सर्व दुष्ट यवनां मित्राप्रती उद्धळूं ॥
ऐसा वेत करीत सर्व असतां रास्ते तयांना मिळे ।
तां श्रीमंतहि सैन्य फार समरा घेऊन आले भले ॥ २८ ॥

(शार्दूल विक्रीडित)

- १२१ म्लेच्छांचा अपमान माधव कसा साहील सांगा बरें ।
ज्याचें मानच मुख्य द्रव्य बरवें तो झुंजण्या ये त्वरें ॥
गंगोबा सचिवें शिशुर्चिहि नृपा टोंचुनिया बोलतां ।
तत्पृष्ठावरि मारिल्या बहु छज्या ज्याची कृती तत्वतां ॥ २९ ॥

(आर्या) युग्म .

- १२२ एके दिनीं दिनकरें, माधवसुन जोशि जो असे त्यानें ।
पंक्तींत जेवतांना, अपशब्दाचा प्रयोग केल्यानें— ॥ ३० ॥
- १२३ माधवरावें त्याची, बत्तिसि स्वकरें त्वरेंच रंगविली ।
इभ्रत ज्याची मोठी, रग त्याचीही क्षणामधीं जिरली ॥ ३१ ॥

पटवर्धनकृत युद्धं आणि सांत भाऊचा संवध. १७

१२४ बापू बोकील खरा, मार्मिक तैसा प्रसिद्ध विद्वान ।
माधव बुद्धिबळी खुण, ओळखुनी वाकवीहि तन्मान ॥ ३२ ॥

(शार्दूल विक्रीडित)

१२५ तो हा माधव सैन्य घेउन बहू त्या हैदराच्या-वरी ।
दादा आणिक यामधील कलहा-साठी न ये सत्वरी ॥
भाऊ तांवरि धावले अरिवरी गोपाळरावासह ।
शत्रूचा सरदार यावरि झर्गी धांवे स्वसेनेसह ॥ ३३ ॥

(आर्या)

१२६ श्रीमंताची सेना, येउन मिळली नसे ह्मणुनी ते ।
'घैनों माघारि' असें, खानाला दाखवीत तें होते ॥ ३४ ॥
१२७ येतां कुमक त्यांना, खानावरि धावले सवाच्याने ।
तच्चमुची कत्तलही, भारी केली रणांत खड्गानें ॥ ३५ ॥
१२८ 'या अज्जा या अज्जा, तोबा तोबा' ह्मणून पळती ते ।
पाहुनि भाउकृतीला, श्रीमंतादीक तोषले होते ॥ ३६ ॥
१२९ पटवर्धनादिवीरां, सकलां कळलें सुदुष्ट हैदर हा ।
हानगळी बहू चमुला, घेउनि युद्धार्थ राहिला पाहा ॥ ३७ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

१३० हे तीरापरि धावले अरिवरी अज्जीहि तुंगेप्रती ।
ओलांडून हरी-हराजवळ ये, खोटा महा दुर्मती ॥
भाऊ ये आपणावरी श्रवुनि हें तो खान तें भीउनी ।
रट्टेबाळिहुनी अहूरनगरीं राहे झर्गी जाउनी ॥ ३८ ॥

(आर्या)

१३१ श्रीमंताची सेना, लोंडुर एथे असून अंतर तें ।
अज्जीपामून मधें, आठ खरीं योजनें तदा होतें ॥ ३९ ॥

(आर्या)

१३२ नंतर माधव-घेतना, सावनुरापाशि येउनी ठेपे ।
वर्धेवरि तळ दिधला, शिविरें स्थापुनि माधवे सुनृपे ॥ ४० ॥

(स्रग्धरा)

१३३ अळीचे लोक भारी छळितिच करुणा दूर सारोनि लोकां ।
तेव्हां दुःखें नबाबें सचिव अरिकडे बोलण्यालागिं बाका- ।
सल्ल्याला पाठवावा ह्मणुन ठरविलें बेतही तें द्विजानें ।
वार्ता ही लागताची परत फिरविलें उत्प्रधाना त्वरेनें ॥ ४१ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

१३४ म्लेच्छाच्या अधिपास ताकिद दिली तें सक्त त्या माऊनें ।
“तुझी ध्या सचिवास बोलवुनिया खंडा न द्यावी धनें” ॥
“भारी त्रास जनास आजवरि त्या आहे दिला हैदरें” ॥
“त्याची खोडच मोडितों यवनपा जिंकीन त्याला त्वरेनें” ॥ ४२ ॥

१३५ ‘तुझी हें ह्मणणें न मान्य करितां सल्ला अरीच्या-मवें ।
आतां हो जर कां कराल तर या राज्यास घेऊं जवें ॥
दोघांचाहि करूं पराभव रणीं वाटेल तैसें करा’ ॥
ही तंबी मिळतां नबाब ‘पदरीं ध्यावें’ वदे ‘किंकरा’ ॥ ४३ ॥

(शिखरिणी)

१३६ मराठ्याची सेना तासि परशुरामाचिहि चमू ।
अरीच्या पूगच्या निकट सगळी लागलि जमूं ॥
ह्मणूनी अळीचें दणदणुन धाबें अपकृती ।
करीना कोणाशीं द्विजपतिशिं किंवा कु-नृपती ॥ ४४ ॥

(स्रग्धरा)

१३७ भाऊ गोपाळ-संगें अरि-महि-वरच्या चिक्कबाळापुराला ।
तैसा तो नंद किल्ला करगत करुनी दोडुबाळापुराला- ॥
घेऊनी चन्नराया गड मग निवती ध्यावया कैबराळा ॥
चंद्रोजी, बाळवाही असति समजलें खास तें येऊरीला ॥ ४५ ॥

(स्रग्धरा)

- १३८ दोघांना गांठुनीया त्वरित हटविलें भाऊनें अन्ययुद्धी ।
भाऊनें त्या द्रयाला सहज पकडिलें थोर केली सुबुद्धी ॥
त्यांना भाऊ स्वतांच्या चमुसह फिरवी यापरी अल्लि-वीरा ।
भाऊनीं जिंकुनीया जर जर करितां फार बैसे दरारा ॥ ४६ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

- १३९ तेव्हां हैदर सावनूर-निकटीं येऊनिया राहिला ।
तेथें माधवरावजी द्विजपती गांठी तया अल्लिला ॥
गोपाळासह भाऊ यास लिहिलें “यावे” तदा धांवुनी ।
आले. स्वाभिव्रचा कुलीन जपती हें खास जाणा मनीं ॥ ४७ ॥

(स्रग्धरा)

- १४० अल्ली झुंजारयोद्धा असुनि चमु अती त्याजपार्शीं तसी ती ।
पादाती शूर मोठे हयग मिळुनिया साठ हजार होती ॥
आतांपर्यंत त्यानें द्विजसह समरा येउनीया समोर ।
नाहीं केलें परंतू यवनप अधुना झुंजण्या येइ शूर ॥ ४८ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

- १४१ झालें युद्ध सुरू दणाणुन दिशा दाहीहि गेल्या तदा ।
गोळ्यांनीं धुळिनें भरून सगळ्या धूम्रेंहि जाती यदा ॥
शत्रू मित्र कळावयास वदती हर्हर असे ब्राह्मण ।
अल्ली गाजवि दीन दीन अमुला लागे घुमूं तें रण ॥ ४९ ॥

- १४२ तेव्हां माधव-पेशवा-नरपती बैसुनि अश्वावरी ।
हार्ती घेउनिया असीस चमके विद्युज्जतेच्या परी ॥
देई धीर चमूफ फार अपुल्या बोले “तुझी शत्रुला ।
जिका त्यास जवें प्रभूत नमवा पावाल हो कीर्तिला” ॥ ५० ॥

- १४३ होता हैदरही करीत चमुला द्यायास धीरा तसें ।
भाऊ आणिक अन्य वीर सगळे हर्तीवरी सिंहासे— ॥

शत्रूच्यावरि तें तुटून पडती गोपाळ बोले तदा ।

“कापा शत्रुशिरास आणे मिळवा कीर्ती दुर्जी संपदा” ॥ ९१ ॥

(स्रग्धरा)

- १४४ भाऊ वाघाप्रमाणें चमुमर्धि घुसुनी मस्तकें फार कापी ।
खड्गानें आपुल्या; तें रुधिर जमुनिया जाहल्या थोर वापी ॥
याच्या कौशल्ययोगें चकित अरि बहू जाहला माधवानें ।
“भाऊ शाबास खासी” बहुत ह्मणुनिया वानिले हो मुखानें ॥ ९२ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

- १४५ अळीच्या चमुनें पराक्रम बहू केला परी यां-पुढें ।
कांहीं चालत नाहिं हें बघुनिया अळीस कोडें पडे ॥
आले रंजिस सर्व वीर अरिचे सज्जा कराया-स्तव ।
झाला सिद्ध अरी; तहास करवी काकांमुखें माधव ॥ ९३ ॥
- १४६ काकाचें अपुलें समेट बरवें व्हावें ह्मणूनी तहा ।
काकांच्या कडुनीच माधव करी मोठेपणा हा पहा ॥
रावाला अगदींच गर्व नसुनी जाणें प्रसंगा त्वरें ।
होते सद्गुण माधवा परि डरुना ना वाटलें हें बरें ॥ ९४ ॥
- १४७ एका तों तह सांगतो “यवनपें बत्तीस लक्षाप्रती ।
देऊनी रुपयां मुलूख जितले द्यावेतही संप्रती— ॥
ज्याचे त्यास तसेंच सावनुरच्या राजाकडूनी करा ।
घेऊं खास नयेच” मान्य करुनी अळी निघाला घरा ॥ ९५ ॥

१ राघोबा दादा कडून. २ मॅट वफ साहेबास.

हैदरपराभव नामक द्वितीय भाग

समाप्त.

भाग ३ रा.

[हैदराऽभ्यवस्कंदन]

(शार्दूलविक्रीडित)

- १४८ होता माधव शूर दूरवरही दृष्टी तयाला असे ।
होता तो गुगजाणता ऋतवचा शूरास जाणातसे ॥
यायोगेच महादजी चमकला भाऊ तिजे गोखले ।
याचे राज्य जनास वाटत असे तें सौख्यदायी भले ॥ १ ॥
- १४९ रास्ते साळवि शूर वीर शिरके काळे तसें भोसले ।
ते वाडीकर देशमुख फडके योद्धा तुका चौगुले ॥
आणूनी उदयास या सकलिकां पावे स्वतां उन्नती ।
ऐ मा माधव राजकारणपटू कीर्तीस लाभे अती ॥ २ ॥
- १५० ज्यानें राज्य कमाविलें नमविलें गर्विष्ठ म्लेंच्छांप्रती ।
गाई देव द्विजातिसंघ सगळे सांभाळि तो सन्मती ॥
होता तो गुगजाणता नरपती बाळाजिचा सत्सुत ।
आले यद्विर्वयीं बहूत उदया योद्धे तसे पंडित ॥ ३ ॥
- १५१ बाजी आगि त्रिमाजि (पाजि रघुच्या वाचून) सारे खरे ।
शूरांचे गुग जाणती सकलही ते पेशवे सत्वरें ॥
बाजी शेवटचा पित्यापरि असे बुद्धी जयाला नसे ।
तो खादाड तसा विलासि असुनी डोकें कमी त्या असे ॥ ४ ॥
- १५२ राज्या खाउनि बैसला निपजला विप्रांत हा कोळसा ।
याचे पूर्वज शूर वीर असतां बारास भीई पिसा ।

याभोर्ती अबलासमूह जमुनी लीला सदां चालती ।
राज्याला गमवी समस्त अपुल्या दुष्टाऽग्रणी दुर्मती ॥ ५ ॥

१९३ बाजीरावरघूपती, नृपतिच्या मागील काळाप्रती ।
“हिंदू-पौरुष पर्व-काळ” लगणें हें योग्य आहे अती ॥
भाऊंनी तरवार फार समरीं तैशीच तद्वंधुनीं ।
अळीशीं लढतांही गाजविलि तें तोषेच तो' पाहुनी ॥ ६ ॥

१९४ राजा माधव भाउला सुखाविण्या देई प्रदेशाप्रती ।
सेनाखर्च तसेंच दुंदुभिसही तैनातिला संप्रती ॥
भाऊ बंधुसर्वे प्रमोद बहु तें पावें तसा मानही ।
प्रांताला मिळवीं सुकीर्तिस वरी भाऊ बहू आग्रही ॥ ७ ॥

१९५ जानोजीनृप नागपूर-इथला हाता अता मत्सरा ।
त्याला ही द्विजमोन्नती न बघवे तां द्वेष याचा करी ॥
ज्ञाता माधवराज शूर-वर जो त्याचा सदा मानसीं ।
व्हावा न्हास असेंच इच्छित असे जानोजि तो तामसी ॥ ८ ॥

१९६ वाटे त्यास सदा “करूनिसमरा विप्रा रसच्या तळा ।
घालूं” बेत करून चालहि करी विप्रावरि निर्मळा ॥
एवोनी नृप-धोनिसन्निध नृपे बंडाळिही मांडिली ।
कोणाला लुटिलें कुणा पकडिलें गावें बहू जाळिलीं ॥ ९ ॥

१९७ आला क्रोध दयाळु माधव नृपा तेव्हां कृतघ्नाप्रती ।
प्रायश्चित्त पुरें दिलें झडकरीं तें पाहिजे संप्रती ॥
ऐसा पोक्त विचार चित्त करुनी भाऊस आज्ञापिलें ।
सेना तीस हजार घ्या अरिस हो ह्या पाहिजे जिंकिलें ॥ १० ॥

(स्रग्धरा)

- १९८ “ शत्रूला आज जाळूं अरिबळ सगळें जिंकुनी स्वर्गिं धाडूं ।
जानोजी-मस्तकीं वा खरतर आसिलें पांच पाटास काडूं ॥
० खंदे घोडे तयाचे सकल करि करूं आज पाडाव खासे ” ।
रावापाशीं वदूनी मग निवृत्ति झणीं भाउ तेव्हांच तैसे ॥११॥
- १९२ भाऊ, गोपाळ, बंधू इतरहि निवृत्ती युद्ध द्याया अरीशीं ।
तेव्हां त्यांना मिळाला यवन-सचिवही चांगला शौर्यराशी ॥
एका युद्धीं निजामा-प्रतिच फसविलें जानजीनें ह्मणूनी ।
त्याचा आमात्य आला मदत, अरिवरी चालले ते मिळोनी ॥१२॥

(शार्दूल विक्रीडित)

- १९० येती वीर अपार आज समरा द्यायास ऐकूनि घे ।
चितीं धाक बहून आणि मग तो राजा पळायो बघे ॥
धावे नागपुराकडे जलदिनें मागेच हे लागले ।
जानोजी जय आणि भीष्म गमले ते विप्र तेव्हां भळे ॥ १३ ॥

(स्रग्धरा)

- १९१ चांदा जानोजिचा तो गड झडकरिं तें तोफ-योगें द्विजांनीं ।
घेऊनी जानजीला त्वरित भटवरीं गांठिलें त्यास रानीं ॥
खायालाही न त्याला समय मुळिं दिला घाबरे तो नृपाळ ।
“ दे मातें ठाय पृथ्वी ” मनिं वदत असे दुष्ट तो हिंस्र काळ ॥१४॥

(शार्दूलविक्रीडित)

- १९२ त्याचें सैन्य पळे, तदां चहुंकडे भांबावुनी बापुडें ।
चीं चीं चीं करुनी करीहि पळती वेगें गिरीच्या-कडे ॥
घोडे पाय तु नि राशि पडले भारी शिपाई तसे ॥
भाजीच्या परि कापिले चरचरां त्यांचा ढिगारा दिसे ॥१९॥

(शार्दूलविक्रीडित)

१६३ ऐसा भाग समस्त चंद्रपुरचा उध्वस्त झाला अती ।
वाटे भेसुर तो जनास, नृपती रंजीस ये संप्रती ॥
शत्रूची अपुली न शक्ति बघतां शत्रूवरी धांवला ।
त्याचें हें फळ पावला नरपती खासाच पस्तावला ॥ १६ ॥

(आर्या.)

१६४ “हांसत कर्म करावें, भोगावें रडत तेंच परिणामी” ।
पंतांनीं ह्मटलेलें, अनुभूनीलागें ये नृपा नामी ॥ १७ ॥

(मालिनी.)

१६५ सकल चमु निमाली नाश अश्वादिकांचा ।
बहुत बहुत झाला पाहुनी होय काचा ।
अरि नच त्याजि पिच्छा पाहुनी जानजीनें ।
अबलख हय वेगें सोडिला त्या नृपानें ॥ १८ ॥

(स्रग्धरा)

१६६ गोदातीरीं नृपानें हय झडकारिं तो सोडिलेला बघून ।
पृष्ठां गोपाळ धांवे द्विज यवन तसे सर्व मार्गें त्यजून ॥
जानोजी धांवतांना शशकपरि पुढें वाचवायास प्राणा ।
मार्गें गोपाळ सिंहा परि तडें दिसला गांठतां जानजींना ॥ १९ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

१६७ देखावा बघण्यास विप्र-पूतना राहे उभी स्तब्धशी ।
चित्राच्यापरि ती गमे सकलिकां आश्रये वाटे तिशीं ॥
औत्तुक्या द्विजशू-वीर मणिच्या पाहूनिया तन्मनीं ।
हें भीष्मार्जुनयुद्ध शुद्ध गमुनी संतोष झाला झर्णी ॥ २० ॥

(आर्या)

१६८ “शांत नव सिंह गमला, पळतां नरग्याहि तो पळ ससाच” ॥
भासे प्रकार तसला, विप्रचमूला जनासही तोच ॥ २१ ॥

(शिखरिणी)

१६९ यदा त्याला विप्रें जर जर करूनी दमविला ।
तदा आला यांना शरण नृपती दीन दुवळा ॥
० क्षणे आतां सल्ला त्वरितचि कराहो द्विजवरा
धन्याच्या आज्ञेनें तह करि तदा रावहि बरा ॥ २२ ॥

(कलमांक.) (स्रग्धरा)

१७० १ लक्षांचा आठ होता मुचुख अरिकडे घेतला पेशव्यानें ।
२ जप्तीचें द्रव्य ध्यावें वमुल करुनिया भोसल्याचें द्विजानें ॥
३ दर्बारांतून यांच्या रुमुन जर कधीं पातला कोणि त्याला ।
थारा देऊं नयेची तृतीय कलम हें लाविलें त्या तहाला २३

(शार्दूलविक्रीडित)

१७१ ४ दिव्हीचा पति आणि रोहिलपती तैसा अयोध्यापती ।
किंवा दक्षिणचेहि म्लेंच्छनृपती यांच्यासवें संप्रती ॥
पत्रांचा व्यवहारी बंद करणें आणीक आंग्लासवें ।
राजा ऐकुनि या अटींस थिजला गाळीतसे आंसवें ॥२४॥

(आर्या)

१७२ ९ प्रतिपंचम वर्षाला, द्यावा करभार पांच लक्ष धन ।
एकोत्तर या द्विजपा, मान्य करी हें नृपाल बहु खिन्न २५

(शार्दूल विक्रीडित)

१७३ जानोजी मुख कृष्ण तें करुनिया जाई स्वताच्या पुरा ।
भाऊ होउनिया जयी परतला येई धन्याच्या घरा ॥
ऐसा गर्व हरून नागपुंगच्या राजाप्रती दीनता ।
आणोनी बहु मोद मानिती मनीं मद्रिप्र ते तत्वतां ॥ २६ ॥

१ अकलकोटच्या फत्तेसिंग भोसल्याचें. २ एकानें जास्त असे पाच लक्ष
क्षणजे सहा लक्ष.

(स्रग्धरा)

- १७४ भारी मानी; इमानी नच यवन मुळीं आत्मराजावरीही ।
राज्याच्या प्राप्तिसाठीं उदुन मिळवि तें राज्य; ज्या लाज नाहीं ॥
होता तो शूर भारी परि वचन नसे सत्य ज्या हैदराचें ।
तो युद्धा सिद्ध झाला सकल तह सर्गीं मोडुनी या द्विजाचे ॥२७॥

(शिखरिणी)

- १७५ पुन्हां राज्यामव्ये जुलुम करि भारी यवन हा ।
द्विजाच्या प्रांताला परत मिळवाया त्यजि तहा ॥
करी अळी हळे द्विजपति-सर्होयां-वारि सदा ।
छळी जिंकी प्रांता कहर उसळी आणि विपदा ॥ २८ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

- १७६ पूर्वी सावनुरावरीं जलदिनें हळा करी दुष्ट हा ।
झाला साह्य त्या द्विजाति-नृपती लक्षां करी हा तहा ॥
यासाठींच सदा द्विजाति विषयीं अळी मनीं जकूफळे ।
केव्हां मी उसनें समग्र अरिचें फेडीन त्या वाटलें ॥ २९ ॥
- १७७ जेव्हां हैदररूपि वाघ घिरव्या घालूं बहू लागला ।
वेगें सावनुरासभोंवतिं पुनः राजा तदा त्रामला ॥
फौजा हैदर लागला जमवुंही आकांत केला अनी ।
तच्छत्रू मरती कितीक रडती साह्या किती मागती ॥ ३० ॥
- १७८ सेनासागर घेउनी अमित तो घाटावरी जें चढे ।
तत्क्रोधाग्निमयी बळी प्रथमतां तो प्रांत मोठा पडे ॥
तत्सेनापतिचा उपाय हरला होता रणीं शूरही ।
या दुष्टें करुनी पराभव पुरा हो घेतली तन्मही ॥ ३१ ॥

- १७९ अछीनेच मुराररावि करुनी हळा तयाला दिला ।
 भारी त्रास परी प्रचंड रणि तो योद्धा लढूं लागला ॥
 तेव्हां अछिर्शि तो मुरारि लढला मासत्रयाहूनही ।
 ० आस्ती; गुतिवरी सुवीर चढला सांभाळुनी तन्मही ॥ ३२ ॥
- १८० अछीचा पडला सभोंवति तदा वेढा चमूचा भला ।
 गळा सर्व वरील संपुन पुढें खळास ही जाहला ।
 हळा हैदरअछिचा परि यदा झाला न त्या सह जी ।
 किल्ला अछिकरीं प्रवीर निधडा देई तदा रावजी ॥ ३३ ॥
- १८१ गुतीच्याहि गडास म्लेंच्छपतिनें ताब्यामधें घेतलें ।
 वार्ता माधवभुमतीस कळतां रास्त्यास आज्ञापिलें ॥
 'जावें त्रिबक-विश्वनाथ-सह तूं त्या हैदराच्या वरीं' ।
 भूपाला नमुनी तदा निघति ते अछीवरी सत्वरीं ॥ ३४ ॥
- १८२ या स्वारींत महाय नागपुरपा येण्यास आज्ञापिलें ।
 होतें त्यापरि सैन्य मिद्ध करुनी येण्यास ते लागले ॥
 सोडोनी स्वपुरास अडिति पुढें देवाजिला जानजी ।
 येवोनी नृपतीस वार्दि दिधली 'राजे निघालेत जी' ॥ ३५ ॥
- १८३ 'आले ग्राम त्यजून दोन बरवे मुक्काम रोजे भले' ।
 बापू यासमयीं रघूमह नृपें कारागृहीं घातले—॥
 होते त्यास सुमंत देवाजि तदा भेटावया माधवा ।
 आज्ञा मागुनि जाइ आणि मग तो भेटे तया तेधवा ॥ ३६ ॥
- १८४ हांते बापू तदा खुशाल बसले लोडाप्रती टेंकुनी ।
 होना डावहि चालु बुद्धिबळचा तेथेंच हे जाउनी— ॥
 बापूतें नमुनी पहात बसले प्रश्नोत्तरें देउनी ।
 होता माधवरावचा मनुज या-साठीं न बोले कुणी ॥ ३७ ॥

- १८३ बापू डाव कथी तदा 'नरपती मागेच न्यादा बरें ।
आतां दोन घरें, दुज्या नृतिचे प्यादें पुढें ये त्वरें' ॥
देवाजीहि निरोप घेउन निघे तंबूम ये सन्मती ।
तेव्हां माधवराव तें पुसतसे त्या फारकूनाप्रती ॥ ३८ ॥
- १८६ 'कैसें काय घडे तिथें सकल तें सांगे मला चांगलें' ।
'काहीं नाहीं विशेष राव घडले' ऐसंच ते बोलले ॥
'बापू स्वस्थ बसून सांगांत तदा डावाप्रती सन्मती' ।
'तुझी दोन घरें नृपा घरतुनी न्यावेच हो संपती' ॥ ३९ ॥
- १८७ घेई वाक्य टिपून माधव सही सुद्धां तयापासुनी ।
आज्ञा त्या घरि जावयास दिधली त्या माधवं तत्क्षणीं ॥
आली नागपुराहुनी नृपतिला जें डाक तेव्हां कळे ।
'राजे दोन मुकाम जाउन पुनः स्वस्थानिं आले भले' ॥ ४० ॥
- १८८ देवाजीस झर्णीच माधवनृपें बोलावुनी आगिलें ।
'आला कां न नृपाळ' त्यास पुसिल्ले देवाजि तें बोलले ॥
'ते येतील विभो त्वरें' श्रवुनि हे तो लाल झाला तदा ।
एके हातिं शिखा धरून वदला 'नाशीन मी त्वन्मदा' ॥ ४१ ॥
- १८९ 'सांगे सत्य मला तमें न घडतां मी ठार मारीन रे ।
तूं आहेस जरी द्विजाति तरिही, हें कृत्य तूं सत्वरें ॥
बापूच्या कथनापरी घडविलें' ऐकून हो स्तब्ध तो ।
केलें सर्व कबूल आणि वदला 'राजास मी आणितों' ॥ ४२ ॥
- १९० होता माधव धूर्त तो किति पहा तैसा अती तापट ।
त्याचें अन्तर वेष्टुनीच बसला सद्बुद्धिचा सत्पट ॥
काकाच्यावरि लोभ फार करितो बापू ह्मणुनी जया ।
कैदी माधव तो करी जरि तरी मानित होता तया ॥ ४३ ॥

- १९१ बापूची मति आणि धौत्ये सगळें त्या माध्या माहित ।
 राज्याचा भर वाहुनी प्रतिनिशीं बापूकडे ये हित— ॥
 बापूला नृपती पुसे अहितही सळाहि वेई दरा ।
 ० दोवेही समबुद्धि ते न करिती केव्हांच हो मत्सरा ॥ ४४ ॥

(स्रग्धरा)

- १९२ भाऊ गोपाळ योद्धा इतर सहजही सर्व घेऊन संगें ।
 स्वांगें युद्धा निघाला बहु चमु पथकें संगतीं शूर तो वे ॥
 भाऊचें वृत्त आहे सुरस बहुत हें मुख्यतः वीर यांत ।
 प्राधान्यानें चरित्रां रस वसत असे स्फूर्ति येवो मनांत ॥४५॥
- १९३ रामाची लक्ष्मणाची दशरथ-सुत त्या; अर्जुनाची तशीच ।
 भीमाची या चरित्रां स्मृति सहज मना, वाचतां होइ साच ॥
 भाऊ गोपाळ यांना जनन जननि दे खड्ग तें गाजवाया ।
 जिकूनी शूर शत्रू समर-महिवरी लावण्याला नमाया ॥ ४६ ॥
- १९४ भावा भावांन ईर्ष्या समरि अधिकता शत्रुला जिकितांना ।
 कोणाला लाभतें तें यश ह्यणुनि सदा फार वाटे त्यांना ॥
 स्पर्धा भारी असे तरी कृत ममता. प्रेम त्यांच्यांत होतें ।
 रामाचे लक्ष्मणाचे बहु सुगुण किं हो तत्स्वभावांत होते ॥४७॥

(शार्दूलविक्रीडित)

- १९५ योद्धा हामिळकार आणे मुलगा तो हानिबूल चांगला ।
 हें विप्रद्रय त्यापरीच असुनी लभे यशा सोज्वला ॥
 खावी भाकर चाकरी करुनिया स्वामीप्रती मोदही ।
 द्यावा हेंच मनीं सदा वसतसे आक्रान्त केली मही ॥ ४८ ॥
- १९६ आज्ञा स्वामिकडून त्यांस मिळतां कांकूं करावी असें ।
 त्यांना माहित हें मुळींच नसुनी औत्सुक्य चित्तीं वसे ॥
 या ऐहीक सुखास ते न भुलले तैसें सु-संपत्तिला ।
 स्वामीच्याच जिवास जीव अगदीं देणें कळे त्यांगला ॥ ४९ ॥

१९७ स्पार्ताच्या जननीपरी असि तदा शत्रूवरी फेंकण्या ।
यांना वाळकडू तदा मिळतसे जाती अरी जिंकण्या ॥
यांच्या ही जननी मुला शिकविती युद्धांत वाचा मर ।
किंवा मार अरोस किन्तु समरा सोडूं नको सत्वर ॥ ९० ॥

[१९८ हिच्या आणिक धैर्यही किती असे नारीजनीं तें पहा ।
भाऊच्या परि गोखलेहि असती वापू तदा शत्रू-हा ॥
बापूचा चुलता पराक्रमि अमे धोंडू हि आरुया जया ।
धोंडीवाघ धरावया नृपतिनें आज्ञापिलें हो तया ॥ ९१ ॥

(आर्या)

१९९ धोंडी वाघाला ज्या, जर्जर करि फार फार धोंडोवा ।
त्या धोंडी वाघानें, पण केला क्रूर एक तेव्हां वा ॥ ९२ ॥

(स्वधरा)

२०० “नांवाचा वाघ आहे जर तर समरीं मारितों धोंडिवाला ।
नडांचा घोट वेतों रुधिर पिउन मी रंगवीतों मिशांला ” ॥
ऐशी त्या क्रोधयुक्तें अखिल-खल-वेष्टे कर केली प्रतिज्ञा ।
सिद्धीलां न्यावयाला मदत नशिवही ^{सिद्धी} वाघास अज्ञा ॥ ९३ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

२०१ कांहींसे दिन लोटल्यावर पुढें धोंडीसर्वें धोंडिवा ।
यांचें युद्ध सुरूच होउन तदा धोंडी व्रणी होइ वा ॥
तों दुर्दैव मधीं फिरून पडलें त्या गोखल्यांच्या-वर ।
तद्वक्षास अवात जात असतां झाला तरूचा खरें ॥ ९४ ॥

(स्वधरा)

२०२ झाडाची एक खांदी उरिच थडकतां धोंडिवा विप्र खाली ।
येवोनी भूवरी तो तळमळत पडे शुद्धि त्याची निमाली ॥
संधी पाहूनि धोंडी पळत पळत ये बैसुनी वक्ष-देशीं ।
खड्गानें मान कार्पीं रुधिर पिइ मिशी रंगवी जाइ देशीं ॥ ९५ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

- २०३ बापू आणि पवार हे चमुपती वाघासवें झुंजतां ।
 लाभेना यश त्या ह्यणून दडणें तें भाग हो तत्वतां ॥
 काकाचें शव अग्नि देउन तिथें जाळूनिया टाकिलें ।
 बापू औत्तर तत्क्रियाहि करण्या लागीं पुण्या पातले ॥ ९६ ॥

(स्वग्धरा)

- २०४ भर्त्याची मुत्यु-वार्ता श्रवणकरि वदे लक्ष्मि त्या गोखल्याला ।
 'बापू धिक्कार आहे पुरुष-वर तुला भाणि युष्मत्कृतीला' ॥
 'तोडानें कोणत्या तूं फिरुन निजपुरा पातला जा रणाला' ।
 'यावेळीं मीं तुळारे ऋत अगदिं करूं देत नाहीं क्रियेला' ॥ ९७ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

- २०५ 'वात्राचें शिर कापुनी मजप्रती दावावया आणितां' ।
 'तूतें देहन मीं मुल्य अनुमती त्यांच्या क्रिये तत्वतां' ॥
 आज्ञा ऐकुनि तो मासच फिरला बापू तदा गोखला ।
 वाटे बापुप्रती धरुण विहं मीं मारूं तथा वा खला ॥ ९८ ॥
- २०६ बापू तो मर्नि यापरीं करुनिया तें बेत हों चालला ।
 वात्राच्यावरि सिंहसा अतिजवें तद्गणिं तो पातला ॥
 झालें युद्ध सुरू तथास वधिलें तन्मुंड भाल्यावरीं ।
 टोंचूनी चुलतीस येउन नमी केली क्रिया सत्वरीं ॥ ९९ ॥
- २०७ आतांच्या जननी मुलास ह्यणती बाळ्या मला चांगला ।
 शालू घेउन दे तसेच नगही सुग्रास व्हावा मला ॥
 उंची वस्त्र मुजंभ घेउन तुझ्या पत्नीस साडी नवी ।
 आणो अत्तर बेलियाहि सुकेंचा श्रीमंतिला दाखवी ॥ ६० ॥]

- २०८ आज्ञा घेउन ते प्रवीर निघनी रास्त्यादि युद्धा तदा ।
आले त्रिवक विश्वनाथ-मह ते सोडूगला त्या पदा— ॥
सोडूनी शिवरुद्रच्यावरुनही त्या सावनूरास ते ।
येऊनी शिबिरं तिथेंच दिधली त्यांनीं तदा संमते ॥ ६१ ॥
- २०९ संगें पास्तिस हो सहस्र उमदे ते स्वार घेऊनिया ।
तेव्हां माधवराव शूर वळला त्या ह्यैसुरीं जावया ॥
बाळापूर तमें तदा करविरा घेऊन नंदाप्रती ।
चन्नापट्टण घेतलें हिमतिनें सत्कीर्ति लाभे अती ॥ ६२ ॥
- २१० मोठा हिम्मतदार माधव असे सेनापती हो जयां ।
त्या शूरां पदगांपुढें अरि कमा पावेल सांगा जया ॥
मोठा शूर खरा परंतु अरि तो यांच्या पुढें यावया ।
भीई आडुनि आडुनी रण करी हे मार देतो तया ॥ ६३ ॥
- २११ अळीचें दळ या इळास भिउनी धांवेंच चोहीकडे ।
घोडे धावति स्वर होऊनि जवें ते गुंफिती ही कडे ॥
यासाठीं अरिचा पडे तळ सदा तो म कोमांवरी ।
यांच्यापासुनि नित्य शूरहि अरी ह् तांत भीती वरी ॥ ६४ ॥
- २१२ भाऊचीं पथकें तसीच पृतना त्या पेशव्याची गडां ।
शत्रूच्या सर फार हो करिति तें तो दीन हो बापुडा ॥
पंध्रा पर्वत आगि भूमिगडही घेती त्वरेनें विस ।
ते पंचोतर, भाउ राव अरिला तें आगिनी टेंकिस ॥ ६५ ॥
- २१३ यांच्या शूर चमूपुढें न अपुलें कांहींहि कीं चलत ।
येईना यश आपणास गडही आहे अरी जिकित ॥
अळी पाहुनि हें तदा करपदां चोळावया लागला ।
भारी धैर्य धरून भाउवरतीं वाचापगि धावला ॥ ६६ ॥

- ११४ “ माझी कीर्ति हरावया गड तसे जिंकावया दुर्दशा—।
माझी फार करावया झटति हे जिंकीन मीही अशा—॥
वीरांना समरीं तरीच जगतीं ठेवीन मी नांव रे ।
ना जातां पण शेवटा बदलितो नांवाप्रती सत्वरें ” ॥ ६७ ॥

(शिखरिणी)

- ११५ प्रतिज्ञा तो क्रूरा करुन चमु सारीहि जमवी ।
स्थळीं एका अछी टपत बसला वेळ बरवी—॥
द्विजातीच्या सेनेवरि जलदिं छापाच हरिसा ।
कसा घालूं याची परि समय लाभे नच तसा ॥ ६८ ॥

(सगंधरा)

- ११६ त्याला माहीत होतें जंवर चमु असे मुख्य सेनेसहीत ।
छाप्याचा बेत नाही तंवर जमत हें गांठि घाली मनांत ॥
धाडी तो गुप्त हेरि अरिचमुमधि त्या हालचाली बघाया ।
केव्हां सर्दार एका ठिं जमविहि तो त्यांस औत्सुक्य द्याया ६९
- ११७ हेतू उद्दिष्ट सिद्धी-प्रांते जलदिं कसा खास जातो मनाला— ।
लागे तें ध्यास त्याच्या परि समय तसा प्राप्त नाही जहाला ॥
होई त्याची निराशा कधि कधि उपटी दादि केसास तोडी ।
'या अछा या खुदाजी वखत बहु बुरा' शत्रुची येई धाडी ॥७०॥

(शार्दूलविक्रीडित)

- २१८ ऐसा काळ निघून जात असतां तो भाउ एके दिनी ।
मुक्कामास करी जरा दुरवरीं मुख्या चमू-पासुनी ॥
त्याची बुद्धि-बिहाळ-संनिध असे ती छावणी त्या दिशीं ।
भाऊ बंधुसर्वे खुशाल निजले होते सुखानें निशीं ॥ ७१ ॥

- २१९ कांहीं स्वार समस्त सुस्त चमुच्या-मध्येच गस्ती-प्रती ।
घाळीती परि नाकि सर्व निजले ऐशी असे तत्स्थिती ॥
होती सर्वहि सामसूम अगदीं गोंगाट कोठें नसे ।
जैसा वेळ हवा तसाच मिळला अह्नीस आतां असे ॥ ७२ ॥
- २२० तेव्हां किरी असा कुशब्द निशिचा टापा हयांच्या कदा ।
गस्तीस्वार रवास मात्र करिती ऐकूंहि ये एकदां ॥
केव्हां निद्रित घोरती घुरु घुरू केव्हां गजांचा रव ।
उष्ट्रांचाहि तसाच कर्ण-विवरीं केव्हां पडे भैरव ॥ ७३ ॥
- २२१ ऐशी घेउनि बातमी यवन तो संगें अती गारदी ।
घोडेस्वारहि घेउनी कडलुरा-हूनी निघाला कुधी ॥
संगें तोफाहि पाचशें यवन घे; येउनि भाऊवरी ।
छापा तच्चमुच्यावरीं निजबळें घाली तदा तो अरी । ॥ ७४ ॥

(स्रग्धरा)

- २२२ तोफा सोडावयाचा हुकुम फिरविला दुःत्या हैदरानें ।
चाराचा तो निजेचा समय सकल तें य मोपेंत होतें ॥
सेना त्यांच्या-वरीं जें दण दण दण तें तोफ चालूं करी ही ।
तत्सेना घाबरेची पळून कुणिकडे जाव्या वाट नाही ॥ ७५ ॥

इति भट्ट परशुराम चरितांतर्गत हैदराभ्यवस्कंदन

नामक तृतीय भाग

समाप्त.

भाग ४ था.

[हैदरसमरपरिसमाप्ति]

(शार्दूलविक्रीडित)

२२३ मार्गें सांगितल्या-परी अरि करी तोफा सुरू जेधवां ।
बाणांची करि वृष्टि सारखि वरी होती निशी तेधवां— ॥
काळी किट्ट कुणास कोणिहि मुळीं तेव्हां दिसेना तळीं ।
मालें व्याप्त अकाश भूमि समळी धूम्रें धुळीनें मुळीं ॥ १ ॥

२२४ माली धांदल तच्चमूंत अगदीं येतां अरी सत्वरें ।
भीती-सूचक शृंगशब्द भरला सैन्यांत सारा त्वरें ॥
माली नौबदही सुरूच पतना एकत्र व्हायास्तव ।
आला अल्लिः असा चमूंत पसरे मोठा तदा तो रव ॥ २ ॥

२२५ जो तो घाबरुजी वियार हुडकी पोषाक गोळा करी ।
कोणी जीन हया च चढवी अंबारि हत्तीवरी— ॥
लादूं नौबद लागली तशि कुणी कोणी शिरस्त्राण तें— ।
घाली मस्तर्कि घालिती चिळखतां अंगांत कित्येक ते ॥ ३ ॥

२२६ कोणी बाण भरुंही लागति तदा ऐशी स्थिती जाहली ।
तोफांचा भडिमार शत्रुकडचा सेना बहू डागली ॥
आंगें होरपळूंच लागति कुठें तंबुप्रती विस्तव— ।
लागोनी मग आग ती भडकली आकांत माला नव ॥ ४ ॥

२२७ कांहीं तंबु जळून खाक अगदीं मालेच सैन्यांतिल ।
भारी सैनिक अग्निगुंडि पडले होमांत जैसे तिल ॥
'मेलें रे' अनली असा ध्वनि तदा चोहोंकडे चालला ।
लोकां जाळुनि टाकिलें हि अनलें सल्लोक तें भाजला ॥ ५ ॥

- २२८ या अग्निप्रलयां समस्त द्विज ते मारुं असे हैदरा- ।
वाटे तें परि मृत्युवेळ नव्हती तत्संघ वाचे पुरा ॥
तोफांचा ध्वनि कर्णि पूर्ण पडतां गोपाळ भाऊ त्वरें ।
सेनाग्रीं हरि वैसुनी थडकलें धीरास द्याया बरें ॥ ६ ॥
- २२९ जैशी नोबद जाहली सुरु तशी सेना जमूं लागली ॥
गोळ्या शत्रु तिथेंच मारित असे यासारिं ती भाजली ॥
तेथें या द्विजपुंगवा निमुटता स्वीकारुनी राहणें- ।
झालें प्राप्त झणून भाग पडलें देवास हे राखणें ॥ ७ ॥
- २३० रास्ते आणिक भाऊ बंधुसह तें सोशीत गोळ्या अती ।
तेथें राहुनि झुंजती अरिवरी बोडे झणीं सोडिती ॥
त्याचा मार न सोसवे उसळुनी गोळा शतघ्नीतुनी ।
गोपालांग बरेंच भर्जित किंही झालें तया चाटुनी ॥ ८ ॥
- २३१ नाहीं तो फिरला बहूत बसला धक्का तयाला तरी ।
घैर्याचा पुतळा जनास गमला ' शत्रुस ' ही वैखरी-॥
माजे चोहिकडे अरी धडपडे विप्रांणी मारावया ।
' राखी देव जया समर्थ नसतो म्हां तया न्यावया ' ॥ ९ ॥
- २३२ बंधूच्या तुरगास लागुनि भला गोळा निमाला हय ।
बंधूलागिंहि मारि हैदर झणीं तेव्हां महानिर्दय ॥
भाऊच्या-वरि बाण आणि गुलिका आल्या अहो दोनदां ।
' तारी देव तयास कोण जगती मारी ' तसें हो तदा ॥ १० ॥
- २३३ चिध्या होउनि दोन अश्व पडले अन्यां बसे सत्वर ।
शत्रूला परि दाखवी न अपुल्या पृष्ठाप्रती तो नर ॥
कांहीं खुजबुजले तरी भिउनि जे ' आयाइ ' हें बोलती ।
हल्लींचें नर पारतंत्र्य खुषिनें यासारिं हो भोगती ॥ ११ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

- २३४ हो शेंदाड शिपाइ सर्व बनलों खाया मिळेना पुरे ।
चैनीही बनलों तसें विसरलों कर्तव्य आतां खरें ॥
० बंधूंशीं दुहि माजवूनि पडलों खड्ड्यामधेंही जरी ।
व्हांवें सावध कंवरेस कसुनी सद्धर्म ध्या अन्तरीं ॥ १२ ॥
- २३५ भाऊ अन्यहरीं बसे झडकरीं सेनेस दे धीर तो ।
“मारा भीउंनका अरीस पळवी तो किर्तिला लाभतो ॥
ज्या मर्दास असेच हिंमत खुदा तेथें असे साह्य जी ।
हें चित्तांत धरून युद्ध करणें सोडूं नका हो अजी” ॥ १३ ॥
- २३६ तोफांचा भडिमार फार असुनी वृष्टी शरांची तशी ।
राहे सोशित भाउ धीर चमुला देऊनि सत्कीर्तिशीं—॥
पावे पार न धैर्य-शौर्य-जलधी-लार्गी असा शूर तो ।
किंवा भीमच तो शिरून समरीं म्लेच्छां जवें मारितो ॥ १४ ॥
- २३७ डोळ्या देखत भाउबंद पडती हत्तीहि घोडे तसे ।
उष्ट्रादीक जनावो पडती तद्राशि तो होतसे ॥
हत्ती वृंहति हीस किं हय जवें किंकाळती ती तती—।
उष्ट्रांचीहि दिशा पाणुन अहो गेल्याच त्या संप्रती ॥ १५ ॥
- २३८ तोफांचा भडिमार बाणहि तसे मर्मस्थळीं लागुनि ।
माला व्याकुल जीवही परि फिरे ना भाउ तो तेथुनी ॥
लोकां धीरच देइ त्यास जय ही संज्ञा बरी वाटते ।
किंवा त्याहुनि चांगलें पद कथा तुह्मांस वाटेल तें ॥ १६ ॥

(स्रग्धरा)

- २३९ भाऊ शाबास बारे प्रसवलि जननी तूज तीर्ते नमी मी ।
त्वच्छौर्या पाहुनीया स्मृति मजप्रति हो कांक्रनाचीहि नामी ॥
जो त्या अंधारि रात्रीं मुळें न डगमगे पार सर्वास नेई ।
ज्याचें सर्वांग भाजे परि न विसरला मुख्य कर्तव्य भाई ॥ १७ ॥

(मालिनी)

- २४० ' स्वसुखनिरभिलाषः खिद्यसे स्वामिहेतोः ' ।
कवि चरण रची जो मुझ आहे किती तो ॥
ऋत वचन कराया सत्कवीचें ह्मणून ।
तव जनन गमे रे नाहिं वा तूं जंयोन ॥ १८ ॥

(आर्या)

- २४१ विश्वासघात करुनी, नीती सोडूनि आणि रणधर्म ।
हैदर अलीनें हें, केलें अत्यंत नीच कीं कर्म ॥ १९ ॥
- २४२ परि नाहीं घाबरले, सद्धिज तैसेंच राहिले समरीं ।
क्षत्रियभूषण वर्तन, केलें तेव्हां द्विजां अहो चतुरीं ॥ २० ॥
- २४३ या वीराचरणानें, पटवर्धन-बाजु राहिली बरवी ।
माला नाश परंतू, अन्तीं जय त्यास कीर्तिशीं मिळवी ॥ २१ ॥
- २४४ त्या क्रूर हैदरानें, बाणांनीं आणि शतघ्नींनीं ।
सेना फार खपविली, अश्वादिकही तेंच गोळ्यांनीं ॥ २२ ॥
- २४५ अवशिष्ट चमू सारी, कापावी हा मारी करी बेत ।
माली सकाळ ह्मणजे, दुष्ट वळे तें करावया त्वरित ॥ २३ ॥
- २४६ कंठस्नान द्विजांना, असिधारांनीं स्वयेंच धालाया ।
हैदर चमुसह लागे, सिंहीं जंत्रुक तसा तदा याया ॥ २४ ॥
- २४७ पाहे द्विजसेनेला, तों शवराशी बहुत पडलेत ।
धूम्राचे लोट वरीं, जाति रणीं पंक माजला बहुत ॥ २५ ॥
- २४८ बुणगें पळून गेलें, अरिचा माला असे बहू नाश ।
वाटे द्विजचमुवरतीं, तेव्हां उठला समन्यु कीर्तिनाश ॥ २६ ॥

- २४९ एकंदरीति चमुचा, जरि झाला नाश फार तरि अजुनी— ।
सेना बरीच शिळक, हैदर दचकेच तीस पाहुनी ॥ २७ ॥
- २९० तोफा डगायाचें, काम करी विप्रसैन्य जोरांनीं ।
पाहुनि या कृतिलार्गी, धैर्य पळे हैदरास सोडोनी ॥ २८ ॥
- २९१ भाऊ गोपाळ तसे, अन्यहि सरदार त्या चमूमार्जी ।
देउन धीरास बहू, चमकति विद्युल्लतेपरी गाजी ॥ २९ ॥
- २९२ सोडिति बाण सणाणा, धडधड तोफाहि सोडिती बहुत ।
मारिति सेना अपुली, पाहुनि बहु भीति वे यवन-चित्त ॥३०॥
- २९३ हैदर कंबर लुचुनी, बेत रहित तो करी अरी-वरतीं— ।
असिनें कापायाचा, जायाचा घेउनी बहू धास्ती ॥ ३१ ॥
- २९४ पूर्वी-परी शतघ्नी, सोडी अल्ली बहूत वंगानें ।
भाऊ-कडून गोळ्या, अरि-वरि जाती तशा झपाट्यानें ॥ ३२ ॥
- २९५ यापरि यामत्रय तो, लढला परि बेत सिद्धिला नाहीं— ।
गेला परंतु गेला, सेनेसह तो त्वें स्वदेशींही ॥ ३३ ॥
- २९६ भाऊ गोपाळ तदा, शस्त्र तसे उर्वरीत सेनेला ।
संगें घेउन आले, मिळाल्या आपुल्या चमूपतित्रा ॥ ३४ ॥
- २९७ गोपाळराव यांचे, ऐंश (८०) रोडे रणामधीं मेले ।
हत्तां उंठ तसेची, हैदर-टिपुचेहि वीर बहु गेले ॥ ३५ ॥
- २९८ माधवकृष्ण निमाले, ही हानी जाहली असे यांची ।
सर्वचि जायाचे परि, दैवकृपा यावरी असे साची ॥ ३६ ॥
- २९९ होते बेसावध हे, तत्फळ यांना मिळे त्वें बरवें ।
“युद्धीं सावध वागा” हें शिक्षणही मिळे तयास नवें ॥३७॥

(शार्दूलविक्रीडित)

- २६० दे जैसा पटवर्धनास जनता हा दोष “या संगरीं— ।
होते सर्वहि अव्यवस्थित” असा भाऊस भारी परी— ॥

- अळीच्या-परि शूर-वीर समरीं प्रत्यक्ष झुंजूनिया ।
 लाभेना जय यामुळें मग करी तो नीच कृत्यास या ॥ ३८ ॥
- २६१ छापा घालुन मारणें नच बरें शूरास त्या अळिला ।
 वाटे “निंद्य” असा किताब यवना देणें बरें बुद्धिला ॥०
 नर्डीला नख शत्रुच्या गफलती भारी करुनी कधीं ।
 देणें शील नव्हेच मर्द मनुजा नामर्द अळी कुधी ॥ ३९ ॥

(शिखरिणी)

- २६२ खऱ्या शूरें वीर्यें लढुनि समरीं शत्रु अपुला ।
 वधावा वा युद्धीं मरुन मिळवो स्वर्ग वरला ॥
 परी विश्वासाचें हनन करुनी उन्नतिप्रती ।
 कधींही शूरानें नच मिळविणें सर्व जगती ॥ ४० ॥

(स्रग्धरा)

- २६३ अळीला दोष देतो “कपटि यवन हा घातकीही तसाच ।
 विश्वासाचा” असा जो निशि अरिजिती पातला दुष्ट साच ॥
 कापी शत्रूस अळी सदय सु-मनुजास जें पाहवेना ।
 तेव्हां त्या निर्दयानें आसि कृति करु आणिली लाज वेना ४१

(आर्या.)

- २६४ पटवर्धन-वीरांची, सेना मिळतांच मुख्य-सेनेला ।
 कपटी हैदर-खाना, बक्षिस द्यावें विचार हा ठरला ॥ ४२ ॥
- २६५ त्रिबकराव तसेंची, रास्ते भाऊ प्रचंड वीरांना ।
 वीरश्री बहु चढली, मारूं अळीस हा असे बाणा ॥ ४३ ॥
- २६६ समरोत्साह चमूच्या, मध्यें प्रत्यक्ष तें दिसूं लागे ।
 यवनाच्या रक्ते कधिं, माखूं समशेरि हें मनीं वागे ॥ ४४ ॥
- २६७ ऐसा सेनासागरं, बुडवाया अरिस तो निघायला ।
 होतां तयार संकट, ओढवले त्यांचियाच गमनाला ॥ ४५ ॥

- २६८ तैं शूर माधवाला, नृपयक्ष्मा रोग होउनीच गदी—
झाला माधंवराना, शय्या त्याला न सोडवे अगदीं ॥ ४६ ॥
- २६९ स्वीकृतकृत्य न जातें, अन्तीं ऐसें रमाधवा वाटे ।
फाटे हृदय तथाचें, नेत्रामध्ये तदा उदक दाटे ॥ ४७ ॥
- २७० कष्टी माधव झाला, चमुचा अधिकार देइ मामांना ।
भाऊ तसेच रास्ते, यांना देईहि त्याच सन्माना ॥ ४८ ॥
- २७१ कृष्णातीराहूनी, परते माधव पुण्याकडे याया ।
सर्व-गुणीही मनुजा, नशिवा पुढतीं न ठेववे पाया ॥ ४९ ॥
- २७२ भाऊ त्रिबक, रास्ते, यांनीं धैर्या धरूनिया पिच्छा ।
अल्लीमार्गे लागुन, अगदीं पुरवून सोडिला साचा ॥ ५० ॥
- २७३ पंध्राशें गारदि तैं, स्वारहि घेऊन सातशें अल्ली ।
दोन हजार पदाती, धुळपावरि स्वारि ही तदा आली ॥ ५१ ॥
- २७४ तेरा दिन तहुर्गा, घेऊन टाकून दीधलें त्यानें ।
भाऊ बंधुसह तदा यावे यवनीं बहूत वेगानें ॥ ५२ ॥
- २७५ दिसतां यवनचमूचा, धुव्वा उडवून जें दिला यांनीं ।
या अल्ला करित तदा, पळ शूरांनींहि काढिला यवनीं ॥ ५३ ॥
- २७६ पटवर्धन-वीरांनीं, प्रायश्चित्तास अल्लिला दिधलें ।
छाप्याच्या बदलच्या, दुष्कृति-परिणमन हें असें घडलें ॥ ५४ ॥
- २७७ लुटला गोट अरीचा, मांसमया भूमि भोंवतीं केली ।
म्लेंच्छांचीं शिरकमलें, जिकडे तिकडे तदा बहू पडलीं ॥ ५५ ॥
- २७८ चार शत महायोद्धे, यवनांचे कापिलेच विप्रानीं ।
स्वारहि पंचशत तसे, जखमी केले अती पदाति रणीं ॥ ५६ ॥
- २७९ तोफाहि घेतल्या बहु, पांच शतें अश्व चांगले भरिचे ।
विप्रानीं हरिले तैं, झाले हो असित-तुंड म्लेंच्छाचें ॥ ५७ ॥

२८० पटवर्धनाकडिलही, या युद्धीं अर्धशत पडे पदग ।
यशवंतराव मेला, हाच पडे यावरीहि दुःख-नग ॥ ९८ ॥

(भार्या)

२८१ जानोजी धुळपाच्या, किल्ल्याजवळीं द्विजाति सेनेनें ।
बापाचा नाश बहू, केला हें ऐकिलेंच टिप्पूनें ॥ ९९ ॥

२८२ जो मोठा शूर असे, क्रूर तसा साहसीहि बहु होता ।
वाघापरि जनकाला, मिळण्या येण्यास जाहला निघतां ॥ १०० ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

२८३ जेव्हां टिप्पु मिळे पित्याप्रति तदा जिंकावया तड्डया ।
मामा त्रिंबक भाउच्यासह निघे सेनेस घेऊनिया ॥
राजापूर तसेंच राचिटि द्विजीं ताब्यामधें आगिली ।
तोफांचा भडिमार फार करुनी ठाणीं दुर्जीं घेतलीं ॥ १०१ ॥

(आर्या)

२८४ यापरि गड क्रमानें, एका मागून एक घेऊन ।
सत्ता स्वामीची ते, स्थापित होते सत्त्वरें करून ॥ १०२ ॥

२८५ इतक्यांत तल्पित्याचा, भाऊ गोपाळ नामक-ख्यात ।
विघडे प्रकृति ह्मणुनी, आला तो सत्त्वरींच मिरजेत ॥ १०३ ॥

२८६ झाला उदर तयाला, त्रयोदशीच्या दिनीं सुशुक्रांत ।
सत्राशें एकोत्तरिं, सत्तरिं झाला तदंत माघांत ॥ १०४ ॥

२८७ झालें दुःख समस्ता, माधवरावाप्रती कळे वृत्त ।
दुःखी होउन वदले, नेलें नररत्न हें यमें ख्यात ॥ १०५ ॥

२८८ दुःखवट्याचीं पत्रें, मिरजेला आणि तच्चमूमार्जी ।
सांत्वन करावयास्तव, धाडी माधव नृपाळ तो गाजी ॥ १०६ ॥

२८९ “ राजश्रिया विराजित, राजश्री विप्रवीर सरदार ।
कर्गाटकाधिकारी, गोसावि यासि राव लिहि शूर ॥ १०७ ॥

२२० सकल-गुणालंकृति जो, लक्ष्म्यालंकृत नृपाप्रती मान्य ।
स्नेहांकित माधवनृप, याची आशी तुझांस सन्मान्य ॥ ६८॥

२२१ विनंति विशेष पत्रीं, लिहितीं चित्ताप्रती तुझी द्यावें ।
गोपाळराव-मृत्यू, ऐकुनि मच्चित्त दुःख बहु पावे ॥ ६९ ॥

२२२ त्यांणीं सेवा केली, निष्ठेनें आणि फार प्रेमानें ।
श्रीमत्कृपा मिळविली, कीर्ति तसें द्रव्य चांगलीं वसनें ॥७०॥

२२३ गोपाळराव यांची, गणना सरदार-मंडळामार्जी ।
प्रमुखांमधेंच होती, होती सानंद यत्प्रजा राजी ॥ ७१ ॥

२२४ झाल्या गोष्टीस नसे, उपाय आहे तुझांवरी भार ।
आतां सरदारीचा, सांभाळा लक्ष देउनी फार ॥ ७२ ॥

२२५ स्वामिकृपा तुझांवरि, आहां करण्यास योग्य ही सेवा ।
' कष्टाचें फळ मनुजा, मिळतें सिद्धान्त मानसीं ठेवा ' ॥७३॥

२२६ ध्या आतां यवनांचा, सावधगिरि राखुनी समाचार ।
नाहीं विशेष याचें, यश मिळवुनि पत्र धाडणें जरूर " ७४

(शार्दूलविक्रीडित)

२२७ ह्याताच्या हरभट्टजीवर जसा रामाजि-मृत्यूमुळें ।
गोविंदावरि ये प्रसंग तसला गोपालमृत्यूमुळें ॥
पुत्राचें मृतिदुःख वृद्धपाणि त्या गोविंदरावास ने ।
वैकुंठास तदा तदीय वनिता गेली सती सन्मनें ॥ ७५ ॥

२२८ मृत्यू ऐकुनि बंधुचा बुडति ते भ्राते सु-दुःखार्णवी ।
तेव्हां त्यास विवेकरूप सुगडी धैर्ये वरी आणवी ॥
व्यामोहास दिलेंच टाकुन पुढें जायास शत्रूवरी ।
स्वाम्याज्ञा परिसोनि सिद्ध सगळे झाले तदा सत्वरीं ॥ ७६ ॥

(इंद्रवज्रा)

२९९ आज्ञा घन्याची अनुगास मान्य ।
 हें तत्व तेव्हां सगळ्यांस मान्य ॥
 ह्मणून सारे निघती लढाया ।
 सत्कीर्ति चाले सह त्या वराया ॥ ७७ ॥

(आर्या)

- ३०० गोविंद-हरीचा सुत, भ्रातृज यांनी रणांत सत्कीर्ती— ।
 आजवरी मेळवुनी, दाखविली दक्षता जनास अती ॥ ७८ ॥
- ३०१ परि भाऊ खुद्द आतां, एथुनि मुख्यत्व पाउनी समरीं ।
 अरि मथुन करी हरिची, धाटी मिरवुनि रणांत यशाहि वरी ७९
- ३०२ सत्रा एकाहत्तर, नंतर जी जी घडे उलाढाली ।
 प्रत्येकींत असे हा, मुख्यांगें कळति याप्रती सगळीं ॥ ८० ॥
- ३०३ साचिव्य कांहीं दिन हा, लाभुनि नृपूहित मनें करून करी ।
 इत्यादि सर्व गोष्टी, परिसाव्या साष्टी ज्ञान त्या चतुरीं ॥ ८१ ॥
- ३०४ ' राजा माधव नृपती, क्षय होउनि थोरामधीं पडला ।
 हैदरमथना करुनी, नृपदर्शन ध्यावनास जाउं चला—॥ ८२ ॥
- ३०५ श्रीरंगपट्टणावरि, मोठा हळ्या रिपूहि निर्नाम— ।
 आतां करून जाऊं, नृपतिकडे जें असेच सुखधाम' ॥ ८३ ॥
- ३०६ त्रिबकमामासह, मग भाऊंनीं वेत मानसीं केला ।
 त्यापरि सेनासागर, अरिपुरनाशार्थ लोटला सगळा ॥ ८४ ॥
- ३०७ भाऊ आणिक मामा, येती हळ्या करावया नगरा ।
 अल्ली ऐकुनि आला, जय्यत सेनेनिशीं तदा समरा ॥ ८५ ॥
- ३०८ मोतीसरोवराच्या, संनिध गांठी पडून वीरांच्या ।
 झाल्या झटपटि चालू, टोळ्या धावति विपूल स्वारांच्या ॥ ८६ ॥

३०९ समरोत्साही सेना, द्विजततिच्या आणि हैदराच्याही— ।
होत्या यास्तव त्यांची, चालू झाली बहूत चपलाई ॥ ८७ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

३१० टोळ्या तीन करून आत्मचमुच्या मामा तदा नेमिती ।
एकीच्या वरि भाउला चमुपती अन्या स्वतां पाहती ॥
कृष्णाजी बळवंत धायगुडला देऊनि भागा तिजा ।
बांधीं शिस्त वरी अरीहि समरीं घेऊनि ये आत्मजा ॥ ८८ ॥

(आर्या)

३११ द्विजसैन्यांनीं अरिवरि, तोफांचा लाविला सपाटा जी ।
गोळ्यांचा बाणांचा, हैदरटिपुंनींहि चालली आजी ॥ ८९ ॥

३१२ गेली द्विजस्वारांची, मांड चढावाकरून अरिवरतीं ।
घोड्यांच्या टापांनीं, हिंसण्यांनीं दश दिशा तदा भरती ॥९०॥

३१३ तोफांच्या भडिमारे, झालें पाताळ विष्णुपद एक ।
हर हर वदुनि मरु अरिचमु झोडिति तदाच अतिरेक ॥९१॥

३१४ टिप्परवाई चालुनी पधतांचे राशि संगरीं पडले ।
वीरांनीं चोहिकडे, रक्तप्रवाह वाहाविले ॥ ९२ ॥

३१५ द्विज-यवन-चमू होत्या, जय्यत यास्तव कुणी कुणा हार— ।
गेलें नाहीं त्यांचें, समर तदा चाललें दिवस चार ॥ ९३ ॥

३१६ युद्धाच्या कौशल्या, दाउनि केली कमाल भाऊंनीं ।
चिरुनी यवनचमूला, रिपुमुख मग टाकिलें फिकें करुनी ॥९४॥

३१७ हैदरसेनेस तदा, त्राहि त्राहि त्वरें करी विप्र ॥
हैदर शूर खरा परि, अबलासम जाहलाचि तो क्षिप्र ॥ ९५ ॥

३१८ भाऊ बंधुजनाला, आत्मचमूलागिं देई तो हुरूप ।
सेनापतिचें सत्यचि, दावी लोकां तसें अरीस रूप ॥ ९६ ॥

- ३१९ पाहुनि युद्ध-कुशलता, त्रिबकमामात्र थक झाले जी— ।
ऐमें नाहीं तर अरि, घालीं कीं बोट स्वा मुखामार्जीं ॥ ९७ ॥
- ३२० कृष्णाजी बलवंतें, मामांनींही तसेंच कर्तव्य ।
केलें नामी समरीं, चालवुनी आत्मखड्ग तें दिव्य ॥ ९८ ॥
- ३२१ कृष्णाजीरावानें, हैदरचमुभोवतीं दिला वेढा ।
नाहीं हालविला तो, चारी दिन खास वीर हा गाढा ॥ ९९ ॥
- ३२२ हैदरचमुला तेव्हां, हलण्याला मार्ग नाहिं उरला जी ।
भाऊ तोंडीं मामा, मार्गें दारी असंख्य तें वाजी ॥ १०० ॥
- ३२३ कोंडुनि गेलों आपण, सेना मेली बहुत समरांत ।
द्विजसेना जोरावरि, पाहुनि अरि भीड आत्मचित्तांत ॥ १०१ ॥
- ३२४ हैदरटिप्पू तेव्हां, पंच्विस स्वारांनिशीं जवें करून ।
धायगुज्याच्या फळिला, फौडुन नगरांत जाति ते पळुन ॥ १०२ ॥
- ३२५ निलकंठ त्रिबकाच्या, वक्षःस्थळिं एक गोळि लागून ।
ते युद्धीं हत झाले, भाउंचे चुलत बंधु हे जाण ॥ १०३ ॥
- ३२६ स्वामीच्या सेवेमधिं, समरार्पण देऊन त्या जनीं केला ।
पटवर्धनकुलपुरुषां, त्यांत तिजा हा जनीं यमें नेला ॥ १०४ ॥
- ३२७ या शूर कुलांतिल जन, धारातीर्थीं असीस गाजवुन ।
किंवा रणकार्यामधिं, मृत झाले सद्यशास मेळवुन ॥ १०५ ॥
- ३२८ निलकंठराव यांच्या, औत्तर-कार्यार्थ बांधवीं सकलीं ।
जाउन कावेरीला, रावक्रिया सारिली अंके सगळी—॥ १०६ ॥
- ३२९ अल्ली शरण ह्मणुनी, रण करणें न्याय्य नाहीं हें स्वमनीं ।
मामांनीं भाउंनीं, आणुनि रण बंद पाडिले सुजनीं ॥ १०७ ॥
- (शार्दूलविक्रीडित)
- ३३० सल्ल्याच्या अटि धाडिल्या टिपुकडे देऊन तेथें तळा ।
कावेरीनादिच्या तटीं स्वचमुला पाहुनि नामी स्थळा ॥

हे सद्विप्र सुशील एकवचनी बोलापरी वागती ।
अळी हा कपटी असत्यवचनी मोडी अटी दुर्मती ॥ १०८ ॥

३३१ मामा भोजन सारुनी स्वशिबिरीं स्वस्थान्त बैसूनिया ।
भग्पागोष्टि करीत आंत असतां सल्ल्यादिकांच्या नव्या ॥
ते कापव्यपटू तदा द्विजवरीं तोफा झर्णीं चालवी ।
मामा पाहुनि सिद्ध होय यवना द्याया लढाई नवी ॥ १०९ ॥

(आर्या)

३३२ मामा पेठे भाऊ, रास्ते यांणीं 'नदीपलीकडुन ।
येणारे रिपुकडुनी, कापुन काढून टाकिले यवन ॥ ११० ॥

३३३ झालें युद्ध सुरु पुनः, पट्टणदुर्गास घातला वेढा ।
चाळिस दिन झालें रण, परि धक्का नाहिं लागला सुगडा ॥ १११ ॥

३३४ भाऊंच्या तोफांची, संतत-धारा असेच चालु वरीं ।
त्यायोगें नगरामधिं, गेली धांदल उडूनिया भारी ॥ ११२ ॥

(शेरदल विक्रीडित)

३३५ धो धो गोलक येउं झडकरीं किल्ल्यामधे आदळे ।
झाले फस्त समस्त शेरदल बगिचे वाडे तसे चांगले ॥
झाले नागर भीतियुक्त सगळे रस्त्यांत वागावया ।
कोणा धाडस होइना यवनपें दुःखास केलें तयां ॥ ११३ ॥

३३६ केला हा अविचार दुष्ट यवनें दुःखीं प्रजा लोटिली ।
बोटें मोडिति बायका कटकटा उलथून जावो खळी ।
चिंतासागरिं सर्व लोक बुडले आतां कसे प्राण हे ।
वाचावेत तयांस शुद्धिहि नसे युद्धें स्वगर्वापहें ॥ ११४ ॥

३३७ किल्ल्याभोंवतिं आणि सर्व शहरा-भोंतीं गराडा भला ।
विप्रांच्या चमुचा असून रवही व्यापी नभो-मंडला ॥

तोफांचा दणाका सधूम पसरे सर्वस्थळीं जेधवा ।
झाले नागर आणि हैदर-टिपू त्रस्तान्त हो तेधवा ॥ ११९ ॥
(आर्या)

- ३३८ वैराग्नी भाऊंचा, वाढुनि कोपाग्निही तसा फार ।
त्यायोगें असिपत्रें, मरती रिपुचे कृतीक वीर-वर ॥ ११६ ॥
- ३३९ शरवृष्टी भाऊंची, त्वेषानें चालली अरी-वरती ।
भाऊ बंधूस स्वयें, धीरहि देउन लढावयां कथिती ॥ ११७ ॥
- ३४० “ मित्रांनो धीर खचूं, देउं नका एक दील राखाल ।
किल्लाचारि नेटानें, हल्ला करितां यशास मिळवाल ॥ ११८ ॥
- ३४१ गलिमाचें निर्नामचि, करण्याला वखत चांगला आहे ।
आजवरी तदुपेक्षा, व्यर्थचि केली मनामधें ध्या हें ॥ ११९ ॥
- ३४२ या बेइमान हैदर-टिपुचें निर्नाम करुनिया दुर्गा ।
लावूं निशाण विभुचें, ईश करो आपुलीच सत्यांगी ” १२०
- ३४३ ऐसा वीरश्रीचा, बोध करी भाऊ ~~दुर्गा~~ मबंधूना ।
शात्रास ! वाहवा ! जी ! बोलुन उत्तेजिती कधीं त्यांना ॥ १२१ ॥
- ३४४ यापरि सव्वामहिना, भाऊ रिपुला वाटलाच पवी ।
झुंजे हटवी जिंकी, मद हरि रिपुचा जगांत यश मिरवी ॥ १२२ ॥
- ३४५ प्रथम टिपू हैदर ते, हिमतीनें लढति फार संग्रामी ।
होउन यत्न विफलची, मेले अति लोक शूरवर नामी ॥ १२३ ॥
- ३४६ हैदरखानाचे जन, पटपट मरती रणांत तोफेनें ।
सारी चमु जर्जर हो, धीर तयांचा सुटेच जनमृतिनें ॥ १२४ ॥
- ३४७ भाऊ कंठस्नाना, असिनें घालील वाटलें रिपुला ।
वेढा पाहुन दुर्गा, भांबावुनि खान तो तदा गेला ॥ १२५ ॥

- ३४८ मूच्छा क्षणोक्षणी त्या, रण टाकुनि लागली तदा याया ।
दुःस्थिति पाहुनि चमुची, धैर्य गळुनि अक्षि लागती फिरण्या १२६
- ३४९ एकिकडे सेना तर, टिप्पू दसरीकडे तसा बाप— ।
मलतीकडेस त्याचा, ऐसा गोंधळ चमूस दे ताप ॥ १२७ ॥
- ३५० कुमुदान महमदाला, फुलचारी पोर्तुगीज ही याया ।
साहास याचिलें परी, यवनांचे यत्न जाहले वायां ॥ १२८ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

- ३५१ झाले हाल पुरे तदा यवन ते मारा अती सोसिती ।
पश्चात्ताप पुराच होउन पुढें सल्ला करूं इच्छिती ॥
आह्मां भीक नको परंतु कुतरा आटोप ऐसें तया— ।
झाले येति समस्त म्लेंच्छ शरणा प्राणांस मागावया ॥१२९ ॥

(आयां)

- ३५२ विप्रांच्या सैन्यांनिं किड्या बहुतेक हस्तगत करुनी ।
मुलखाच्या खंडणिनि, ध्याया सुरुवात चालविलि त्यांनीं ॥ १३० ॥
- ३५३ इतक्यांत थेउराहुन, माधवजी धाडि एक पत्र नवें ।
'आसन्न-मृत्यु आहे, यास्तव भेटावया तुझीं यावें' ॥ १३१ ॥
- ३५४ 'हैदरटिप्पू यांशीं, उरकावा तह तुझी कसातरि हो ।
घावा अन्तसमयि मज, भेटीचा आपुला भला लाहो' ॥१३२॥
- ३५५ मर्मज्ञ, शूर, दात्या; कृपाळु गंभीर आपुल्या विभुची ।
आज्ञा पाहुनि मामा, भाऊ ही खिन्नचित्त होति अती ॥१३३॥
- ३५६ पोटांत भडभडे बहु, नेत्र जळानें बहूत डबडवले ।
आलाच कंठ दाटून, नेत्रांतुन अश्रुविंदुही पडले ॥ १३४ ॥
- ३५७ थेउर एथील दिसे, देउळ आणीक राव माधव ही ।
मूर्तीमान पुढें तें, दुःखालागीं पुरी पडे न मही ॥ १३५ ॥

३५८ शेवटचे दर्शन हें, स्वामीचे आपुल्या भल्या घ्यावे ।
भाऊस तदा झालें, तह सारुनि थेऊरीं झणीं जावे ॥ १३६ ॥

(शिखरिणी)

[तह]

३५९ शिवाजीराजाचे-सर्मायें जितका प्रांत अमुचा ।
असे या प्रांतीं तो सकलहि मिळो आणि तुमचा— ॥
नसादा तावा जो नरपति-वरीं सावनुरच्या ।
अह्मा किळ्यांना द्या मर्दगिरि गरीमास तुमच्या ॥ १३७ ॥

(आर्या)

३६० छत्तीस लाख द्यावा, युद्धाचा खर्च आमुचा तुम्ही ।
चौदा लक्ष कर तसा, दरसालीं देत जा ठरेच तहीं ॥ १३८ ॥

हैदरसमर परिसमाप्ति नामक ४ भाग

समाप्त. १३

भाग ५ वा.

[भ्रातृजवध]

(आर्या)

३६१ मद हरुनी अरिचा मग, तह करुनी यावयाप्रती निघती ।
मामा पेठे भाऊ, फिरवुनि संपूर्ण आपुली चमु ती ॥ १ ॥

३६२ मावध-भेटीसाठीं, जलदीनं थेउराप्रती आले ।
प्रेमें श्रीमंतांना, पाहुनि सानंद-चित्त ते झाले ॥ २ ॥

- ३६३ युद्धाची सकल कथा, ऐकुन वाटे द्विजातिपास बरे ।
मामालां भाऊला, वदले 'शतकृत्य हें असेच खरे' ॥ ३ ॥
- ३६४ आहे अन्त-समय हा, आणुनि चित्तांत माधवें सगळे ।
मानकरी बोलविले, थेउरिं दरबार ही तदा भरले ॥ ४ ॥
- ३६५ रघुनाथराव दादा, मोरोबा परशुराम ते नाना ।
हरिपंत आणि मामा, दाजी गोविंद आणखी अण्णा ॥ ५ ॥
- ३६६ इत्यादि सर्व छोटे, मोठे सरदार जमति त्या ठायीं ।
गणपतिदर्शन घेउन, सकल शिरें ठेविती नृपापार्यी ॥ ६ ॥

(स्रग्धरा)

- ३६७ मार्गे हें राज्य चालो सुनियमितपणें कांहिं तंटा न व्हावा ।
आढी जाव्या निघूनी सकल जन तसा निर्मलान्ती बनावा ॥
सर्दारांनीं स्वराज्या-प्रति झटुनि बहू नित्य द्यावाच ठेका ।
हेतू हा माधवाचा ह्मणुन जमविले शुर सर्दार लोकां ॥ ७ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

- ३६८ तो राज्याविषयीं करीच निरवा-निर्वीस राजा यदा ।
गोष्टीचीहि करी नृपाल दुमन्या तो सुव्यवस्था तदा ॥
बालाजीकुलजांस पाहति जळीं दोघे त्या बापुला ।
दादालागिंहि बोलवी जवळि तो सांत्वी त्यांना भला ॥ ८ ॥
- ३६९ दादाङ्गी अनुजास बैसवि करीं देऊनि त्याच्या करा ।
बोले गद्गदकंठयुक्तचि रवे 'रक्षा मुला पामरा ॥
काका ! मी तर चाललोंच निघुनी या बालका रक्षणें— ।
आहे हें तुमच्या-कडेस दुसरें राज्यास सांभाळणें' ॥ ९ ॥
- ३७० 'सर्वांचा प्रतिपाल आत्मसुतसा नाना जसा चांगला— ।
गेले हो करुनी जना सुखवुनी तैसें न झालें मला ॥
आतां आपण बालकासह बघा राज्या न यो संकट ।
टाका काढुनि आढि सर्व अपुल्या चित्तांतल्या वाइट' ॥ १० ॥

३७१ 'झालेले मनि आणगे न बरवे हें राज्य जी आपुले ।
या नारायणि लक्ष पूर्ण असुं द्या वाजीपरी चांगले ।
दादा ! जें दिल खास स्वच्छ नसती तें हानि होते बरें ।
आहां सुज्ञच आपणां न वदणे अज्ञान मी लेकरें' ॥ ११ ॥

३७२ ऐमें माधव बोळतां जळ निवे नेत्रांतुनी त्यात्रिया ।
दाटे कंठ निवे न शब्द पुढतीं दादा हणाला तथा ॥
नैत्रीं आणुनि पाणि 'माधव अमा कष्टी नको होऊं रे ।
नानाच्या परि चालवीन सगळे चित्ता नको वा बरें ॥ १२ ॥

(स्रग्धरा)

३७३ दादा खात्री करी तें अनुनकर दिला बापुच्या हस्ति माया ।
ठेवा ऐमें हणुनी झडकरि अनुजा घातले तत्पदीं त्या ॥
वागावें निर्मलान्तें हणुन बहुकरी बोध बापूस जेव्हां ।
बापूही माधवाच्या पदिं कर अपुला ठेवि बोलेच तेव्हां ॥ १३ ॥

३७४ 'वा राया ! माधवा ! तूं अगदिं मनि नको व्यर्थ वाहूं सुचिता ।
माझ्या हातून आतां विलकुल न घडेलीं कांढे कांहि ताता '
बापूनीं घेउनीया शफथच वदतां माधवाचें तदा हो ।
भारी स्वस्थान्त बोले मग सकल जना राहूं द्या प्रेम लाहो ॥ १४ ॥

(आर्या)

३७५ नोवेंवर महिन्याच्या, अठराव्या तारखेस रावानें ।
सत्रा बाहात्तरिंच्या, केले स्वर्गी प्रयाण मोदानें ॥ १५ ॥

३७६ तद्गार्या माध्वि रमा, फारप्रिय जी प्रियाप्रति हाती ।
अनुगमन करी वेगें, मानी दैवत सदा पतीच सर्ता ॥ १६ ॥

३७७ माधव पत्नीच्यासह, जातां सर्वास शोक बहु झाला ।
क्रियेस सारुनि त्याच्या, दुःखें तज्जन पुण्याप्रती गेला ॥ १७ ॥

३७८ बापू आंगिक दाश, साताऱ्याहुन अणून वसनांता ।
नारायणास वदले, आनंदानें स्वराज्य बस नाना ॥ १८ ॥

२७९ यापरि नारायण हा, राज्यावरि वैसल्यावरी सगळे ।
पटवर्धनादि भट ते, संस्थानीं आपुल्या झणीं गेले ॥ १९ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

२८० झाले नाहित आठ मास बसुनी नारायणा गादिला ।
दादाची वनिताच कारण असे तन्नाशिं ती चंचला ॥
इच्छा गादिवरी रघूस बसण्या होती दुणावे अतां ।
या-योगें शपथा मुळीं न टिकल्या थेऊरिंच्या तत्वतां ॥ २० ॥

(स्रग्धरा)

२८१ रावोबा भ्रातृजाला वधि सदय नृपा गारद्याच्या-कडून ।
राज्येच्छेनें त्याला वध नरपतिचा वाटलाही कडून ॥
राज्यप्रात्यर्थ त्याचा अजवरि रघुचा यत्न अत्यंत झाला ।
राजानें याचसाठीं अडकवून त्या ठेविलें राघवाला ॥ २१ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

२८२ रावोबा मत बापुचें मिळवुनी ' नारायणाला धरा ' ।
ऐसें लीहूनि देइ पत्निजवळीं कृत्याच जी दुर्धरा ॥
दुष्टेनें खुडुनी ' ध ' अक्षर तिथें ' मा ' घातला हस्तकें ।
त्यायोगें बळि तें सहाहि पडले देऊनिया मस्तकें ॥ २२ ॥

२८३ इच्छाराम पडेच गाइसह तें मार्गें अबाजी पडे ।
चाफाजी तिसरा पडे मग पुढें नाईक नाना पडे ॥
नारू फाटक खड्ग लागुन पडे नारायणाच्या-वरी ।
दुष्टांनीं मग चालवूनि असिला त्या धाडिलें हो वरी ॥ २३ ॥

(आर्या.)

२८४ बापूचें मत आहे, धरण्यालागीं कुणा न हें कळलें ।
पातक कधीं न दडतें, बहु दिन झाल्यावरी उघड पडलें ॥ २४ ॥

(सग्वरा)

- ३८५ दादाने ब्रह्महत्या करुन मिळविलें राज्य मोडे परी जी ।
मुत्सद्यांनाच नाहीं तर सकल जना नावडे तो रघुजी ॥
शास्त्र्यांमार्जी हिरा जो नय-निपुण असा रामशास्त्री तयीने ।
केले वारीक शोधो रघुपति कळला राजहन्ता नयाने ॥ ३९ ॥
- ३८६ तेव्हां ते रामशास्त्री झडकरिं निघती जावया आत्मदेशी ।
रात्रोबाने नमूनी बहुत विनविलें राहण्याला तयाशीं ॥
प्रायश्चित्ता पुसे तें नयनिपुण वदे ' जोंवरी तुझि आहां ।
राहायाचा न एथें शरिर-दहन हें चित्तशुद्धर्थ पाहां ॥ ३६ ॥

(आर्या)

- ३८७ नारायणा तिलांजलि, द्याया सगळे नदीवरी जमले ।
नामा तात्या पेठे, तें संकेते तयास्थळीं वदले ॥ ३७ ॥
- ३८८ " रघुनाथ सुतां न नमूं, जरि जावें लागलें हि मृत्युपथा " ।
त्यांनीं शिवलिंगाला, वाळूच्या करुनि घेतल्या शपथा ॥ ३८ ॥
- ३८९ " नानाचा वंश स्वतां, पाळूं-या करुनिया बहु यत्न ।
ऐसा विचार ठरुनी, यापरि केले तिहीं सकल प्रयत्न ॥ ३९ ॥
- ३९० दादा मोठा योद्धा, दुसरें खंबीर खड्गही त्याचा ।
यास्तव पुण्यांत कोणी, गडबड करण्या न तो धजे साचा ॥ ३० ॥
- ३९१ मुत्सद्दीमंडळ हें, कांहीं दिन खात मूग बसले जी ।
कांहीं उपाय न चले, योजावी युक्ति ती फसे जी जी ॥ ३१ ॥

(आर्या)

- ३९२ स्वैण तथा अविचारी, दादा होता ह्मणून दुष्कृत्यें ।
झालीं त्याजकडुन ही, तत्फळ मिळलें तयाप्रती एथें ॥ ३२ ॥
- ३९३ कलहात्री द्विजनगरीं, पाहून हैदर निजाम मानें धाले ।
कर साधुनि ध्यावा तें, म्लेंच्छांना आत्म-मानसीं अणिलें ३३

- ३२४ विप्रांचीं जीं ठाणीं, होतीं राज्यांत त्यांचिया तीं तीं ।
हुसकुन देउन सारीं, खैरपणें वागण्या यवन धजती ॥ ३४ ॥
- ३२५ यास्तव राघोबाला, निजपुर सोडुन अरिदरी निघणें—।
० झालें भाग निघे तो, करण्या शत्रूसवें बहून रणें ॥ ३५ ॥
- ३२६ राघोबा कर्णाटकिं, असतां मंत्र्यांस फावलें बरवें— ।
कारस्थान कराया, त्यांनीं केले प्रयत्न चालुं नवे ॥ ३६ ॥
- ३२७ बापू बोकिल फडके, नाना फडणीस ही असे त्यांत ।
बुद्धिप्रभाव येथुनि, नानांचा गाजलाचि जगतांत ॥ ३७ ॥

(युग्म)

- ३२८ अर्धा नाना फडणिस, विठ्ठल सुंदर निजाममंत्रि पुरा ।
देवानि हिंगणे हा, दिछीचा वकिल ही असे दुसरा ॥ ३८ ॥
- ३२९ बापू बोकील तिजा, हा मंत्री पुण्यपत्तनीं होता ।
साडेतीन शहाणे, यदृक्का जगतिं गाजला होता ॥ ३९ ॥
- ४०० [नाना फडणीसाचें, पूर्वीचें वृत्त सांगतों अल्प ।
मुख्य कथेला सोडुन, यास्तव माफीस द्या मला स्वरूप ॥ ४० ॥
- ४०१ नानांचा वडिल मरे, पंध्राव्यावर्षिं तें तया वसनें ।
मिळलीं फडणीसीचीं, अल्पवयीं काम हा तडीसहि ने ॥ ४१ ॥
- ४०२ कांहीं विकार याला, झाला यास्तव पुढें तपा गेला ।
केलीं तीर्थ यात्रा, नाना मग पुण्य-पत्तनीं आला ॥ ४२ ॥
- ४०३ बाळाजिपेशव्याची, भारी यावरि तदा बसे मर्जी ।
पानिपतीं रणगर्दी-मार्जीं गवसे द्विजाति हा फर्जी ॥ ४३ ॥
- ४०४ जी। वचावुनि तेव्हां, गोसाव्याचें धरून रूप भला ।
आला पुण्याप्रती परि, तन्माता सांडे गळीमाला ॥ ४४ ॥

- ४०६ कांहीं दिन हे होते, खाजगिच्या काडिल कारकून बरे ।
फडगिस झाले पुढीं, यद्यश गाजे जगांत सर्व खरे ॥ ४९ ॥
- ४०६ युद्धांत घाबरे हा, परि डोक्याचा पुरा असे विन ।
अकलयोगें हस्तकिं, सर्वहि नृप आणिले तदा क्षिप्र ॥४६ ॥
- ४०७ जवरा लेखक होता, कामाचा उरकही असे फार ।
ज्ञातृत्व दुजें धैर्यहि, बुद्धी त्याला असे बहु प्रखर ॥४७॥
- ४०८ सत्रा शैशीमध्ये, बदामि किल्ल्यास पेशवे वेढा— ।
देउन होते त्यांना, साह्यां आला निजामही गाढा ॥ ४८ ॥
- ४०९ एके समर्थीं म्लेंच्छप, बक्षी वेगमसर्वेच एकान्तीं— ।
असतां खिन्नान्त पुसे, ती त्याला कां उदास जी ! चिर्ती ४९
- ४१० कांहीं नसे कमी मज, तरि नानापरि नसे दिवाण मला ।
याचें वाइट वाटे, यास्तव खिन्नत्व ये प्रिये मतिला ॥ ९० ॥
- ४११ दुसऱ्या दिनीं प्रभातीं, घेउन पत्रास एकजण आला ।
देउन निजामकरिं तें, तेथुन तो चालतां त्वरें झाला ॥ ९१ ॥
- ४१२ “अपुल्या पदरीं नाहीं, सुज्ञ ह्यणुनि खिन्नचित्त कां असतां ।
आहें सेवक सादर, काम कथा करिन मी प्रभू आतां” ॥९२॥
- ४१३ “न धरा मनांत शंका, ज्या ज्या सेवेप्रती कथाल मला ।
ती ती करीन मी हो,” हें पाहुन थक म्लेंच्छ तो झाला ॥९३॥
- ४१४ पत्नीस ह्मणे पाहा, “एकान्तांतील वृत्त हें सगळें ॥
नानास कसें कळलें,” तेव्हां तिजलागिंही नवल झालें ॥९४॥
- ४१५ तेव्हां म्लेंच्छपतीनं, नानाला देउनी धनें वसनें ।
दिघला मदारुळेमहा, किताब त्याला बहुत मानानें ॥ ९५ ॥

- ४१६ श्रीमंतमजानें तें, वेटावगि आंग्ल एक मुत्तदी— ।
होता राहत पूर्वी, आंग्लांची चांगली नसे सदी ॥ ९६ ॥
- ४१७ मेणे तीन भरुनी, त्याचें सामान नित्य येत असे ।
एकांतुन एके दिनि, दारूसामान आणवी खासें ॥ ९७ ॥
- ४१८ तान्नमुखें आणिविली, ताम्रा मेण्यांत घालुनी दारू ।
बंदुकिच्यासह आणा, नेहे हा काय घातकांत गुरू ॥ ९८ ॥
- ४१९ नानास वृत्त कळनां, दारूच्या थांबवून मेण्याला ।
आंग्ळां निरौष धाडी, सत्वर यावें तुह्मीं कचेरीला ॥ ९९ ॥
- ४२० आल्यावर त्या पुसिलें, दारूसामान कां तुह्मी अणिलें ।
आंग्लें द्वावरुनी तें, माफीस्तव नृपपदाप्रती धरिलें ॥ १०० ॥
- ४२१ आंग्लें पुस्तकिं लिहिलें, ' जोंवरि जीवंत हा असे नाना ।
कोणार्चाही मात्रा, या राज्यामधिं कधींच चालेना ' ॥ १०१ ॥
- ४२२ मुख्य कथाभाग पुढें, स्वस्थमनें आयकोत वाचक हे ।
झालें विषयान्तर बहु, यास्तव पूर्वींच प्रार्थिलें आहे ॥१०२॥]

(शिखरिणी)

- ४२३ जमा आला होता चतुर ह्यगुनी बापु उदया ।
नृशळाच्या राज्यामधिं सदय जो माधव तथा ॥
तसा नाना भानू तदनुजमृती नंतर नर्भी ।
चकाकू लागोनी बहु निपुणता दाउन न भी ॥ १०३ ॥

(शार्दूल विक्रीडित)

- ४२४ राज्याच्यावर संकटें उसळुनी येती अरिष्टें अती ।
माजोनी समरें सुरक्षित-पणा सोडी स्वराज्याप्रती ॥
ऐशाही समयीं चतूर पुरुषें बाळाजिनें आपुली ।
राष्ट्रें दावुनि बुद्धिची प्रखरता तें थक केलीं भलीं ॥ १०४ ॥

४२६ नाना आत्मकरीं सुकर्ण धरुनी राज्याप्रती चाक्री ।
तेव्हां शर तमेंच वीर नृपती यांना अती वाक्री ॥
जे राजे द्विजनाशयत्न करिती सुस्नेह टाकूनिया ।
नेत्रीं घालुनि तेल (स्नेह) हा नृपतिना हारीच आणी तथा ६०९

(स्रग्धरा)

४२६ राघोबा युद्ध द्याया चमुसह निवृत्ती हैदराच्या प्रदेशां- ।
गेला तें भानुने या मृतनृपवनिना ठेविली सुस्थळाशीं ॥
गंगाचाई सभेतीं सबल जन दिले ठेवुनी रावण्याला ।
तन्नामें द्वाहि राज्यां फिरवुनि बघण्या राज्य तो सिद्ध झाला ६१

(आर्या)

४२७ तात्या हरिपंत दुजा, बापू बोकील आणखी नाना ।
राज्या त्रिवर्ग बघती, युक्ती योजून चांगल्या नाना ॥ ६७ ॥

(स्रग्धरा)

४२८ आतां भाऊवरी हा समय कठिण कीं पातला खास मोठा ।
मारुनी माजि राजा रघुपति मिळवी राज्य तो दुष्ट खोटा ॥
भाऊसाहेब पाही चकित निजमनीं होउनी दुःख मानी ।
तो दादा आणि नाना लिहिति चमुस तूं साह्य द्यायास आणी ६८

४२९ एका काळांच दोघां कडुन मदतिला मागणें जाहले जी ।
कर्णाटीं हैदराशीं रघुपति लढण्या मागतो साह्य आजी ॥
नाना हा व्युह जावो मुखरुप ह्यणुनी भाउला साह्य याची ॥
झाली ही प्राप्त वेळा सुमति कुमति कीं पाहण्याला तथाची ६९

४३० भाऊनीं कृति केली अनुजसह चमू धाडिली पुण्यदेशीं ।
सेना घेऊन चाले रघुपति मदतीं साठीं स्वारीच खाशी ॥
नाना आणीक दादा उभय निजमनीं राखुनी तुष्ट भाऊ ।
स्वामांचें कार्य सारी सकल रिपु जया मानिती थार बाऊ ७०

(शार्दूलविक्रीडित)

- ४३१ काळाची गनि चित्र ती किति पहा आतां स्वचिर्ती तुझी ।
जो भाऊ नृप माधवा मदतिला जाऊन जिकी मही ॥
तो भाऊ रघुनाथ दुष्ट नृपहा या साह्य घ्याया निघे ।
वेळा सत्कृति दुष्टी करिते हें तत्व ध्यानांत घे ॥ ७१ ॥

(मंदःक्रान्ता)

- ४३२ ज्यांचीं वड्डें चमकनि र्गुणी कृपिती शत्रुमाना ।
त्या वीरांना रण त्यजुनिया यात्रया लाहि नाना ।
' गंगावाइस्ववन करुनी साह्य स्वामीम व्हावें ।
नाहीं जाती लिहित अपगां यांम्य जें तें करावें' ॥ ७२ ॥

(स्रग्धरा)

- ४३३ ज्यांना मोठा दगरा थर थगति रिपू पाहुनी यच्चमूला ।
त्या बाळाजा भड्गंच्या कुलें कऱ्ह अती एकि जाई लयाला ॥
नानांची बुद्धिमत्ता द्विजवर अमुच्या भाउचें बाहुवीर्य ।
या दोहोंच्या वरी तें सकल नृपतिता राहि जाऊन स्थैर्य ७३

(आयां)

- ४३४ लागे लक्ष जनार्णे, गंगावाइकडे पुरंदरिं हो ।
वैशाख शुद्ध सप्तमि, दिक्शीं त्रिजटा सुपुत्र नशिबें हो ॥ ७४ ॥
४३५ त्यानें नांव सवाई माधव ठेवूनि आणुगे वमनें ।
चाळीसाव्या दिक्शीं, देवविली पेशवाइ नानांनं ॥ ७५ ॥
४३६ दाशच्या पक्षाच्या, मंडळिला कैद करुनि नानांनीं ।
शिंदे होळकरांना, इतरांना कळविलें हि पत्रांनीं- ॥ ७६ ॥

(आर्या)-राजांस पत्रें.

- ४३७ ' रघुगथ बाजि यांचो, पत्रें मानूं नयेत कोणि कधी ।
ते असति बंडवाले, नृपहन्ते त्याप्रती नसे बुद्धी ' ॥ ७७ ॥
- ४३८ ' त्यांना साह्य जर कुणो, देइल तर शासना करूं पाहों ।
सवाइ-माधव वागस, तांच्चिता मानसामधीं वाहा ' ॥ ७८ ॥
- ४३९ ' माधवनारायण हे, वारस यास्तव त्या कडून पुढें ।
चालेल राज्य सर्गेळें, द्याया साहायस या तुझी इच्छे ' ॥ ७९ ॥
- ४४० चाळिस हजार सेना, देउन तें त्यासर्वेंच नानांनीं ।
राघोबा-पक्षाला, मोडाय घाडिलें त्यास रणीं ॥ ८० ॥
- ४४१ भाऊस गुप्त पत्रें, नाना धाडी लिहून व्हा साह्य ।
सवाइमाधव याचें, सिद्धी लागोच न्या तुझी कार्य ॥ ८१ ॥

(पृथ्वी)

- ४४२ पुण्यांत असल्या यदा सुरुच धांदली जाहल्या ।
रघू रण पुरे करी परतवी चमू आपुल्या ॥
सवाइ नृप जन्मला ऋत धनी कळे भाउला ।
तशांत हरिपंत हा रघुशि युद्ध द्याया अला ॥ ८२ ॥
- ४४३ बघूनि हरिपंत तो परशुरामभाऊ यदा ।
मनीं हरिख पावला रणसुरूहि झालें तदा ॥
त्वरें परशुराम हा रघुजिच्या कुपक्षाप्रती ।
त्यजून रघुच्यासर्वें रण संज कराया अती ॥ ८३ ॥

(स्रग्धरा)

- ४४४ तात्यालागीं मिळाले भटवर अमुचे भाउ पाहूनि भारी ।
दादाचे लाक आले झर झर मिळण्या खिन्न झाला भरागी ॥
दादाचा पक्ष नाहीं इसफ महमदें सांडिला मात्र जेव्हां ।
देन्ही सैन्ये व्हाया निकर करुनिया लागती फार तेव्हां ८४

(शिल्परिणी)

- ४४९ अरोरिभैरानीं बहुत रण माने उभयतीं ।
गुथीका मामाच्या हृदिं बनुन पावे मग मृती ॥
० तदा रास्ते गंगावगहि जखमा लागुन अती ।
पडे खालीं; भाऊ इसकवरीं खड्गा परिजिती ॥ ८९ ॥

(स्रग्धरा)

- ४४६ भाऊंनि वार केला परि यवन नरा नाहि तो लागला जी ।
आंगीं होई तपाच्या निठखतू ह्यगुती तो सुटे म्लेंच्छ गाजी ॥
तद्वंभू वामनाजी रण-सर्गिं अती शौर्य दावी अतीनें ।
भाऊं आगि यानें बहु रघुचमुत्रा घाडिलें स्वर्गतीनें ॥ ८६ ॥

(आर्या)

- ४४७ त्या दारुण शृद्धामर्षि, भाऊ आगीक वामनाजीची- ।
गांठी संवेंव दिवसन, अन्य दिनीं ती पडे प्रभातीची ॥ ८७ ॥
- ४४८ रात्रोवा ग्राममर्षी, लघु चमु अमनांहि फार धीरानें ।
लडला भाऊचमुत्रा, दाखावला हात चांगला त्यानें ॥ ८८ ॥
- ४४९ तात्यांच्याहि चमूनी, गाळण केला बहुत दादानें ।
झालें न साह्य दैवचि, यास्तव परते रघूजि दुःखानें ॥ ८९ ॥
- ४५० आरंभींच्या धैर्या, जर रघु सोडूनि धावला नमनां- ।
तर पारड फिरुनी, सर्वच आकांत जाहला असा ॥ ९० ॥
- ४५१ रघुनाथराव तेव्हां, समग्रही लजुनि चाळला पळुनी ।
लोकहि लागति पळग्या, बेदर किड्यास ये त्वरें कळुनी ॥ ९१ ॥
- ४५२ रात्रोवा पळनांना, तात्यांनीं आगि भाऊंनीं वधुनी ।
निजामअञ्जी साह्या, वेउन तत्पृष्टि चालले जगुनी ॥ ९२ ॥
- ४५३ वांटव जाव अमतां, अञ्जीनें घातला मर्षीं मोडा ।
'साह्यास येत नाहीं, मत्संबंधाआंगि संप्रती तोडा' ॥ ९३ ॥

- ४९४ तात्या हिण्याचे बहु, बदले यवनाप्रती तदा मानें ।
‘आपण खुशाल परतां, नाहीं कांहीं फिकीर जाग्यानें’ ॥ ९४ ॥
- ४९५ ‘रावोना अमुचाचो, बंहरिल तो नमेच दुस्मान ।
एकत्र होउं आह्मी, केव्हां तरि टाकुनीच अभिमान’ ॥ ९५ ॥
- ४९६ ‘विश्वामदाय करितां, यास्तव याचा तुझांस मोवददा ।
देऊं खास मनीं हें, घेउन सोडून या चमून चला’ ॥ ९६ ॥
- ४९७ या सपयोचिन वचनें, म्हेच्छातो फारतें यिजुन मेल ।
तात्यान पदवि देउन, संगें सांग्यास चाळां झाला ॥ ९७ ॥

(शार्दूलविकीर्णित)

- ४९८ दादा पांचति वेदरास तिथुनी जाती वऱ्हाडा-कडे ।
पाठीलागती भाउ आणि हरिही ओलांडुनीया कडे ।
खाखो डाव अमा प्रशस्त भरतीं रंगत येऊनया ।
वर्षे तीन संबंध चालुन पुढें दादा झिळाला तथा ॥ ९८ ॥
- ४९९ तात्या भाउपरीच शूर अमुनी हिण्या तथाचा भद्र ।
नानापातुनि खड्ग चालवुनि जो योद्धा अर्भ गाजला ॥
त्या दादाम पळवाया जळदिनें लावुनि रंजीमही ।
तात्या आणि रघूम तें न पळण्या झाली पुरी ही मही ॥ ९९ ॥
- ४९० नेमाडाहून मालवीं रघु पळे तेथून कोट्याप्रती ।
ओंकोरेश्वर उज्जनीहून पुढें जाईच धारिप्रती ॥
दादाला सुन वाजिराव भितरा धारिमर्वां जाहला ।
बापाच्यापारे जो पलायनपटू होऊनिया गाजला ॥ १०० ॥

(आर्या)

- ४९१ भाऊनीं तर पिच्छा, दादाचा पुगांवला तदा भारी ।
मागावयास साहा, दादा जेथें तथेंच ही स्वारी ॥ १०१ ॥

- ४६२ अमरपती तो ज्यापगि, द्विजहत्या करुनि पाठिशीं प प— ।
लावुन घेउन नाचे, त्रिभुगाने भारीच पावुनी ताप—। १०२ ॥
- ४६३ त्यापारे रात्रोत्राच्या. द्विज नृप-हत्याच पाठिशीं लागे ।
भाऊच्या रूपाने, पळतां पळतां रघूाती भागे ॥ १०३ ॥
- ४६४ सर्व भरतखंडामाघे, दादाची विंड काढिली जेव्हां ।
त्राहे त्राही होउन, दशहत बसली रघूपती तेव्हां ॥ १०४ ॥
- ४६५ दादा पळतां पळतां, जाइ बडोद्याप्रती अर्गी दुष्ट ।
तेथे साह्य न मिळतां, खंबागाने संपगाविं ये नीट ॥ १०५ ॥
- ४६६ नापरगांवां रघुचा, भाऊंना फार नाश केला जी ।
दादान वाटले तें, व्यर्थचि सजळें करावया आजी ॥ १०६ ॥
- ४६७ यापरि तोत्रा तोत्रा, होउनि उतरुनि नर्मदा नदिला ।
थोंडे बहु हिंडुनि मग, आंगलांच्या पाठिशीं रघू पडला ॥ १०७ ॥

भ्रातृजवध व रघुपलायन नामक ९ वा भाग

समाप्त.

भाग ६ वा.

[आंगलपराभूति]

(स्रग्धरा)

- ४६८ दादाचा कंडु भाऊ जिरवित असतां भाऊच्या बंधुवीरीं ।
त्यावेळीं एक मोठा गहजब उसळे लक्ष द्यावे चतूरीं ॥
दादाशीं वामनाने झगडत असतां सोडुनी आत्मप्राणां ।
तापी तीरास युद्धीं वरणनगरिला स्वर्गिं केले प्रयाणा ॥ १ ॥

(आर्या)

- ४६९ हरिपंत आणि भाऊ, हिंदुस्थानांत पाहुनी रिपुनी ।
टिपू हैदर इतरीं, द्विजदेशीं घातकी झडव त्यांनीं ॥ ३ ॥
- ४७० करविरपळहि हळ्या, करण्यालागीं प्रवृत्त जें झाला ।
कोन्हेर पांडुच्यासह, तन्नाशास्तव तुटूनि वरिं पडला ॥ ३ ॥
- ४७१ तेव्हां दोत्रांमध्ये, तह ठरुनी हैदरावरी वीर ।
ते पटवर्धन निघती, दाक्ष्या आपुला प्रभाव खर ॥ ४ ॥
- ४७२ पादाति आणि स्वाराहि, रिपुचे होते असंख्य या समरीं ।
द्विजसेना लघु ह्यणुनी, लागे कच खावया रणीं भारीं ॥ ५ ॥
- ४७३ पटवर्धनवीरांनीं, तरि मार्गे नाहिं घेतला पाय ।
अपुलीं पथकें वेडनि, निघती रिपुला करावया घाय ॥ ६ ॥
- ४७४ सावशिकमडोळीला, झालें सुरु युद्ध तें उभयतांत ।
सत्रासच्याहत्तरिं, काटाकाटीस होई सुरुवात ॥ ७ ॥

(स्रग्धरा)

- ४७५ साहा हजार होते पद्म हयगही पांच हजार होते ।
तोफा होत्या नऊ त्या रिपुकडिल अमें सर्व सामान होते ॥
योढा मोठा टिपू तो जनकहि तसला शूर याढा असोनी ।
होते सदारि तैसें द्विजचमु ह्यणुनी फार जाई मरोनी ॥ ८ ॥

(आर्या)

- ४७६ कोन्हेरराव यांना, लागुनि छातींत गोळि ते पडले ।
पाहुनि पांडुरंगहि, सारुनि दुःखा रणांत सरसरले ॥ ९ ॥
- ४७७ चालू केली त्याणीं, भाल्याची फेंक शत्रुचमुमार्जी ।
टांगुनि कितिक रिपुचे, यमसदनीं धाडिले यवन गाजी ॥ १० ॥

- ४७८ कुमुदान महमदाने, त्यांच्या पाठींत मारिला भाला ।
मस्तकिं तरवारीचा, घाव करुनि पाडिलें रणीं त्यालां ॥ ११ ॥
- ४७९ श्रीपत मोरेश्वर हा, पाठीमध्येच लागुनी गुरजा ।
रणभूमीवरि पडला. सोडुनि दुःखाप्रतीहि संसृतिजा ॥ १२ ॥
- ४८० वासूदेवा अरिनें, पांडोबालाहि धरुनिया नेलें ।
पैकीं पांडोबा हे, बंकापुरिं प्राण सोडिते झाले ॥ १३ ॥
- ४८१ कोन्हैर शवाचा त्या, शवराशीं-मधिं ठिकाण मुळिं नव्हता ।
शोधुनि चौथे दिनशीं, आग्नि दिला त्या रणांगणांत मृता ॥ १४ ॥
- ४८२ पटवर्धन बहु पडतां, झाला आकांत सर्व पृतनेत ।
ही वार्ता गृहिं कळतां, झाले दुःखार्त सर्वही आप्त ॥ १५ ॥
- ४८३ त्यांच्या विधवा अबला, पोरवडाही तसा तया होता ।
त्यांचा भार समस्झहि, पडला भाऊवरीच हो आतां ॥ १६ ॥
- ४८४ टिप्पू हैदर यांचें, उसनें फेडूनि भाऊनीं त्यांना ।
नेत्रांतुन जल भारीं, आणविलें वाकवूनिया माना ॥ १७ ॥
- ४८५ वार्धक्यां भाउवरी, दुःखाचा हा गिरीच कोसळला ।
न त्यजी धैर्य परंतू, दुःखानें भाउ फार आरडला ॥ १८ ॥
- ४८६ [एके समयीं भितऱ्या, बाजीनें भाउच्या जहागिरिला— ।
जप्त करावें ऐसा, मानसिं संकेत पाजिनें अणिला ॥ १९ ॥
- ४८७ तें जाणुन भाऊनीं, बाजीला मेजवानि एक दिली ।
आले जेवायाला, नृपव्यवस्था तदा बरी केली ॥ २० ॥
- ४८८ भोजन झाल्यानंतर, बाजी प्रासादिं जावया निघती ।
येउन दरवाजाशीं, तथें पडवीकडे तदा वघती ॥ २१ ॥

- ४८९ अठरा पानीं अठरा, विधवा घालूनि खालतीं माना ।
अश्रू गाळित भोजन, बाजीनें पाहिलेंच कारितांना ॥ २२ ॥
- ४९० हें काय असें पुसिलें, बाजीनें परशुरामभाऊला ।
'तुमच्या राज्यासाठीं, यांच्या पतिनीं रणीं असू दिधला' २३
- ४९१ 'या जाहगिरीवरतीं, इतक्यांचें अन्न चालतें पाहा ।
करणार जप्त तर विभु, समर्थ तैसें दयाळुही आहां' ॥ २४ ॥
- ४९२ हें एकुन बाजीनें, सोडुन दिधलाहि वेत जप्तीचा ।
पटवर्धननिष्ठा कासि, स्वामीधरि-दाखलाच ये साचा] ॥ २५ ॥

(स्रग्धरा)

- ४९३ दादासाहेब मुंबापुरिस झडकरीं जाउनी इंग्लिशांशीं ।
सल्ल्याचें बोलणें ते करिति जर मला राजता घाल खाशी ॥
राज्याचे दोन आणे तर नजर तुह्यां खास देईन त्याला—।
वेऊनी साह्य व्हावें ह्मणुनि रघुपती बोलतां त्याशि झाला २६

(शार्दूलविक्रीडित)

- ४९४ साष्टी आणिक मुंबई जवळच्या बैटांस कांहीं तसे ।
गुजराथेंतिल प्रांत आणि वसई द्यावें ठरे तें असें ॥
दादाचा धरुनि कुपक्ष लढती ते पेशव्याशीं अती ।
आंरासीं हरिनें तयांस चुरतां सल्ला करूं इच्छिती ॥ २७ ॥

(आर्या)

- ४९५ झाला पुरंदरीं तह; सत्रा श्याहात्तरीं ठरे त्यांत ।
'आंगलीं रघुपक्षाला, सोडुन जावेंच आपुल्या पुरित' ॥२८॥
- ४९६ मुंबई सरकारावर, ब्रह्मघ्ना रावधा तुह्मी साह्य ।
कां दिधलें ? ठपका ये, ह्मणुनी ते राहिलें तसें कार्य ॥२९॥

४९७ कांहीं दिन गेल्यावर, आंग्लानीं घेतला पुनः पक्ष ।
आणि जवानें लढती, त्या दिसली नाहिं नीति प्रत्यक्ष ॥ ३० ॥

(सगंधरा)

४९८ नाना फ्रेंचांस घेई वळवून अपुल्या बाजूला आणि झुंजे ।
युद्धें चालूं जहालीं हळु हळु झळकूं लागती शूर तेजें ॥
मॅके गोदर्ड तैसें समरमहिवरी फाकड्या इष्टुरानें ।
प्राच्यांना दाखवीली समर-कुशलता झुंजुनीया दमानें ॥ ३१ ॥

४९९ तेव्हां पौरात्य खड्गा परजविति झर्णीं जिंकण्या आंग्ल मस्त ।
नाना श्रीमंत राजे लघु ह्यणुन वघे राज्यसत्ता समस्त ॥
त्यानें भाऊ तुकोजी धुळप व फडके आणखी पाटलाला ।
झुंजाया धाडिलें तें चकमकि झडुनी आंग्ल जेरीस आला ॥ ३२ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

९०० घेऊनी पनवेलिहूनै पृतना गोदर्ड येण्या निवे ।
आला खोंपवलीस तो चमकती शिंदे तिथें तो वघे ॥
तोफा घेउन पोंचला धुळपही रास्त्यासर्वें संगरीं ।
घाटाखालिं अरीसर्वें धुळप तो झुंजे तदा सत्वरीं ॥ ३३ ॥

९०१ तात्या होळकरादि अन्य धरिती सत्याद्रिटोंकांप्रती ।
आंग्ल्याच्या रसदी न पोंचुं दिवल्या त्या भाउनें संप्रती ॥
घाटाच्या-मधिं सैन्य घेउन अती भाऊ उभा राहिला ।
केली बंदचि वाट आंग्ल रिपुची तें, आंग्ल कोमेजला ॥ ३४ ॥

९०२ मॅके जो पनवेलिहूनि रसदी आणीत होता निशीं ।
भाऊ वालुनि त्यावरी झडप तें ठोकी अती त्याजशा ॥
म्येकेच्या रसदीस दारुस तसें गोळ्यांसही नाशिलें ॥
मॅकेही लढला परंतु जिरला कंडू यदा जिंकिलें ॥ ३५ ॥

(आया)

१०३ झाली रात्र तदा ते, खोपवली लागिंजावया निघती ।
भके हळू हळू तें, गोदर्दालाहि जाउनी मिळती ॥ ३६ ॥

(स्रग्धरा)

१०४ देऊनी ब्राऊनाला सकल हयग ते आणि दाहाच तोफा ।
गोदर्द तीन त्याला नवीन पलटणें, तो निघाला झपापा ॥
भाऊ घाली तयाच्या-वारिं झडप जवें बैल त्यांचि धरून ।
त्यानें केले रवाना सकळ हरिकडे आंगल्लोकां-जितून ॥ ३७ ॥

१०५ आंगलांनीं शर्थ केली परि परशुधरें दुर्दशा फार केली ।
कित्येकां ठार केलें कितिक जखमिही आननें शुष्क झालीं ॥
आंगलांनीं आणखीही कुमक अणविली मुंबई बंदरून ।
तीही भाऊ पुढें तें सकल चमु तदा गेलि हो भेदरून ॥ ३८ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

१०६ डेरे सर्वहि आपुले हरुनिया त्या राहुच्या जेधवां ।
नेल्या बंदुकि फार गाळण उडे गोदर्दची तेधवां ॥
तेव्हां त्यास गमे पुणें-नगरिला जाणें नव्हे शक्य तें ॥
मार्गें काढुनि जाहले पद तदा मुंबापुरीं चालते ॥ ३९ ॥

(आर्या)

१०७ गोदर्द कर्नलानें, मोठ्या तोफा सप्त बुणगें ही ।
खंडाळ्याहुन दिधलें, खोपवलीलागिं धाडुनी पाही ॥ ४० ॥

१०८ कांहीं त्रास न पडतां, चवथे दिनिं पावलें हि खंडाळा ।
गोदर्द धीर येउन, तिकडे जाण्यास चालता झाला ॥ ४१ ॥

आंग्लपराभूति.

१९

(शार्दूलविक्रीडित)

- १०९ गेले आंग्ल न कारल्यापुढति तों तात्या तयांच्यावरीं ।
घाली झाप लुटून फस्त हरि तो गोळ्या तयांच्या करी ॥
बाराच्यावरि एक वाजुन जरी गेला तरी चाललें ।
हांते युद्ध तदा सुताम्रमुख ते अत्यंत भावावले ॥ ४२ ॥
- ११० तात्या मागुनि त्रास देति पुढुनी भाऊ तसा देतसे ।
झाले अस्त समस्त आंग्ल रिपु ते होऊनि सारे पिसे ॥
होता त्यासमयीं तुका कुसुरडें घाटाकडे तो स्वतां ।
आंगलांना फिरकूं न देइ तिकडे, भीती तया पाहतां ॥ ४३ ॥

(शिखरिणी)

- १११ अशा पंचामाजीं करनल पडे तों मदतिला ।
तयालागीं घाडी अधिपति स्तुअर्था जनरला ॥
असे हा सद्योद्धा जवळ शिकलेलीं पलटणे ।
प्रवीरें येऊनी झडंकरिं सुरू केलिहि रणे ॥ ४४ ॥

(स्रग्धरा)

- ११२ गोळ्या सोडावयाला झर झर झर तें लागतांनाच सारी ।
भाजे सेना द्विजाची जंवर करिति ते अग्निचा मार भारी ॥
युद्धाचा रंग सारा बदलून सकला वाटलें आंग्ल गाजी ।
आतां युद्धांत लाभे जय अनलिं अरी भाजुनी सर्व आजी ॥ ४५ ॥

(आर्या.)

- ११३ रास्त्यानें धुळपानें, होळकरानेहि आपली सगळी ।
होती नव्हती तितकी, शिकस्त केली परी वृथा गेली ॥ ४६ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

- ९१४ झाले सर्व हवालदील समरीं निस्तेजता आननी ।
आतां खास जळून सर्व मरतीं सर्वास वाटे मनीं ॥
होते पोंचत मोदवृत्त परि ते नानाप्रती यापुढें ।
नाहीं वृत्त पुरंदरास कळलें कोज्यांत नाना पडे ॥ ४७ ॥
- ९१५ नाहीं इंग्रज युद्धिं आटपत हें ऐकून नानाऽऽननीं ।
बापूच्या वदनींहि पाणि पळुनी दुश्चित होती मनीं ।
संगें तोफ बरीच देउन झणीं तो पानशा संप्रती ॥
नाना धाडि वेडे ' कसेंहि करुनी जिंकाच आंगलांप्रती ' ॥ ४८ ॥
- ९१६ डाकाही सुटती झराझर तदा त्या बोरघाटाहुनी ।
येती सत्वारिं हो पुरंदरिं तशा तेथून जाती रणीं ॥
गेले बाबरुनी पुण्यांतिल तसे अन्यत्रही लोक हो ।
हाहाकार चहूंकडे उसळला प्रत्येक दुश्चित हो ॥ ४९ ॥
- ९१७ जाते सर्वहि पेशवाइ बुडुनी आकान्त होतो झणीं ।
येतो काय पुढें प्रसंग कसला हा प्रश्न सर्वा मनीं ॥
ते गाशा किति आपुला जलदिनें गुंडाळुंही लागले ।
ब्रह्मघ्ना रघुला यशास मिळतें ऐसें जना वाटले ॥ ५० ॥

(आर्या)

- ९१८ होऊंनये स्त्रियांचा, छल हूणांच्या-कडून तो पुढतीं ।
शनिवारप्रासादीं, तृण भरण्या हुकुम तेधवां सुटती ॥ ५१ ॥
- ९१९ उपभोग्य वस्तुच्यासह, प्रासादाचा विनाश नानास— ।
वाटे योग्य परंतू, आंगलांनीं पाहणें नको त्यांस ॥ ५२ ॥
- ९२० [हल्लीचे मर्द बघा, मंडम फॅशन करून अबलेला ।
हूणांस भेटण्याला, जाती सोडून सर्व लजेला ॥ ५३ ॥

- ५२१ 'टुमची स्त्री सुंडारि' ह्या, आंगलमुखींच्या श्रवूनि वाणीला ।
हल्लींच्या मर्दाला, वाटे स्वर्गाप्रती पितर गेला ॥ ५४ ॥
- ५२२ या-पक्षां नीच कुंती, करिती सोडूनि स्वाभिमानाला ।
यास्तव आर्य-जनाला, दास्यत्वाचा प्रसंग हा आला ॥ ५५ ॥
- ५२३ द्रोपदि रुक्मिणि यांचें, स्त्रीशिक्षण आणि वागणें कोठें ।
हल्लींच्यांचे कोठें, आहे अन्तर तयांमधीं मोठें ॥ ५६ ॥
- ५२४ हल्लींच्या युवति बघा, नायकिणींच्या करून नकळाला ।
पतिहुन अन्य नराला आगमनीं घालिती कुसुममाला ॥ ५७ ॥
- ५२५ गेलों दूरच वाहत, साफि करा क्रोध दूरही टाका ।
मुख्य कथा कथितं मां, होउनि स्वस्थान्त संप्रती ऐका] ५८
- ५२६ औदासिन्य पुण्याला, सभोवताळीं तसें तदा आलें ।
धामधुमी सुरु झाल्या, खिन्नत्वे स्थान आपुलें दिवलें ॥ ५९ ॥

(भुजंगप्रयात)

- ५६७ चला बोस्घाटांत जाऊन पाह्या ।
लढाया जिथें माजल्या थोरल्या ह्या ॥
यदा पानशांचा अला तोफखाना ।
नवें धैर्य आले मराठीचमूंना ॥ ६० ॥
- ५२८ झरारा करांच्या करे अस्तन्याला ।
वरी सारुनी घेति हस्तीं असीला ॥
तुकोजीपरी शूर माहादजीही ।
घुसायांस आंगलीं निवालेत पांही ॥ ६१ ॥

(स्रग्धरा)

- ५२९ भाऊ आणीक तात्या धरिति न परवा जीविताची मुळीच ।
सेनाग्रीं होउनीया वरहायें बसुनी मारिती त्यास टांच ॥

दैवानें या द्विजांना अनुकूल सारिं साह्य केलें तशांत ।
यांच्या मागून वाहं यवनमुखि बसे सैप्प सप्पा प्रवात ॥ ६२ ॥

१३० वाज्याचें साह्य झालें सहजचिं चमुला पेशव्यांच्या अपारू ।
आंग्लांना सोसवेना समुर पदन तो आंनर्नी फार मार ॥
या वायूनें द्विजांना मदतकरुनिया धैर्य देतांच तात्या ।
छावानी मोठ मोठा चमुप्रति वदला बक्षिसें तो तदां त्यां ॥ ६३ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

१३१ “ दावा हात रणांत इष्टुरं तुह्मी पाडाल तेव्हां खरें ।
झालें सार्थक अन्नवस्त्र विभुनीं तुह्मां दिल्याचें बरें ॥
हांईना जर हें तरी सकलिका धिःकार सर्दारिला ।
तर्वारीस तसाच पौरुषगुणा ” तात्या पुनः बोलला ॥ ६४ ॥

१३२ “ हे ताम्रानन काय आणि अमुची त्रेधा उंडावी अती ।
दावा मर्दुमकीस संधि बरवी ख्याती करा संप्रती ॥
श्रीमंतप्रभुची कृपा मिळविण्या हा स्युंग आला भला ।
आंग्लां निकुनि कीर्ति आणि दुसऱ्या पावाल संपत्तिला ” ६५

(इंद्रवज्रा)

१३३ “ ह्या कारल्याच्या समरांत लावा ।
कीर्तिध्वजा शौर्य अरीस दावा ॥
भीऊं नका दैव तुह्मांस साह्या ।
द्याया असे सिद्ध असीस ध्या ह्या ” ॥ ६६ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

१३४ वीरश्रीजनकें अशा सुवचनें आवेश आला तया ।
खड्गा सावरुनी पुढें चमु घुसे आंग्लांस मारावया ॥
तोफा चालुंच जाहल्या धडधडा हाणा चिरा शत्रुला ।
ऐसा भैरव नाद तेथ पसरे संग्राम हा माजला ॥ ६७ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

- ९३५ शिंदे-होळकरादिकीं अरिवरी चालून जाऊनिया ।
गोळ्याचीं अतिवृष्टि केलि यवनीं भाजून मारावया ॥
तें भाऊ चमु आपुली झडकरीं सर्वापुढें नेउनी ।
० तोफांना सरबत्ति देउन अरी रंजीस आणी झर्णी ॥ ६८ ॥
- ९३६ सव्वालाख चमू द्विजातिपतिची तोफेस तोफा भल्या ।
लागोनी रण माजलें अरिवरीं गोळ्या सुटूं लागल्या ॥
धूम्रानें सकला दिशा भरुनिया आंधार चोर्हीकडे ।
झाला त्यांतच वातही मिसळुनी आंग्लास मारी खडे ॥ ६९ ॥
- ९३७ शब्दांनीं मग धाड धाड सगळ्या दिङ्मंडळा व्यापिलें ।
पक्षी धावति भीउनी चहुकडे घेऊनि संगें पिलें ॥
जैशा शारद दुर्दिनीं चमकती आकाश-भार्गी विजा ।
तोफा सोडिति तें तशाच दिसती ज्वाला दिसे ती मजा ॥ ७० ॥

(स्रग्धरा)

- ९३८ झंझावातें रिपूची गडवड उसळे, सैन्य अंधार-योगें ।
श्रीमंताचें किती, हें मुळि नच समजे आंग्ल घे पाय मार्गें ॥
आहे सेना किती हें तरुवर वसुनी पाहतां मुख्य झाला ।
गोलंदाजास तात्या कथि “लगव बघूं आंग्लमुख्यास टोला” ७१

(शार्दूलविक्रीडित)

- ९३९ त्यानें योग्य निशाण घेउन जवें गोळा तदा सोडिला ।
वृक्षाग्रासमवेत आंग्ल पडला प्राणान्तही जाहला ॥
शिंदे होळकरादिकीं करपदां ज्याच्या मुळें गाळिलें ।
ते हे इष्टुर फाकडे त्यजुनिया युद्धा वरीं चालले ॥ ७२ ॥
- ९४० ज्यांची युद्ध-विशारदा सु-पृतना विप्रांस भंडाववी ।
ज्याचें ‘फायर’ झाडणें जबर जें धीराप्रती टाकवी ॥

१ शरद्वृत्तील. २. आम्नाच्छादित दिवशी. ३. रट्टु भट्ट.

होती लागलि पेशावाइ डुलुही यत्क्षात्र-तेजामुळें ॥
ते हे इष्टुर फाकडे त्यजुनिया युद्धा वरीं चालले ॥ ७३ ॥

९४१ नाना आणिक भाउही डळमळे भिऱ्याजनासारखा ।
लोकांलागि पुण्यास आणि गडच्या भासे यमाचा सखा ॥
ज्याला मर्द किताब योग्य मजला वाटे, रणीं भागले ।
ते हे इष्टुर फाकडे त्यजुनिया युद्धा वरीं चालले ॥ ७४ ॥

(इंद्रवज्रा)

९४२ जातांच देहांतिल प्राण सर्व ।
हो चेतनाहीन तसा निगर्व ॥
ताम्राननांच्या चमुची तशीच ।
झाली स्थिती त्या समयास साच ॥ ७५ ॥

९४३ कोणी पळाले दडले कितीक ।
मेले किती दाद नसे असंख्य ॥
गोदरुला लागति तीन गोळ्या ।
मुच्छीत होऊनि पडे धरेला ॥ ७६ ॥

(स्रग्धरा)

९४४ अट्टा गोरे निमाले यवन-चमुपती ठार झाले रणान्तीं ।
अष्टेचाळीस काळे जन अधिक तर्यां चारशें स्वर्गि जाती ॥
ऐसें लाभे चमूना यश, सकळ कळे राजधानींत वार्ता ।
झाले सानंद सारे ट्वटवति मुखें, सौख्य झालें समस्ता ॥ ७७ ॥

(आर्या)

९४५ [जेव्हां स्तुअर्ट येउन, लागे द्विजसैन्य डागण्याप्रति तें ।
तेव्हां नाना बापू, श्रीमंताजवळ बैसले होते ॥ ७८ ॥

१४६ निद्रित माधव होता, जागा होऊन पाहतां दिसलें ॥
नाना आणिक बापू, मंत्रिद्वय खिन्न होउनी बसले ॥ ७९ ॥

१४७० ' कां खिन्न तुह्मी आहां ? ' बालनृपानें असें तयां पुसिलें ।
' इंग्रज नाटोपे प्रभु, बसलों खिन्नान्त ' बापुनें कथिलें ॥ ८० ॥

(युग्म)

१४८ ' काय यवन नाटोपें ? ' वदुन असें खड्ग एक मागाविलें ।
राहुनि पर्यंक उभें, राजा माधव सवाइनें कथिलें- ॥ ८१ ॥

१४९ तें खड्ग तीन वेळा, फिरवुन भोंतालें आपुल्या वेगें ।
' इंग्रज ठारचि झाला, शिष्टक सेना पळावया लागे ' ॥ ८२ ॥

१५० इतक्यांत बोरघाटां-तून तदा डाकही तशी आली ।
तोफा मोंदद सुट्टनी, सैदोनांनीं पुरीहि गजवजली] ॥ ८३ ॥

ॐ भुजंगप्रयात)

१५१ पुढें होउनी आणखी कांहीं युद्धें ।
अखेरीस केलें तहाला विशुद्धें ॥
महादाजि शिदा असे विद्यमान ।
पहा लाभला तो किती थोर मान ॥ ८४ ॥

(आर्या)

१५२ जो प्रांत इंग्लिशांनीं, पुरंदराच्या तहापुढें स्व-करीं ।
ताब्यांत घेतला तो, विप्रांला आंग्ल सर्व परत करीं ॥ ८५ ॥

१५३ सल्ल्यांत पुरंदरच्या, आंगलांना प्रांत जो दिला होता ।
लाखांचा तीन तया, आंग्लीं मागूनये ठरे आतां ॥ ८६ ॥

१५४ राघोबा पक्ष पुनः, घेउन आंग्लीं कधीं न मांडावें ।
खर्चास राघवाच्या, प्रतिमासीं पावलक्ष धन द्यावें ॥ ८७ ॥

- ९९९ कांहीं दिन गेल्यावर, कोपरगांवीं रघू मरण पावे ।
कलहाग्नी शमला मग, राज्यहि सर्वत्र शांतता पावे ॥ ८८ ॥
- ९९६ कृत्या आनंदी ही, वर्षांनीं कांहीं पावली मरण ।
पुत्रत्रयास त्यांच्या, नाना ठेवी गडांत नेऊन ॥ ८९ ॥

आंग्लपराभूति नायक द्वा भाग समाप्त.

भाग ७ वा.

[टिप्पुसंग्राम]

(स्रग्धरा)

- ९९७ राघोबा पत्निसुद्धां यमपुरिस यदा चालतां जाहला हो ।
तेव्हां लाभे प्रजेला बहुत समय तो शांततेचा चि लाहो ॥
भाऊचें खड्गही तें समर त्यजुनिया कांहीं ध्याया विसावा ।
आरामें राहिलें तें निजगृहिं पडुनी, लाभलें सौख्य सर्वा ॥१॥
- (आर्या)
- ९९८ सन् सत्राशें शैशित, सवाइ-माधव-विवाह नानानें—
केला पुण्यनगरिला, सकल नृपा बोलवून थाटानें ॥ २ ॥
- ९९९ अन्नाची अतिशांती, अति झाला दानधर्म या लोकीं ।
अति थाटमाट वैभव, अति अतिमोठा समाजजुमला कीं ॥३॥
- ९९० काश्मीरनृपापासुन, मद्रनृपाळासमेत सकल नृप ।
सर्दार सर्व जमले, सवाइ राजास पाहण्या सकृप ॥ ४ ॥
- ९९१ गजबजली पुण्य-पुरी, गुढिया तोरण समस्त नगरांत ।
मोदें विवाह झाला, दुंदुभि झडले पुरींत दिनरात ॥ ५ ॥
- ९९२ यापरि नानाची तें, निर्विघ्नच कारकीर्द सुरु झाली ।
प्रतिकूल न कोणि त्या, नानाची पोळि चांगली पिकली ॥६॥

- १६३ मोच्या चातुर्थीने, बापूचा फितुर पकडुनी त्याला ।
सिंहगडावर टाकीं, नाना ऐसा प्रकार तें झाला ॥ ७ ॥
- १६४^० बापूचें मित्रद्वय, मोरो फडणीस बालदक्षितही ।
नर्गरीं रायगडीं त्या, ठेवुन केली सुशांत सकल मही ॥ ८ ॥
- १६५ सिंहगडाहुन बापू, नाना ठेवी प्रतापगडिं त्याला ।
तेथुन रायगडावर, ऐशा कष्टांत बापु तो भेला ॥ ९ ॥
- १६६ यायोगें निष्कंटक, नानांनीं चालवून राज्याला ।
बसविलि छाप चहुंकडे, कोणी शत्रू न राहिला त्याला ॥ १० ॥
- १६७ भाऊच्या पथकांतिल, सेना विश्रांति घ्यावया सगळी ।
काहीं दिन गेली जों, तों टिप्पू फोडि एक डरकाळी ॥ ११ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

- १६८ त्राहि त्राहि करीं समस्त विषया जो माधवाच्या बऱ्या ।
पावे हैदर मृत्यु तों टिपु बसे राज्यासनीं त्याच्या ॥
त्यानें या नवविप्रराजविषयीं आकांत मांडोनिया ।
घोरानर्थ सुरू करून त्यजिली चित्तांतली सद्दया ॥ १२ ॥
- १६९ मार्गे खंडणि हक्कदार सुजना पासून जास्ती टिपू ।
सल्ला मोडि बदाभिचा नविनही, प्रत्येक लागे लपू ॥
हल्ला तो नरगुंदि एक करुनी सौंदर्यवल्ली-वरी ।
तत्कन्येवरि श्लाप घालि पशु हा ती भ्रष्ट तेव्हां करी ॥ १३ ॥
- १७० वत्सांना अबलास त्रासवुनिया काबूल-दुर्गामधीं ।
ठेवी कैदित आणि खेचि सचिवा काळोजिपंता कुंधी ॥
टिप्पूनें नरगुंदच्याच न नृपा तैसेंच भंडाविलें ।
सर्वा हिंदुजनांस त्राहिकरुनी लोकांप्रती कापिलें ॥ १४ ॥

(अनुष्टुप्)

९७१ चांदी ब्रह्मसमूहाची ।
दुष्टानें मांडिली खरी ॥
एका हार्ति कुराणा घे ।
अन्यां समशेर घे बरी ॥ १५ ॥

९७२ धरावें ब्राह्मणालागीं ।
ठोकावें असुडें तथा ॥
सुंता करूनि गोमांसा ।
तोडिं घाली नसे दया ॥ १६ ॥

९७३ 'अब्रह्मण्यं' असा नाद ।
घुमला सर्वदेशीं जें ॥
ज्यालागीं जी दिसे वाट ।
तो तिनें धावलाचि तें ॥ १७ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

९७४ झाले भ्रष्ट कितीक भूसर किती त्या शापितीही तई ।
जिव्हा हासडुनीहि प्राण दिधले विप्रीं हजारिं द्वयीं ॥
पातिव्रत्य न हें टिकेल गमुनी कित्येक नारी तदा ।
कावेरीमधि घालिती धडदिशीं तो टिप्पु त्रासी यदा ॥ १८ ॥

९७५ कांहीं विप्र पळून येउन पुण्या त्या माधवाच्या घरीं ।
मोठा हंबरडाच फोडिति तदा साह्या चला सत्वरीं ॥
ऐसें याचिति ऐकुनी सकल तें कांटा उभा राहिला ।
चावूं म्लेच्छप पेशव्यास गमले किंवा गिळूं टिप्पुला ॥ १९ ॥

(स्रग्धरा)

९७६ नाना क्रोधांध झाला मग परशुधरा बोलला "खड्ग घे घे" ।
भाऊ आणकि तात्या द्विजनरपतिंचे नाकिंचे बाल दोघे ॥

नानाची भिस्त होती बहु परशुधरीं तोहि योद्धा अमूनी ।
विश्वामू आणि मोठा समरपटु असा भाउ होता इमानी ॥२०

(मंदाक्रान्ता)

१७७ भाऊ आहे तर सकलही पेशवाईहि आहे ।
भाऊ आहे तर सचिव हा मुख्य नानाहि आहे ॥
भाऊ आहे तर नरपती हा सवाईहि आहे ।
भाऊ आहे तर सकल हें सर्व कांहींहि आहे ॥ २१ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

१७८ ऐसें होउन सर्व भाउवरतीं येऊनि वाजा पडे ।
आज्ञा घेउन तो निघे झडकरीं जायास टिप्पूकडे ॥
शिंदे होळकरादि सर्व निघती कर्णाटकीं जावया ।
त्यांना साह्य निजामही जलदिनें लागे तदा यावया ॥ २२ ॥

(स्रग्धरा)

१७९ नाना आंग्लांस मागे मदत परि तदा ते पहाती तमाशा— ।
कैसा होतो दुरूनी स्व-विषयिं बसती व्यर्थ मारीत माशा ॥ ।
लावोनी सुव्यवस्था सकल नृपचमू घेउनी खास नाना ।
भाऊलार्गी मिळोनी अरिष शमविण्या योजिती युक्ति नाना २३

(शार्दूलविक्रीडित)

१८० झालें सैन्य समस्त एक मग तें हळ्या बदामीवरी ।
सत्रा शैशित मे मधील नवव्या नामी दिनीं हो करी ॥
ती मैदानें पुरी असोनि तिजला भोंतीं असे सत्तट ।
मध्ये भव्य गढी असोनि परिखा होती अति राकट ॥ २४ ॥

(आर्या)

१८१ होते बळकट किल्ले, मुख्य गडाच्या दुहोंहि बाजूस ।
मुख्य गडामधिं अरि जर, शिरला तर सांपडेच पळण्यास ॥२५

- १८२ पटवर्धन फडक्यांच्या, लोकांनीं चालवून तोफांला ।
तटबंदी फोडाया, त्यांनीं सुरु यत्नही तदा केला ॥ २६ ॥
- १८३ शिंदे होळकरांची, फौजहि निकरेंच फायरा झाडी ।
तेव्हां अंतःस्थ जना, वाटे आली यमाजिची धाडी ॥ २७ ॥
- १८४ द्विज-सेनानी यापरी, विंशति दिन दांत ओंठ खाऊन ।
लढले परंतु नाहीं, पडले किल्ल्यास छिद्रही जाण ॥ २८ ॥
- १८५ द्विजचमु तत्पति तेव्हां, गडबडुनी फार फार गेले जी ।
किल्लेदारें आंतुनि, तोफा सोडूनि चालविलि आजी ॥ २९ ॥
- १८६ दोन्हीकडची जनता, भाजूनि स्वर्गा पटापटा गेली ।
घेण्या अन्य गडांना, होळकराची चमू तदा गुतली ॥ ३० ॥
- १८७ निजाम कारण सांगुन, गेला नगरास आपुल्या वेगें ।
सेना ठेवी साह्या, ती लढली मात्र त्याच्या मार्गें ॥ ३१ ॥
- १८८ शिंद्याच्या सरदारा, तैसें द्विजपाचिया तया समयीं ।
किल्ला लढणें पडला, शस्त्रांची चालुली टिपुरवाई ॥ ३२ ॥
- १८९ तट फोडाया नचले, यत्न ह्मणुनि लाविल्या शिड्या त्याला ।
मितीस वीस मेच्या, वरती चढण्यास यत्नही केला ॥ ३३ ॥
- १९० पस्तिस हजार सेना, रिपु-दुर्गातून भित्तिवर आली ।
सेना शिड्यावरून ती, यांना लोटावयाप्रती झटली ॥ ३४ ॥
- १९१ किल्याभोंवतिं बुधले, दाखुचें जागजागिं पुरवून ।
देतां बत्ती त्यांना, द्विजचमु गेली बरीच भाजून ॥ ३५ ॥
- १९२ अपमान आणि नाशा, पाहुनि भाऊसमेत तात्याच्या ।
शिंदेहि लाल झाला, रिपुगलनलि फोडुं बोलले साच्या ॥ ३६ ॥
- १९३ वीरश्री-जनक-वचें, तेव्हां अपुल्या चमूपुढें त्याणीं ।
टिप्पूच्या दुष्कृतिचें, पुतळे केले उमैंच धाटांनीं ॥ ३७ ॥

- ५९४ मारुं आज मरुं वा, ऐसी ईर्प्या तयांत उपजविली ।
एकी करून सारी, सेना किल्ल्यादरीच धावविली ॥ ३८ ॥
- ५९५ आंतिल भडिमाराळा, दारूच्याही तसेच भडक्यास—
नाहों जुमानिले तइं, किल्ल्यावरि चालली चमू ठास ॥ ३९ ॥
- ५९६ भिंतीवरिल चमूवर, गोळ्यांची वृष्टि फारशी केली ।
कित्येक शिज्यावरुनी, भिंतीवर जाति तों बरी झडली ॥ ४० ॥
- ५९७ त्यांनीं रिपुचमु दिधली, आंत तसी बाहिरीहि लोटून ।
शिल्लक सेना सारी, किल्ल्यामधि आंत गेलि उतरून ॥ ४१ ॥
- ५९८ दृढनिश्चय एकोपा, हिध्या हे तीन मुख्य कार्यांचे ।
चालक कारक प्राणचि, जाणावे चांगल्या सदा कृतिचे ॥ ४२ ॥
- ५९९ द्विजचमु आंत शिरे तें, आंतिल सेना बहूत वावरली ।
बाजूच्या किल्ल्यामधि, वेगें जाऊनिया तदा लपली ॥ ४३ ॥
- ६०० परि विप्रांच्या चमुंनीं, तेही काबीज दुर्ग जें केले ।
तें दुर्गच नम्रत्वे, द्विजसेनानीपदावरी पडले ॥ ४४ ॥
- ६०१ देऊन जीवदाना, विजयध्वज लाविला गडावरतीं ।
परते पुण्यास नाना, शिल्लक चमु राहिली तिथें होती ॥ ४५ ॥
- ६०२ घेऊन गजेन्द्र दुर्गा, कोप्पाळादीक दांडगे किल्ले ।
हरिपंतें सर केले, ऐकुंन म्लच्छांस क्रोध नावरले ॥ ४६ ॥
- ६०३ टिप्पू सिद्ध चमु करी, चालुनि तात्यावरी झणीं आला ।
सावनुरप्रस्थीं तो, हरिसेना पाहुनी मनीं भ्याला ॥ ४७ ॥
- ६०४ तुकोजि होळकराच्या, मध्यस्थीनेच प्रार्थना केली ।
टिप्पूनें सल्ल्यास्तव, जें कथितां त्याप्रती असे कबुली ॥ ४८ ॥
- ६०५ कित्तुर वदामि तिसरें, नरगुंद तदा द्विजातिपा दिधलें ।
साडेचार प्रयुतें, रोख धना विप्रयास अर्पियलें ॥ ४९ ॥

१ सावनुरच्या पठारावर (स्तुः प्रस्थः तानुराधियाम् इत्यमरः)

६०६ मावनुर-नवावाला, कांहींसा प्रांत संप्रती दिधला ।
केला ऐसा तहपरि, नाहीं तो फार फार दिन टिकला ॥९०॥

(शार्दूलविक्रीडित)

६०७ देई आजवरी टिपू द्विजपती-लागींच त्रासाप्रती ।
तैसें आंग्ल निजाम यासहि टिपू त्रासास दे संप्रती ॥
विप्रापासुनि कित्तुरा हिसकुनी घे आणि फौजेस तो ।
व्याया कोंकण वेदनूरिं जमवी जिंकूं द्विजा इच्छितो ॥ ९१ ॥

६०८ वंशाचा अपुल्या विचार न करी टिपू निजामा वदे ।
त्वत्कन्या मजला विवाह करण्या-लागीं प्रमोदेच दे ॥
होता त्रावणकोरचा नरपती आंग्लास स्नेही खरा ।
तत्प्रांतीं टिपु धाडि घालि मग हो आंग्लास साहा त्वरा ॥९२॥

(भुजंगप्रयात)

६०९ ह्मणोनी तिघांनीं टिपूच्या विनाशा ।
तदा बेत केला करूं सर्व नाशा ॥
तयापासुनी जें मिळे द्रव्य भाग्य ।
तिघे सारखे वाटुनी घेउ योग्य ॥ ९३ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

६१० कोणी प्रांत असाह्य लब्ध अथवा ताव्यामधें आणितां ।
तो त्याचाच तया विभागणि नको ऐसें ठरे तत्वतां ॥
भाऊ विप्रपतीकडून लिटला आंग्लें तदा धाडिलें ।
आला खुद्द निजाम यापरि तिघे युद्धाप्रती चालिले ॥ ९४ ॥

६११ शिंदेहोळकरादिकां त्यजुनिया सैन्याधिपत्या तदा ।
नाना भाउस दे महत्पद किती हा पावला एकदा ॥
याच्या क्षात्रगुणा इमान वचुनी स्वस्वामि भक्तीसही ।
तेव्हां विप्रपतीस मंत्रिस पुरी मोदा पडेना मही ॥ ९५ ॥

(वसंततिलका)

६१२ कर्णाटकांतुन जवें लिटलासमेत ।

- ० सद्गाउ जात असतां ननता समस्त— ॥
टिप्पूकडील मिळली जलदीं द्विजाला ।
वाटेच म्लेंच्छ नृपती न बरा जियेला ॥ ९६ ॥

(आर्या)

६१३ यांच्या सेनेखेरिज, जमलें पांदाति तीस शतकें हो ।
दाहा हजार अश्वग, जाती मिळवीत कीर्तिचा लाहो ॥ ९७ ॥

६१४ अक्रा अगस्ट मासीं, सत्राशें नव्वदांत भाऊनें ।
कृष्णाबाई उतरुन, रिपुची कित्येक घेतलीं स्थानें ॥ ९८ ॥

६१५ अठराव्या मित्तोला, द्विजपुंगव धारवाडिं तें आले ।
किल्ल्यावरि हल्ल्यानें, बद्रिजमालाप्रती शहा दिधलें ॥ ९९ ॥

६१६ कर्णज वृषकेताच्या, समेत अर्जून जिंकण्या अरिला ।
गेला होता मार्गें, तैसा एथें प्रकारही घडला ॥ ६० ॥

६१७ अर्पासाहेव असे, छावा भाऊसमेत यासमरीं ।
युद्धीं शिरला वेगें, जैसा डोहीं शिरे मदान्ध करी ॥ ६१ ॥

६१८ ब्राह्मण आणिक आंग्लहि, या युद्धीं वागलेत लोभानें ।
एकीनें वागुनिया, लढति मनापासुनीच नेटानें ॥ ६२ ॥

६१९ कॅप्टन् लिट्ल् तदा तो, भितीवर चढुन फार शौर्यानें ।
घेई पेंठ समस्तहि, शत्रूला हाटवी झपाट्यानें ॥ ६३ ॥

६२० लिटलास लागल्या बहु, जखमा यास्तव निघेच छावणिला ।
अप्पाकारिं किड्या दे, हें कळलें वृत्त सर्व भाऊला ॥ ६४ ॥

- ६२१ बद्रिजमालें लडुनी, अष्पाकडुनी गडा हरण केलें ।
विप्रा न साहवे हें, हां हां ह्यणता अरीप्रती कुटिलें ॥ ६५ ॥
- ६२२ किछा सर केला मग, भगवा झेंडा वरीं झर्गी रविला ।
आनंद जाहला बहु, म्लेंच्छाचा गर्व सर्व हारविला ॥ ६६ ॥
- ६२३ किछा स्वाधिन केला, तेव्हां खानें करार भाऊंशीं ।
केला होता कीं मी, शाबुत देतो गडा तुझापार्शीं ॥ ६७ ॥
- ६२४ परि आंत भाऊ जाउनि, बघती तों सर्व नाश केलेलें ।
तोफा फोडुन दारू, गोळ्या सामान नष्ट हें दिसलें ॥ ६८ ॥
- ६२५ तेव्हां भाऊ वदले, बद्रिजमालाप्रती प्रकोषानें ।
निर्मत्सना करुनिया, काय ह्यणावें तुझांप्रती वदनें ॥ ६९ ॥
- ६२६ 'तुझा म्लेंच्छावरि हो, कोणी कधीं धरो न विश्वास ।
विश्वासवातकी टिपु, त्याचा आहे तुझामि सहवास' ॥ ७० ॥
- ६२७ 'बोलापरीच तुझी, नाहीं वागत कधीं कधींहि खरें ।
गुती नरगुंशमधिं, केले खोटेंच कृत्य हो सारें' ॥ ७१ ॥
- ६२८ या जिव्हारी वचनें, गेला खवळून खान चित्तांत ।
हा कुलज शूर होता, युद्धामध्ये असे कुशल हात ॥ ७२ ॥
- ६२९ त्यानें इशारत दिली, 'डालो बम्मनकु काट डालो जी' ।
तेव्हां पांच सहस्रहि, सेना धावे करावया आजी ॥ ७३ ॥
- ६३० भाऊ आत्मजनासह, सावध होते ह्यणूनिया त्यांनीं ।
यवनजनांचे तुकडे, केले वरच्यावरींच खड्गांनीं ॥ ७४ ॥
- ६३१ जखमी खान पळायी, लगे धरिला त्यास सेनेनें ।
करुनि चतुर्भुज त्याला, निवृत्ती ध्यायास अन्यही स्यानें ॥ ७५ ॥
- ६३२ गेले कुशाळदुर्गी, येविल धेऊन सर्व जिनगीला ।
तेथे शह देउनिया, तो किछाही करामधीं अणिला ॥ ७६ ॥

- ६३३ टिप्पू मुळतानाच्या, भाउ ठिकाणास धेन असतांना ।
हौसुरवाजूळगीं, फावे वेण्यास प्रांत आंगलांना ॥ ७७ ॥
- ६३४ श्रीरंगपट्टणामाधिं, टिप्पूला कोंडिलेंच आंगलांनीं ।
° परि घास आणि दाणा, न मिळे यास्तव अली तया ग्लानी ७८
- ६३५ वेढा पडण्यापूर्वीं, हौसुरच्या आसपासचा प्रांत ।
टिप्पूनें जाळुनिया, केला होता संबंध उध्वस्त ॥ ७९ ॥
- ६३६ सामग्री शिल्लक ती, संपून गेली संबंध आंगलांची ।
अन्नान्न करुनि मरती, वीर कितो हो स्थिती असा चमुची ८०
- ६३७ दोरें कापुन खाळीं, सोजीरांनीं इलाजही सरले ।
माणुस खाण्याची त्या पाळी येऊन सर्व गडबडले ॥ ८१ ॥
- ६३८ ओझ्यांचे बेल तदा, आंगलांनीं खाउनी सुशांतीला ।
उदराच्या केलें हो, सेना पोचे तदा अशा स्थितिला ॥ ८२ ॥
- ६३९ दुर्वर प्रसंग अपुल्या, सेनेवर कार्नाटालिसें बघुनी ।
करपाद गाळिले ही, झाले बहु खिन्न मर्त्यही खचुनी ॥ ८३ ॥
- ६४० भाऊस धाडिले बहु, निरोप अपणास यावया मदत ।
नानाकडेहि डाका, मदतीस्तव धाडिल्या पुण्या बहुत ॥ ८४ ॥
- ६४१ टिप्पू जेरिस आणुन, थोड्यासाठींच यत्न निष्फल हा ।
होतो पाहुन आंगला, अति वाइट वाटलें खरे पाहा ॥ ८५ ॥
- ६४२ भाऊच्या मदतीची, नानांच्याही बवीतली वाट ।
कोणी नाहीं आलें, आंगला धरवे न धीर जरि धीट ॥ ८६ ॥
- ६४३ वेढा उठवुन वालिस, मद्रपुरीला निघेहि जायास ।
लाडास त्या विचान्या, झाले हे व्यर्थ व्यर्थ आयास ॥ ८७ ॥
- ६४४ लाडाच्या सुचनेपरि, भाऊकडुनी तशी पुण्याहून ।
मदतहि निघे जियाचें, वृत्तहि तेव्हां परंतु पोचे न ॥ ८८ ॥

६४६ तद्वृत्तहारकांना, पेंढान्यांनींच मारिलें रानीं ।
यास्तव समस्त सत्यहि, आयकिलें नाहिं वृत्त आंगलांनीं ॥८९॥

(शार्दूलविक्रीडित) (युग्म)

६४६ वेदा काहुनि आंगल मद्रवरिळा, जाया निघे जेधवा ।
वालीसा दिसले दुरून धुळिचे हो लोट कीं तेधवा ॥
पाहे थांनुनि अश्वसेन्य सगळें यतें असे त्या दिसे ।
' माराया चमु वा जिवास आपुल्या राखावया येतसें ' ॥९०॥

६४७ आंगलां ना उमगे ह्मणून अपुल्या लोकांस घालावया ।
गोळ्या त्यावरि तो हुकूम चमुला हो सिद्धही द्यावया ॥
भाऊची चमु तों त्यास कळली आली स्वजीवाऽवना ।
' देवाची करणी ह्मणून समयीं साह्या मिळे आपणां ' ॥९१॥

६४८ सेना पाहुनि भाऊची मुद्द त्यां आंगलास झाला अती ।
ते येऊनि बुभुक्षितां जलदिनें स्वायाप्रती घालिती ॥
त्यांच्यापार्शि अलोट चंदि असुनी भीती नसे भाउला ।
भाऊनें मग आंगलसाह्य करुनी तत्प्राणही राखिला ॥ ९२ ॥

(आर्या)

६४९ काळाच्या दाढेंतुन, काढी चमु भाउराव ती सारी ।
ही तत्कीर्ती कळतां, नाना आनंद पावला भारी ॥ ९३ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

६९० भाऊची मिळतां त्यास पृतना साह्यास आली दुजी ।
नानाचीहि मिळे शिवाय फडके त्यांना मिळाला अजी ॥
तेव्हां वालिस यासहीं हुरूप ये टिप्पूस त्याणें दिलें ।
किल्ल्याच्यामार्धिं घालवून जलदीं किल्ल्याप्रती वेढिलें ॥ ९४ ॥

६९१ या मोळ्या चमुची कुचंबाणि इथें नाहीं बरी वाटुनी ।
तात्याला मदतीस ठेवुन निघे भाऊ लढाया झणीं ॥

संगें त्या लिटलास घेउन सिंग तैसें दुजाही स्थळा ।
भाऊ हस्तकिं आणण्या झपझपा तो उतरे चालला ॥ ९९ ॥

६९२ भाऊ ह्यैसुरप्रांतिं जान असतां कात्रीज दुर्गाप्रती- ।
एका मागुन एक ते करुनिया पेठा बहू जाळितो ॥
दाणा वैरण संपली मिय असे भाऊ करी तो वरी ।
जातां चित्रगडास तच्चमुवरी तच्छत्रु ये सत्वरीं ॥ ९६ ॥

६९३ होती ती चमु तीनशेंच सगळी भाऊ तिला कापुनी ।
ध्याया चित्रगडास यत्न करिती सैन्याप्रती घेउनी ॥
बंदोवस्त वरा असूनि गडही होता बहू भक्कम ।
सामादी हरता उपाय मग ये टेकीस विप्रोत्तम ॥ ९७ ॥

६९४ ध्याया चित्रगडास यत्न करणें सोडून देऊनिया ।
घेई दुर्ग दुजे पराक्रम अती लोकांस दावूनिया ॥
टिप्पूच्या सगळ्या प्रचंड विषयीं भाऊ दरारा खरा ।
तेव्हां बैसवि दावि तेज्जुअपुलें सर्वाप्रती हा हिरा ॥ ९८ ॥

(आर्या)

६९९ हा पुरुषसिंह विजयीं, रिपुच्या राज्यांत गर्जना करि जें ।
घाबरले जन सारे, जो तो पळण्याप्रतीच लागे तें ॥ ९९ ॥

६९६ त्या दुर्जन टिप्पूनें, पटवर्धन वीर मारिले पूर्वीं ।
तच्छासन हा टिपुला, करुनी डोळ्यातुनी टिपें अणवीं ॥ १०० ॥

६९७ खेळांत बुदबळ्यांच्या, अश्वीं राजाच आडला जावा ।
मोहून्यानें मग दुसऱ्या, धुंवा उडवून डावही व्हावा ॥ १०१ ॥

६९८ तैसा प्रकार झाला, टिप्पू अडकेच आपुल्या नगरीं ।
आंगलांनीं शह दिधला, सुटण्या बहु यत्न तो करीहि अरी ॥ १०२ ॥

- ६९९ इकडे भाऊ टिपुची, अन्य ठिकाणें करूनि हस्तगत ।
त्राहि त्राहि करूनी, रिपुलागीं आणि फार पेंचांत ॥ १०३ ॥
- ६६० बालिस निरोप धाडी, यावें इकडे तुझी चमूसह हो ।
आजारि सबब दाउन, भाऊ नच जाइ सोडुनी लाहो ॥ १०४ ॥
- ६६१ प्रांतांमागून प्रांता, किछ्यामागून घेत किछ्याला ।
वाटे विजयश्रीच्या, आंगींचा शालु भाऊ हा ल्याला ॥ १०५ ॥
- ६६२ चित्रगडाहुन भाऊ, वेदनुरा व्यावयाप्रती निघती ।
होळी आनारगडा; लहुनी मार्गांत सत्वरें घेती ॥ १०६ ॥
- ६६३ तुंगातीरानें मग, जातांना लागला शिमोगा त्या ।
वेढा घालुन त्याला, सांगे यश गावया यशो-गात्या ॥ १०७ ॥
- ६६४ लागे भाऊस तदा, वृत्त असे कीं अरीकडील जन ।
रेझा ह्मणून कोणी, विपिनीं राही ससैन्य येऊन ॥ १०८ ॥
- ६६५ टिप्पूचा आप्त असे, अठशें स्वारांसि बाळगी जवळीं ।
पत्ती सात हजारहि, दश तोफा मोजिना कुणभस खळी ॥ १०९ ॥
- ६६६ त्याची रग जिरदाया, भाऊनें धाडिलें स्वपुत्राला ।
लिट्ळास सर्वे दिधलें, विश्वासू आणि आप्त मित्राला ॥ ११० ॥
- ६६७ उजवे बाजूस तुंगा, डावे बाजूस उंच सुळका जी ।
आगे मागे बांबू, ऐशा जागेंत राहिला काजी ॥ १११ ॥
- ६६८ अप्पानें अणिं लिटलें, फायर झाडून पाहिलें प्रथम ।
रेझा युद्ध विशारद, होता तो टाकिना मुळींच दम ॥ ११२ ॥
- ६६९ काळ्या गोऱ्यांची ही, दुकूल पाहून सोडिले बाण ।
रेझानें जोरानें, यांनीं परि नाहिं सोडिलें ठाण ॥ ११३ ॥
- ६७० माजे बहु युद्ध तदा, पडली दोहींकडील चनु भारी ।
जखमी आंग्ल चमु तदा, होउन खिन्नत्व पावली सारी ॥ ११४ ॥

(युग्म)

- ६७१ रेखा या दुकलिका, हटवाया फार फार गत्न करो ।
होना अप्पा लिट्छिचि, नामे साहेव तो लिट्छहि जरी ॥ ११९ ॥
- ६७२ तरि त्याणी दाइ दिञ्जी, नाही रेखास ते न फिरतीच ।
सरसी करिती अपुली, प्रतिखेनेला असे वडे साच ॥ ११६ ॥

(शिलरिणी)

- ६७३ शिमोगा किल्ल्याचे सकल उरकी कामहि यदा ।
निवे भाऊ पाह्या स्वमुत-समरा सत्वरि तदा ॥
करी रेखा हछा सभरि निकरि भाउमुनि जे ।
कधी सेनेलाही असि धरुन झुंझा सकळ ते ॥ ११७ ॥

(शार्दूलदिक्कीडित)

- ६७४ भाऊ संकट पाहुनी स्वमुति ते देखीत साह्या नया ।
होते वाटत सर्वही चमुपती गेला न तो त्याच्या- ॥
' अप्पाचीच लढाइ आजचि असे ही कामगारी स्वये ।
त्याने सारिलि पाहिजेच वदला साह्यास जाऊं नये ' ॥ ११८ ॥
- ६७५ ' मारो तो रिपुला मरो समरि वा मी देत नाही तया ।
साह्या, आजवरी कुळांत कुणिही ने घेच लाजे जया ॥
आह्मी सर्वहि हो पराक्रम नृपा दावूनि आलों पुढे ।
येवो हाहि तसा ' असे समरि त्या भाऊ वदे रोकडे ॥ ११९ ॥

(पुर्जगप्रयात)

- ६७६ पहा धैर्य हो केवढे भाउचे हें ।
अहा काय छाती तयालागि आहे ॥
कुलाच्या किती दाविली स्वभिमाना ।
असे रत्न पृथ्वीमधी सापडेना ॥ १२० ॥

- ६७७ [स्वपुत्रावरी शत्रु धावून आला ।
तरी जो न हालेहि साहा तयाला ॥
पहा क्षात्र तेजास आहे कसें हें ।
अतांच्या मुलां आणि बापास पाहे ॥ १२१ ॥
- ६७८ जरा सांज झाली नको जाउं वाळा ।
अतां वाहिरी तूं असे भूतमेळा ॥
जरी पंधरा पूर्ण वर्षे वयाला ।
तरीही विसंवे न बावा सुताला ॥ १२२ ॥
- ६७९ असां मेघपात्रीं मुलें सर्व केली ।
पित्यानेच वा हीं अपोआप झालीं ॥
असा प्रश्न चित्तामर्धी नित्य येतो ।
तयाच्या निकाला कुणीही करो तो ॥ १२३ ॥]
- ६८० जसा बाप साहास द्याया न इच्छी ।
तसा पुत्र तत्साह्य ध्याया न इच्छी ॥
जिवाच्यावरी पाणि सोडून द्यानें ।
अरी हाटवाया करी यत्न मानें ॥ १२४ ॥
- ६८१ परीकृत्य हें शक्तिवाहेर होतें ।
असें पाहिलें आंगलमुख्यें तदा तें ॥
निघे साह्य द्यायास अप्पास वेगें ।
पराभूत रेझा पदा वेडें मागें ॥ १२५ ॥
- ६८२ तदा घेउनी त्या रिपूच्या ठिकाणां ।
निघे भाउ जायास अन्यास्थळांना ॥
किती एक दुर्गास घे वेदनूरीं ।
द्विजाची त्वरें पावली खास स्वारी ॥ १२६ ॥

(आर्या)

- ६८३ [नेपोलियन जसा तो, पाश्चात्यीं राहिलाच गर्जून ।
किंवा भारतखंडीं, भीष्मादिक आणि वीर अर्जून ॥ १२७ ॥

६८४ हनिवालानें ज्यापरि, रोमाचें राज्य हलविलें सकल ।
हिंदू हनिवाल तसा, भाऊ ह्मणण्यांत कांहीं ना नवला ॥१२८॥

(स्रग्धरा)

६८५ नानासाहेब यांच्या अवलसमर्थि हा भाउ उत्पन्न झाला ।
त्यांच्या मागील सर्वां द्विजपतिकडुनी मान लाभे त्याला ॥
या प्रान्तीं दक्षिणेला यवननृपतिना वाटला काळसा जो ॥
भाऊसाहेब प्रांता मिळवुन टिपुच्या कीर्तियोगेच साजो ॥१२९॥

(आर्या)

६८६ वेदनुराच्या जवळीं, लागे सत्ता प्रभूत वाढाया ।
तों पत्रें नानांचीं, आर्लीं “ आंग्लांस साह्य द्याया या ” ॥१३०॥

६८७ “ श्रीरंगपट्टणाला, जाउन मोहीम शेवटा लावा ” ।
वालोसहि लीहि तया, “ साह्या येऊन वळ टाळावा ” ॥१३१॥

६८८ “ आपण आल्यावानुन, नार्ही होणार काम वेढ्याचें ” ।
सिंहानि करि वधण्छाला, शशकाचें काम हें नव्हे सार्चें १३२

६८९ कमरुद्दीन ह्मणोनी, होता सरदार टिपुचा एक ।
त्याचा अश्वचमूमह, भाऊवरि यावया दिसे झोंक ॥ १३३ ॥

६९० त्याला अडवायाला, तें स्थळ नव्हतें मुळींच उपयोगी ।
या तीन कारणांनीं, भाऊ टिपुघानिच्या अला जागीं ॥१३४॥

६९१ रक्ताचा पात तिथें, करणें पडलें न भाग भाऊला ।
टेंकिस टिपू आला, तह करण्यालागिं इच्छितां झाला ॥१३५॥

६९२ खालील अटी टिपुनें, दुःखें केल्या तदा सकल मान्य ।
भाउ बवा यावरुनी, होता हा शूर काय सामान्य ॥ १३६ ॥

६९६ अर्धें राज्य तिवांना, देउन मुलगेहि दोन ओलीस ।
कोटित्रय धन द्यावें, केलें टिपुनेंहि मान्य या अटिस ॥१३७॥

टिप्पुसंग्रामनामक सातवा भाग समाप्त.

भाग ८ वा.

[शिरा विभव-दर्शन.]

(आर्या)

- ६९४ श्रीरंगपट्टणाहुन, परतुन वेतात भाउ तों त्यांना ।
करदीरारि जाणें, भाग पडे चालली सकल सेना ॥ १ ॥
- ६९५ आरंभीं अप्पानें, बापाला कळविलाच मानग कीं ।
मी करितों मोहित ही, करानरपाळास धाडितों नाकीं ॥ २ ॥
- ६९६ सेनेस वेउनी तो, अप्पा कोल्हापुराकडे गेला ।
अळत्यांस दानुचमुळा, गांठुनि धुव्वाहि उडवुनी दिवला ॥ ३ ॥
- ६९७ आंग्लचमुंतीं लुटिलें, गांवामध्ये शिरून पेटांला ।
चमुपें जनार्दनानें, लोफाचा फार मार चालविला ॥ ४ ॥
- ६९८ अप्पांतीं गोव्याच्या, बागांच्याही कळून वृष्टीला ।
करविरसेना जर्जर, कडवी टेंपेस आगिती सकला ॥ ५ ॥
- ६९९ हें वृत्त नृपा वळतां, मर्जेसास धाडिलें त्याणीं ।
रत्नाकर सखिय सर्वें, गेला हड्डा तदा उभयतांणीं ॥ ६ ॥
- ७०० अप्पास जखम लागे व्याकुल ह्येवोनि भूमिला पडला ।
विटल धोंडोबासह, बाबा फडणीसही पडे महिला ॥ ७ ॥
- ७०१ पालखिमाजीं अप्पा, घालुन गेला नृपाम दानाया ।
राजानें गांव दिले, पान तया बोलला बसा, या, या ॥ ८ ॥
- ७०२ भाऊस वृत्त लागे, अपमानें क्रोध त्यास नावरला ।
सेना जमवुन सारी, युद्धाला भाउ चालतां झाला ॥ ९ ॥
- ७०३ गंगाधर गोविंदा-कडुनी लोफा मुख करी भाऊ ।
त्रिभुवन, रघुनाथा, बाबाही वेतले सर्वे भाऊ ॥ १० ॥

७०४ कुंजों उरुन गेले, उरुगंभी मानलें समर मोठें ।
गुप्तसेना धावरली, झाले त्याचें अंतर्ज तें तोटे ॥ ११ ॥

७०५ दरमालीं खंड नृपि द्यावा तिन लक्ष पेशव्याळगीं ।
त्रास न द्यावा पुढीं, हें ठरलें त्या लक्ष्म्या जागीं ॥ १२ ॥

(शिक्षारिणी)

७०६ महत्याऽऽकांक्षी लो, विजय मिळवूनीच धरतीं ।
नहादानी शिंदे, द्विनरतिठडे गेइ सुमती ॥
वजीरिचीं पत्रें, धनि नृप सशईव नमनें ।
सनर्पाची इच्छा, धरनि धनि आला जळिदिनें ॥ १३ ॥

(बाईलविक्रीडित)

७०७ संगें फार अतार वैभव असे सेनाहि गोडी असे ।
वाहूना गइ त्यास फारच असे कापश्य चितीं वसे ॥
मानाच्या कडपें सगीरपण हें देवो स्वताला घनी ।
शिंद्याच्या सगळ्यां सुख खटवटी होत्या तयालागुनी ॥ १४ ॥

(आर्या)

७०८ मावररानाचें वय, होतें एकोणवीस वर्षाचें ।
तारुण्य त्यास बुकीं, प्रात तदा जाहट्टें असें सार्चें ॥ १५ ॥

७०९ राज्याचा भार नसे, नामा बघी सनस्त राज्याला ।
धैरिंत शिशुत्व गेले, दुःख नसे माहिती मुळीं ज्याला ॥ १६ ॥

७१० भाऊ कडकें शिंदे, होऊकरासारखे प्रतीरगडी ।
अज्ञतां समर घुरंवर, यत्नामनि धैर्य शत्रुचें रगडी ॥ १७ ॥

७११ रंगेल जरी होवा, माधव तरि शाहणाहि बहु होता ।
राज्याच्या नीतिमतीं, शूरवीही असे मुयश हाता ॥ १८ ॥

७१२ बाळाजि शंभाला, जें व्हारें शौरि तें तया होतें ।
खर्चाच्या युद्धागधिं, सर्वांला दानिलें नृपालें तें ॥ १९ ॥

- ७१३ नानाचा बहु तावा, सोसेना पारतंत्र्य हें त्याला ।
जाई स्वास्थ्य मनाचें, ह्मणुनी निस्तत्र राव तो झाला ॥ २० ॥
- ७१४ नानाची चतुराई, राज्याविषयी तसेच दक्षत्व ।
रावाच्या ध्यानिं असे, न दुखवी नानास त्यांत हें तत्व ॥ २१ ॥
- ७१५ विप्रांच्या राज्याची, बळकृष्टि नानावरी सकल आहे ।
तैसा सुरक्षितपणा, खातरि होऊनि गलि होती हे ॥ २२ ॥
- ७१६ शिक्षा अर्जवि होता, मङ्गुरोक्तीने जनास बहुसुखवी ।
होता दिलदार तसा, पराक्रमें वैभवाप्रती मिळवी ॥ २३ ॥
- ७१७ ज्याचा पराक्रम अती, विभव तसें णहुनी दराज्याला ।
मुत्सद्दीमंडळ हें, भीउन वचके मनांत शिद्याला ॥ २४ ॥
- ७१८ अधिगति भक्ति तशांतचि, दावायाच्या मिषें सु-सनदेला ।
दिल्लीहुन चमुसह ये, शिदा तें जनसमूह घावरला ॥ २५ ॥

(स्रग्धरा) •

- ७१९ आले पाटील बावा नविन नृपतिची घेतली भेट त्यांनीं ।
जोडोनी हात दोन्ही विनतिचि चरणीं एक केली नमूनी ॥
श्रीमत्संदर्शनाला बहुत दुरुन भी पातलों मान द्यावा ।
सेना ही लाख आहे प्रभु तिजप्रतिही भेटिचा लाभ व्हावा २६
- ७२० हा मोठा लाभ आह्मां पुनरपि न वढे याचसाठीं प्रभूजी ।
होवोनीया कृपाळू मन विनति मनीं एदही ध्याच आजी ॥
शिद्याचा यांत होता अत मतलब कीं “ दाखवूं वैभवाला ।
सेनेला शिक्षितेला सकल नृपतिला आणि कंधू हयाला ” ॥ २७ ॥

(शिखरिणी)

- ७२१ स्वतांच्या ऐश्वर्या विभव पृतनेचेंहि सकल ।
नृपा दावोनीया मन खूप करू खास विमल ॥

पुढें तो साधावा हळुहळु स्वतांचा मतलब ।
असे बोलायाची मित मधुर शिंदास लकव ॥ २८ ॥

(स्रग्धरा)

७२२° हा हेतू सिद्ध झाला वसुनि गजवरीं तो निवाळा सवाई ।
बाहेरी वैभवानें हयततिनरतीं दृष्टि तेव्हांच जाई ॥
रत्नालंकार-युक्ता भग्जरि कपडे स्वार आधोरणांचे ।
पाहांनी गार झाले सकल नृपतिचे लोक भारीच साचें ॥२९॥

७२३ सैन्याची सुव्यवस्था क्रमिक सुरचना कंपु पाहोनि त्याचे ।
राजाही गार झाला मग इतर जना काय बोलावयाचें ॥
जो तो आश्चर्य पाव गरिव मनुज हा केवढ्या वैभवाला ।
देवानें पाववीला चकित निजमनीं होउनी लोक गेला ॥ ३०॥

(आर्या)

७२४ प्रथमचि थिजली मंडळि, पाहुन शिंदास फार दम आला ।
कांहीं दिन गेल्यावर, पुनरपि राजास याचिता झाला ॥ ३१॥

७२५ “ स्वामीच्या सेवेस्तव, हाडांची करुनिया बहू काडे ।
संकाटिं घालुनि जीवा, ओलांडलिं पर्वताग्र आणिकडे ॥ ३२ ॥

(आर्या)

७२६ दिछ्छिपतीची मर्जी, संपादुनि त्वामिलार्गि वस्त्रांना ।
वजिरातीच्या आणिलें, वाटे अर्पावि आपणास मना ॥३३॥

७२७ स्त्रीकार करा विभुजी, ह्यणजे झालों जगामधीं धन्य ।
ऐसें मानिन आपणा, प्रभुचरणी हेतु तो नसे अन्य ॥ ३४ ॥

७२८ या मिठ्या वचनांनीं, आर्जव संपत्ति पाहुनि सवल ।
भोळा माधव भुलला, ‘एतों ध्यायास मी’ वदे ‘सकल’ ॥३५॥

(स्रग्धरा)

७२९ नानाला हा तमाशा वसुन मुद्द न हो जाणिलें सर्व त्यानें ।
केल्याही माधवाच्या बहुत समजुती ऐकिले ना नृपानें ॥

मानल्याआणि नाना कृटिलक्षण तसे विप्रराज्यास व्हास ।
सांगे त्याला नमानी नरपति वसने सिद्ध हो व्हावयास ॥३६॥

(शार्ङ्गलविक्रीडित)

७३० नानाचें ह्यग्रगेंच सत्य असुनी राजास तें नावडे ।
होणारास उपाय नाहिं ह्यगुनी ते वैसले वापडे ॥
शिद्याला परवानगीस मिळनां मोठा समारंभ तो ।
अर्पाया पदवी नृपास करवी तच्छासनीं वागतो ॥ ३७ ॥

(आर्या)

- ७३१ शनिवार-आसादा-पासून तो थेट त्या नरोत्तमें ।
वानवडीपर्यंत हि, डेरें मखनालि ठोकिले खासे ॥ ३८ ॥
- ७३२ शेवटच्या बहुमोली, मोठ्या डेव्यांत मांडिलें होतें ।
सुंदर सिंहासन हो, दिळियतीच्यास लाजवीही तें ॥ ३९ ॥
- ७३३ वाटेनें दोहिकडे, पुण्यांच्या लाविल्यु बहु जाळ्या ।
तैशाच जगजागीं, सुंदर तें वातल्याहि रांगोळ्या ॥ ४० ॥
- ७३४ बोहेस्वारांची तसि, कंबूची मांड उठविली होती ।
दोहों बाजूस तदा, पाहुनि हो चकित सर्व लोकतती ॥ ४१ ॥
- ७३५ स्वारांचे, घोड्यांचे, बहुमोली झगझगीत नग होतें ।
भरजरि भगवांचे, त्यांचे पोपाखही तसे हो ते ॥ ४२ ॥
- ७३६ सूर्यांच्या प्रतिमेनें, शस्त्रांचा लखलखाट बहु झाला ।
वस्त्रांचाही तैसा, त्यायोगें दिपुन जाइ जनमेळा ॥ ४३ ॥
- ७३७ आदित्याराषामून, गजवजरा राजमार्ग त्या काळीं ।
वानवडीपर्यंतहि, अलिजाचें पाहिलें विभव सकलीं ॥ ४४ ॥
- ७३८ शिंदा बोलावुं स्वयें, आल्यावर स्वारि आणि मानकरी ।
पथकें जरिपटक्यामह, निघति तिथें जावयाप्रती भारी ॥ ४५ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

- ७३९ अप्पाजी-बळवंतराव दुसरे पेठे तिजे रामजी ।
वाजीपंत विसाजिपंतहि निघे तो दक्ष माहादजी ॥
० नारोपंतहि वेहरेप्रमुख तें मुत्सद्दिमेळा निघे ।
रास्ते धोरपडे तसे इतरही राजे सर्वे स्वारि धे ॥ ४६ ॥

(मंडाक्रान्ता)

- ७४० भाऊ, नाना हरि चमुनी माधवाच्या-समेत ।
मोठ्या कष्टीं निघति ब्रह्म्या जाहिं राह्यास येत ॥
त्यांच्या चित्तीं अगादें नव्हतें जावयाचें परी ते ।
'सेवा-धर्मः परम-गहनो' यामुळें जात होते ॥ ४७ ॥

(आर्या)

- ७४१ अयन्यांच्या अंचारित; वसुनी वाजत निघे प्रमोदानें ।
श्रीमंताची स्वारी, गेली डेज्यास फार थाटानें ॥ ४८ ॥
७४२ माधव सुंदर होता, मदनासहि लाजवी स्वरूपानें ।
आनंदें ध्यायाला, वजिरातीचीं तदा निघे वसनें ॥ ४९ ॥
७४३ अप्या बळवंत दुजे, पेठे बसले खवासखान्यांत ।
श्रीमंताच्या मार्गे, अन्यगर्जां सचिव येइ दृष्टींत ॥ ५० ॥
७४४ भाऊ भव्यगजि बसे, आधारस्तंभ पेशवाईचा ।
नानाचा कंठमणी, विजयश्रीचा पतीच जो साचा ॥ ५१ ॥
७४५ शिंदे फडके हेही, अमुलेच्या उत्तर्नीं गर्जां बसले ।
सरदार सर्व निघती, वाद्यांचे रव नभोगर्जां भरले ॥ ५२ ॥
७४६ शनिवार-प्रासादा, डोबे घालून सर्व ते निघती ।
आदितवारांनुन हो, नाकझरीला हळू हळू येती ॥ ५३ ॥
७४७ स्वारी वानवडीला, आली तों लागल्या धडाडाया ।
तोफा सलाभिच्या हो, लोक-तती जमलि फार पाहाया ॥ ५४ ॥

- ७४८ सुंदर डेज्यामार्जी; माधव मुजऱ्यास घेत शिरला जी ।
मुख्यासनीं विराजित, झाला जावोनिया मुदें गाजी ॥ ९९ ॥
- ७४९ मुत्सद्दीमंडळ-ही, योग्यठिकाणीं वसेहि मानानें ।
सुंदर अभिनय-कुशला, वेश्यांनीं सुखविलें तया गानें ॥ ९६ ॥
- ७५० हिंदुस्थानि कलावति, नारींच्या फार मधुर गानानें ।
सौंदर्येहि तसेंची, सर्वांची गार जाहलीच मनें ॥ ९७ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

- ७५१ झाला सुंदर नाच दोन घटका गाणें विणें चांगलें ।
त्याच्यानंतर ते महादाजि करा जोडूनिया बोलले ॥
“ मीं नम्रें गरिवें मनें प्रभुजिची केली सुसेवा खरी ।
त्याचें हें फळ आत आज मजला झालें असें सत्तरीं ” ॥९८ ॥
- ७५२ “ श्रीमंतीं मजला प्रभूत दिवला हा मान यानें मला ।
झाला मोद बहू नृपास वसनें हीं अर्पिणीं निर्मली ” ॥
वस्त्रें आणि नगांस मांडुन पुढें सद्विप्र-पाला-प्रती ।
त्यानें लेवविलीं तुह्मास कथितों एका तुह्मी संप्रती ॥ ९९ ॥

(भुजंगप्रयात)

- ७५३ पठाणी तन्हेच्या शिरीं मंदिलाला ।
जरीचा तसा अंगराखाहि ल्याला ॥
विजारीस पायीं महादाजि घाली ।
कटीलागिंही बांधिली लाल शाली ॥ ६० ॥

(आर्या)

- ७५४ मस्तकिं शिरपेंच तुरा, लटकावुन मंदिलावरी कलगी ।
हातामधिं पोहोंच्या, बांधी भुजबंध बाहुच्या भार्गी ॥ ६१ ॥

- ७९५ मोत्यांचे सर तैसें, नवरत्नांचे गळ्यामध्ये हार ।
कानांत चौकज्याला, घालुनि मनि मोद मानि तो फार ॥६२॥
- ७९६ दिछीहुन अणलेला, जोडा स्वामीपुढेंच ठेवून ।
• आत्मकरणें मोर्चल, शिंदा उडवी तडा नृपावरुन ॥ ६३ ॥

(भुजंगप्रयात)

- ७९७ समारंभ हा पूर्ण झाला असे तों ।
सवाई निघे थाटमाटे गृहीं तो ।
दिलेल्या तदा पालखी-मानि बैसे ।
शनीवारवाज्यामधीं येति खासे ॥ ६४ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

- ७९८ दिछीच्या वजिरातिचीं सुवसनं राजाप्रती अर्पितां ।
शिंद्याचें दरवारिं तेज पडलें नानाहुनी तत्वतां ॥
गेला अंधक होत भानु, नृप तें शिंद्याप्रती दुय्यम ।
तो आमात्य करि जयास दचके युद्धामधीं तो यम ॥ ६५ ॥
- ७९९ शिंदा नी करि पूर्व तीच सकला तें मानणें लागलें ।
शिंद्याची सुमती तशा हिकमती यांनीं नृपा मोहिलें ॥
नानापासुनि काढुनी सचिवता द्यावी स्वतांच्या-कडे ।
शिंदा यास्तव यत्न फार करिही साधे न खाई खडे ॥ ६६ ॥

(आर्या)

- ७६० गेले दरवारिं विभू, तेथें शिंदा सदा असे गाजी ।
वाज्यामध्ये जातां, शब्दा झेलित उभा महादाजी ॥ ६७ ॥
- ७६१ एकांतांत निवाले, तरिही मार्गें असेच ही स्वारी ।
माधव जलकेलीस्तव, जाई हा त्या असेच कासारीं ॥ ६८ ॥
- ७६२ सारांश हें लटांबर, नृपतीमार्गेंच दोन वर्षे हो ।
होतें, वाटे सकलां, नृपसत्ता नामशेष सकलचि हो ॥ ६९ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

७६३ नाना स्वस्थ तदा मुळीं न वसला युक्तिप्रयुक्ती करी ।
शिंदा सद्यश गाजवूनि असिला त्या उत्तरेला वरी ॥
भाऊही समशेर गाजवि तसी जाऊनि शत्रू-वरीं ।
लाभे सद्यश आणि वैभव अती होती स्थिती ही खरी ॥ ७० ॥

७६४ भाऊचेंहि असे अती वजन तें त्या माधवासन्निध ।
तो, निस्तेज बघून भानु कथि त्या राजास नानाविध ॥
जेव्हां पाटिल अपुलेंच ढकली घोडेंच भाऊ तदा ।
नानाचा धरि पक्ष पाडि हगुनी शिंद्यास प्रत्येकदा ॥ ७१ ॥

७६५ नानाच्याविवर्यां नृपाल-मन जें झालें असे दुष्ट तें ।
होई साफ तदा बरें नरपती ते जाहल वागते ॥
भाऊंनीं ऋत पेशवाइस तसें राजासही राखिलें ।
नानाच्या समवेत हेहि असतें तें नष्ट केलें खलें ॥ ७२ ॥

(स्रग्धरा) ७

७६६ शिंद्याच्या ओंजळीचें जल नरपतिला प्यावया वेळ आली ।
तें भाऊनं सवाई नृपतिम कथिलें सर्व वेशुद्धि गेली ॥
शिंद्याचा लष्करी हा मतलब उबडा होउनी वाटलें कीं ।
मानाचा भंग केला करि-पुरं वसनीं बोलुनी राव टाकी ॥ ७३ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

७६७ नानाच्यापरि राजभक्त चतुरा सद्बुद्धिवंता प्रती ।
राजानें दुर लोटलें तर पहा होतील तोटे अती ॥
देखावा सगळा नृपापुढतिं जें भाऊ उभा तो करी ।
तेव्हां माधव शुद्धचित्त बनला तद्गापणें सत्वरीं ॥ ७४ ॥

७६८ ' शिंद्याच्या भुलथापिला भुलुनिया तद्धस्ति राज्या खरें ।
देतां तें द्विज-दुर्दशा बहु नृपा होईल जागा बरें ॥

विप्राचें सगळें सुराज्य मग हें पावेल कीं नष्टता ।

ऐकोनी नृप शुद्धचित्त बनला तद्भाषणें तत्वतां ॥ ७५ ॥

७६९ भाऊनें दिसले उपाय तितके केले तदा सत्वरिं ।

‘केला बोधनृपास ऐकुन खरी ती वाटली वैखरी ॥

शिदा ज्यापरि कृष्णवर्ण वरतीं तैसाच आंतूनही ।

ऐसें माधवराज यास गमतां क्रोधा पुरेना मही ॥ ७६ ॥

(आर्या)

७७० वैतागानें नाना, काशीला जावयास निवती जें ।

मागव अर्जव करुनी, ठेवुन घेई तया नराला तें ॥ ७७ ॥

७७१ एके दिनिं जळकेली, करितांना लाडिगोडिनें शिदा ।

मागे प्रधानकी तें, खर्पुस उत्तर मिळे तयास तदा ॥ ७८ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

७७२ “ नाना हा उजवाच हात मम जी, याच्यापुढें आपण ।

नानाच्या विषयीं नका वदुं, मत्रा व्हावेत दोघेजण ॥

नाना राज्यभरास योग्य असती तुझीहि तद्रक्षणा ।

आहां राजिय तुझी क्षणून मजला फावे सदा खेलना ” ॥ ७९ ॥

(आर्या)

७७३ ‘ नानाला काढूनी, माझा करं वाम हा खुडावा हूं ।

ऐसें तुझांस वाटे, किंवा दोन्ही असोत मज बाहू ’ ॥ ८० ॥

७७४ ‘ यास्तव यत्नहि थलता, साचिव्याला नका करूं पुढतीं ।

आपण आणिक नाना, सत्ता दोघाविना नही चलती ’ ॥ ८१ ॥

७७५ भाऊनीं नानांनीं, शिदाचे सर्व बेत दासळले ।

दीर्घद्वेषी शिदे, पाहुनि चित्तांत तप्त हें झालें ॥ ८२ ॥

७७६ नानाचा द्वेष पुढें; उत्रडपणें तो करावया लागे ।

नरडीचा घोटाचि तें, घ्यावा ऐसें तया मनीं वागे ॥ ८३ ॥

- ७७७ नानांच्याही चित्तीं, वाटत होतें तसें तया काळीं ।
 .. शिदा ब्रिग्नेद पलटण, आणी युद्धार्थ आपुली सगळी ॥ ८४ ॥
- ७७८ पाठीगखा भाऊ, नानाच्या रक्षणाप्रती अणवी ।
 सेना आत्मपुराहुन, शिद्यासह सामन्याप्रती बरवी ॥ ८५ ॥
- ७७९ यापरि यादवि माजे, निवती सेना परस्परावरतीं ।
 .. फडके मध्यें पडले, गोष्टी सांगून चार परतविती ॥ ८६ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

- ७८० गेला बेत न शेवटास ह्मणुनीं शैथिल्य आले जरी ।
 सिद्धी जाइल हें तयास गमलें हा बेत केव्हांतरी ॥
 हिंदुस्थानिं तयापुढें न फिरुनी शिदाहि गेला परी ।
 मृत्यू येउन झाप घालून तया नेई पुरा सत्वरीं ॥ ८७ ॥

(आर्या)

- ७८१ सत्राशें चौऱ्याण्णविं, वाराव्या तारुखेस ये मरण ।
 फेब्रुवारी-मध्यें, जय मिळवी जो करून फार रण ॥ ८८ ॥

(स्रग्धरा)

- ७८२ मोठा दीर्घप्रयत्नी प्रबलतम अरी जिंकि मोठ्या सुशौर्ये ।
 दीर्घोद्योगें मिळालें सकलं विभव हें वागला फार धैर्ये ।
 श्रीमंताचा दरारा वसवुन दिवला सर्व राज्यांत यानें ।
 ऐसा माहादजी हा झडकरिं अपुल्या सद्दि नेला यमानें ॥ ८९ ॥

(अनुष्टुप्)

- ७८३ खचे बाजू मराठ्याची ।
 वाटले सकलाप्रती ॥
 दौलतराव वसे त्याच्या ।
 गादीला नृप संप्रती ॥ ९० ॥

(आर्या)

- ७८४ शिद्याच्या मागुनि तो, भाऊचा मित्र आणि समरजयी ।
तात्या फडके मेला, राज्या दुसरी पडेहि धोंड तई ॥ ९१ ॥
- ७८५ तात्यास पोटशूलव, माराया जाहला मुशक्त तया ।
केले उपाय बहु परि, नाही यश लाभलें मुळींहि शंया ॥९२॥

(अनुष्टुप्)

- ७८६ सिद्धटेकीं मरे तात्य ।
गणेशाच्या पर्दी यदा ॥
बाबाराव पुढें काम ।
तयाचें चालवी तदा ॥ ९३ ॥

शिदाविभवदर्शन नामक ८ वा भाग समाप्त.

०
भाग ९ वा.

[खड्यांची लढाई]

(स्रग्धरव)

- ७८७ 'केला हळा सवाई प्रभु-निजकटकें भाउनें मार दिलहा ।
तेव्हां किळा परांडा जवळहि असतां जाहला दूर पळा ॥
नाहीं गळा न पाणी यवन तळमळी या नवी यारअंळा ।
बोले सळा करोजी अवहि गनिमको चाहिसो देव जिल्हा' ॥१॥

(शार्दूलविक्रीडित)

- ७८८ शिद्याचा अवतार संपुन पुढें राज्यामधें शांतता ।
होती तोंच निजाम ये निजबळा घेऊन युद्धा स्वतां ॥

भाऊला समशेर हातिं धरुनी युद्धार्थ जाणें पडे ।
त्याच्या मी कथनास सर्व करितां ऐका तुझी रोकडें ॥ २ ॥

(आर्या)

- ७८९ गोविंदराव काळे, नानांनीं धाडिले निजामपुरा ।
चौथाइ देशमुखिची, बाकी मागावयास म्लेंच्छ वरा ॥ ३ ॥
- ७९० कोटिद्वय सार्धवरी, दशलक्ष तदा असेच बाकि तिला ।
द्विज मागे जाउनिया, म्लेंच्छसचीवा रुचे न हे मतिला ॥ ४ ॥
- ७९१ म्लेंच्छाच्या दरबारीं, वलवलपुरि माजली असे मोठी ।
सेना लढाउ नसे, कारस्थानेहि चालतीं खोटीं ॥ ५ ॥
- ७९२ सरदार चैनबाजी मार्जो हुक्यांत गुंतले असती ।
गाफिल निजामअल्ली, दरबारींहीं असे अशी भरती ॥ ६ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

- ७९४ दाढ्या लांबचि लांब आणि भपकी लामानिम्याची असे ।
मुळ्हासाव व खानसाव तिसरे अल्लादि येती तने ॥
हे सारे दरबारीं येति वसती शोभेनती चांगले ।
गप्पा मारुन त्यांस तोष अपुल्या स्वामीस देणें कळे ॥ ७ ॥

(आर्या)

- ७९४ गोविंदराव काळे, दरबारीं जाउनी निजामाला ।
नानाऽऽज्ञा कथन करी, चौथाइचि यादि श्वाचतां झाला ॥ ८ ॥
- ७९५ निजाम धुंदचि होते, मशिरें ऐटींत भाषणें केलीं ।
'गोविंद-राव नाना, कोण ? कलमबंदि हे असे कसली ॥ ९ ॥
- ७९६ 'नाहीं आह्मी जाणत, जाउन नानास घेउनी या जी ।
तेव्हां ऐकूं तुमचें,' ऐसें धुंदींत बोलला काजी ॥ १० ॥
- ७९७ इतकेंच बोलुनी तो, ना राही एक तें तमाशाला ।
दरबारीं करवुनिया, सोंगें विप्राचि आणितां झाला ॥ ११ ॥

७२८ नाना माधव यांच्या, सोंगांनीं हसविलें जना सकला ।
गोविंदराव यांचा, या कृतिनें क्रोध फार वाढविला ॥ १२ ॥

(स्रग्धरा)

७२९ ज्याचा मोठा दरारा विभवहि अति तें पोंचलें अग्रभार्गी ।
काशीपंत राजे, बचकतिहि विले खंडणी जागजार्गी ॥
निंदा त्या माधवाची यवन असि करी ऐकुनी लाळ झाले ।
त्याला गोविंदकाळे उद्दुन झडकरीं फार खोंचून बोले ॥ १३ ॥

(आर्या)

८०० ' गोविंदराव काळे, नांवाचा नां असेन तर याची ।
दारोदार फिरवुनी, थिंढचि काशीन हे कथा साची ' ॥ १४ ॥

८०१ छेदनि कर्जावरली, उगवल्याहि ठेवि त्या जागीं ।
दूर्धरपग कळनीया, वेगें ते पावले पुण्यालागीं ॥ १५ ॥

८०२ ऐकून या प्रकारा, नानाची त्या सवाइ समवेत ।
अंगाचि लाहि अडी, होउन मुद्दार्थ ते करिति वेत ॥ १६ ॥

८०३ केळेला पगहि त्या, सांगितला सर्व आणि कृति कथिली ।
सिद्धिप न्याया त्याला, सेनेची सकळ सिद्धता केली ॥ १७ ॥

८०४ वरीं म्हेच्छांत दिली, तच्चमुही मुद्द द्यावया सजली ।
सरदारांना पत्रें, श्रीमंताकडुन धाडिली गेली ॥ १८ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

८०५ शिंदे होळकरादि वीर सगळे रास्ते वगैरे यदा ।
संगें घेउनि सैन्य येति पिळतां मुख्या चमूला तदा ॥
पाडूनी मुमुक्षू त्या विशुवळा येवनिया राहिली ।
सेना मारपिरावरी मग पुढें शत्रूकडे चालली ॥ १९ ॥

८०६ नानाची चमु आणि राज्य सगळें यांची व्यवस्था अती ।
होती अल्प चमू परंतु पुढतीं वाढहि भारीच ती ॥

म्लेंच्छाच्या वकिलें धन्यास लिहिलें आहे चमू थोडकी ।
“सोंळ्यामार्जिच काळ जात असतो भीऊं नका त्यास की” २०

८०७ ‘ कांहीं वामणमट्ट एथ जमले सेना नसे फारशी ।
सोंळीं ओंवाळिं घाडिती प्रतिदिनीं वाळावया त्याजशीं ॥ •
तीं रात्रंदिन नेसती बहुतदा म्याया नचो कारण ’ ॥
म्लेंच्छाच्या सचिवास ऐकूनिच ये स्फूर्ती कराया रण ॥ २१ ॥

८०८ त्या दुष्टास गमे जयश्रि मजळा मालाच घाळावया ।
आहे सिद्ध ह्मणून मोद न मनीं मावेहि नीचा तथा ॥
गेले लोक खलून सर्वाहे तदां म्लेंच्छाधिपा वाटले ।
विप्रा जिंकुनि राज्य हस्ताकें अणुं ते विप्र हो मानले ॥ २२ ॥

८०९ झाली काय मजा पुण्याप्रति तदा हे गारपीगहुनी ।
जातां कूच करून त्यांस मिळती सर्दार ते येउनी ॥
आले गाडकवाड आणि डफळे थोरात ही मंडळी ।
येवोनी मिळतां प्रचंड चमू ती भासावया लागली ॥ २३ ॥

(शिखरिणी)

८१० हजारों योद्धे तें हळुहळु सवाईस निळतां ।
समुद्रावाणी ती सकळ चमू वाटेच बघतां ॥
असा हा देखावा पुढति भरतस्था न दिसला ।
गमे संपत्तीची शिखरगत वेळाच मजळा ॥ २४ ॥

(शार्दूलविक्रीदित)

८११ ज्याचें आयु समस्त आजवरिं तें गेलेंच युद्धामधीं ।
देहाच्या जखमा पराक्रमि अशा साक्षीस देती अधीं ॥
ज्यानें बाहुबलें अती दमविलें गर्विष्ठ म्लेंच्छाप्रती ।
तो भाऊ सचिवें प्रचंड चमुचा केलाच सेनापती ॥ २५ ॥

८१२ जो नारायण मृत्युनंतर पुढें राज्यास ह्या सावरी ।
ज्यानें टिप्पु तसाच तज्जनकही भंडाविला संगरीं ॥

- शिवाही वचके जयास वचतां होताहि जो सन्मती ।
तो भाऊ सचिवें प्रचंड चमुचा केळाच सेनापती ॥ २६ ॥
- ८१३ ज्याच्या प्रौढपराक्रमेंच थिजले मोठेहि शत्रू तदा ।
ज्यानें आंग्लजनासही फिरविलें युद्धांतुनी एकदा ॥
ज्यानें वेदनुरादि दुर्गमगडा हातामधीं आणिलें ।
भाऊला सचिवें प्रचंड चमुचा सेनापती नेमिलें ॥ २७ ॥
- (आर्या)
- ८१४ शिवाचा सेनापति, जिउबावक्षी तुकोजि होळकर ।
रघुजी, फडके चमुपति, पेरानाच्या वरीहि भाउ वर ॥ २८ ॥
- ८१५ पेरान डिवाइन हे, योद्धे पाश्चात्य चांगले होते ।
त्यांच्यादर भाऊचा, ताबा तच्छौर्य काय सांगूं तें ॥ २९ ॥
- ८१६ सल्ला मसलत घ्याया, नानाही संगरांगणी होता ।
सवाइ माधव होता, देखावा चांगला दिसे वचतां ॥ ३० ॥
- ८१७ सपाद लक्षापेक्षां, जास्त चमूमाजि स्वार तें असती ।
पेंदारी अयुत असे, वेगें शत्रूवरी तदा निघती ॥ ३१ ॥
- ८१८ द्विजसेना गारपिरा-हून निघे ऐकिलें नवावानें ।
संगें घेउन सेना, आस्ते आस्ते निघेहि थाटानें ॥ ३२ ॥
- ८१९ एक ह्मणे द्विजपुरिला, जाळुन आतांच टाकितों समुल ।
दुसरा ह्मणे इतःपर, खंडांतुन मुक्त जाहलों सकल ॥ ३३ ॥
- ८२० तिसरा वदे मराठे, आंचवले हो विजापुरास पुरे ।
खान्देशास तसेची, विप्रां शासन करीन मी स्वकरें ॥ ३४ ॥
- ८२१ मशिरोल्मुलुखाला तर, स्वर्ग उरे दोन अंगुलें खाम ।
पैजेचा उचलि विडा, तन्मोदा करिल कोण लेखास ॥ ३५ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

- ८२२ जातीचा जर मी खरा महमदी आहे तरी पेशवा ।
गादी घेउन राख फामुन जेवें फेंटाळितो हा नवा ॥
छोटा देउनिया करी झडकरी लंगोटि नेसावया ।
काशीला पिटवून लाविन वरें राजा सवाईस या ॥ ३६ ॥
- ८२३ विप्राची चमु गारदौड-नगरा येतांच नाना कथी ।
म्लेंच्छाच्या मुलुखास जप्त करुनी ठोकाच टाण्याप्रती ॥
तेव्हां गंगथडी व भीवरथडी खान्देश इत्यादिकां ।
जप्ती होउन थेट अंमल वसे त्या वेदराळा निका ॥ ३७ ॥
- ८२४ दौडेपामुन ती चमू थडवली खर्जास येवानिया ।
रामाजी, हरिपंत, संगरिं सर्वे वे भाऊ पुत्रद्वया ।
अल्ली वेदर सोडुनी झर झरां लागे यदा यावया ।
बाबाराव करी तयांवरि जेवें हळ्हाहि निकावया ॥ ३८ ॥
- ८२५ बाबाराव फिरे भिऊनि अरिला भाऊ चमू वे भला ।
राजाची फडक्याचि आणि मग तो शत्रूवरी धावला ॥
भाऊ दौलतरावची चमु करी बाजूम डाव्या उभी ।
वामी त्या रघुभोसव्यास करुनी मध्ये स्वतां अस्तंभी ॥ ३९ ॥
- ८२६ भाऊ भैरव सिहनाद करुनी एतो असे पाहुनी ।
शत्रूचा मग लालखान असता-सुद्धां अला धावुनी ॥
सेना त्यानवळीं हुशार समरीं हे तीहि सत्रा शते ।
लालखान प्रशस्त पृष्ट अमुनी होते रणीं शूर ते ॥ ४० ॥
- ८२७ त्यांनीं येउनिया पराक्रम बहु द वूने लोकां झणीं ।
मारुनी जखमा द्विजाति चमुना, ते दोन केव्या रणीं ॥
अश्वाच्या वरुनी पडे धरणिला भाऊ अघातामुळे ।
भाऊच्या हरिपंत नामकमुते लालास ते मारिले ॥ ४१ ॥

८२८ बाबूराव फिर जरीपट सर्वे घेऊन युद्धातुन ।
 तों वधी निउवा हयावरुन ये त्याच्याकडे धाउन ॥
 तडिकार करून तो वदतसे 'भ्याडा कुळाळा कसी ।
 काळोखी पळुनी स्वतांस तिमरी वापास कां आणिसी ॥ ४९ ॥

८२९ नाही वीर्य तमें सुर्वेय तुजला राहे दडुनी अरे ।
 शिंद्याच्या चमुमागुनीं पळुनि जा तात्या-मुता सत्वरें ॥
 बापाच्या स्मरगास होउन त्या तेथेंच तो राहिला ।
 ऐशानाजि समस्त लोक जमुनी युद्धाप्रती चालला ॥ ४९ ॥

८३० भाऊ वीस हजार अथचमुची मांड शत्रुवगी ।
 फेंकी गर्दि करून सोडि तंत्र ता रास्तहि ये सत्वरें ॥
 म्ळेच्छें लक्ष चमूहि धाडिलि जत्रे विप्रास तोडावया ।
 शिंदा तोफा मुरू करी अरिवगी लोकांस जाळावया ॥ ४४ ॥

८३१ बाणांचा जवराच मार करि तें तो भोसला संगरी ।
 जाती एक शरें पट्टापट रणीं हो पांच येद्धे वरीं ॥
 तोफा डागुंच लागला धडधडा तो पातशाही यदा ।
 सर्वांचा अतिमार शत्रुवरतीं व्हायास लागे तदा ॥ ४९ ॥

(भुजंगप्रयात)

८३२ शरांनीं शिरें तें सरावा महीला ।
 शतघ्नीमुळें ही खरावा जहाला ॥
 धुरांनं दिशा व्याप्त झाल्या समस्त ।
 तदा मस्त शत्रूहि होईच फस्त ॥ ४६ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

८३३ तेव्हां वीस हजार घेउन दला गर्दीत भाऊ शिरे ।
 शिंद्याच्या समवेत, शत्रुचमुचीं तोडुनि पाडी शिरें ॥
 उत्साहाशि तदा प्रभूत पसरें म्ळेच्छास घेई वर्या ।
 भाऊनें समरीं असंख्य रिपुचीं सेना तदा कापिली ॥ ४७ ॥

- ८३४ भीष्माचार्यपरी करी समरि तो भाऊ सुगुंडाप्रती ।
मारी तोडि कितीक दूर पळवी योद्ध्याप्रती संप्रती ॥
तैं लाला कृत दोन घाव असती तद्रक्त त्यांच्यांतुन ।
वाहे आंग समस्त धूलि-रुधिरां गेलें अती माखुन ॥ ४८ ॥
- ८३९ त्याच्या त्यासमयी वयास असती ती साठ वर्षे खरी ।
गांगा अश्वि बसून वायुपरि तो धावे तरी सत्वरी ॥
फेकीनें असिच्या प्रवीर अरिचे टेकीस आगोनिया ।
धाडी स्वर्गि कितीक घोर रण तैं राहेच माजोनिया ॥ ४९ ॥
- ८३६ ही त्याची कृति पाहुनी द्विजनृपा संतोष झाला असे ।
वारंवार त्यास तो वदतसे 'शावास भाऊ' असें ॥
माऊच्या असिचा प्रताप असला चालू असे हो यदा ।
पेरानें नागि तोफ छत्तिस जवें चालूंहे केली तदा ॥ ९० ॥
- ८३७ माऊची असि आणि तोफहि तसां सर्वाप्रती त्रासदा ।
या-योगे बहुतेक शस्त रिशुचा सेना पळाली तदा ॥
झाली सांज पुढे पडे चहुंकडे काळेखही जेधवा ।
म्हेंच्छाच्या मग धांदलीस मिति ती नाहीं अहो तेधवा ॥ ९१ ॥

(स्रग्धरा)

- ८३८ जो तो धावावयाला जलद जलद तैं लागला फार वेगें ।
विप्रांचें सैन्य त्यांना उडवित अशिनें चाललें त्यांजमार्गे ॥
म्हेंच्छाचे जागजागीं मरुन पडति तैं मोठमोठे थवे हो ।
युद्धामार्गी जयश्री द्विज-प- वर वरी लाभली सौख्यलाहो ९२

(शार्दूलविक्रीडित)

- ८३९ वाताहात करून अलिचमुची जेव्हां जयश्री मिळे ।
अष्टी शिळक सैन्य घेउन तदा किळ्यामधें तो पळे ॥
वेढा बालुनिया गडास जलदीं तोफा करूनी सुरू ।
केलें बंद जलास फार जनता लागे तदा ती मरू ॥ ९३ ॥

(आर्या)

- ८४० धरिला धीर कसातरि, अळीने दोन दिवसपर्यंत ।
तिसरे दिवशीं त्यांना, वाटे होतो अनांच जीवान्त ॥ ९४ ॥
- ८४१ अन्नाविण कासाविण, त्यांचे व्हायास लागले प्राण ।
मद उतरे मशिराचा, अळीसह तो द्विनास ये शरण ॥९५॥
- ८४२ माधवरावा लोटा, देउन काशीस धाडण्या टपला ।
त्या ह्या मशिराचा तें, सर्वहि व्यापार खास आटपला ॥९६॥
- ८४३ वाटेल तसा करुनी, तह आपण जीवदान द्या आजी ।
ध्या मुद्दुख हवा तो तुझि, जोडुन कर बोलला असे काजी ९७
- ८४४ विनती तह करण्याची, पाहुनि नाना लढाई बंद करी ।
धाडी अटि लीहुनिया, पाहुनि दुःखास पावलाच अरी ॥ ९८॥
- ८४५ ' उन्मत्त मशीरा द्या, काढाया धिंड आपणापार्शी ।
देवगिरी गड तापी, यांमधल्या द्या समस्त देशार्शी ' ॥ ९९॥
- ८४६ कोटित्रय धन द्यावें, दिडादाखल तुझी अह्मां आज ।
खर्चेहि लढाईचा द्या, झणजे संपेल हें समर-काज ॥ ६० ॥
- ८४७ त्या अटि मान्य करुनी, दुःखें मशिराम धाडिलें इकडे ।
गोविंदराव काळे, मोदें श्रीमंत-दत्त लेइ कडे ॥ ६१ ॥

(शार्दूलिक्रीडित)

- ८४८ घेई लेखनि अंगवस्त्र अपुलें गोविंदकाळे तदा ।
अळीच्या दरवारिं जाउन झणीं पावूनिया तो मुदा ॥
श्रीमंतादिक सर्व लोक निवती याया पुण्याला बरें ।
कोशाच्या विहिरीनजिक मशिरा तें ठेवितो सत्वरें ॥ ६२ ॥

(आर्या)

- ८४९ सत्राशें पंचाणविं, योद्ध्यापटवर्धनाप्रती सकला ।
श्रीमंतीं सनद दिली, संतोषानें दयान्दित्तीं विमला ॥ ६३ ॥

- ६९० उत्पन्न त्या द्विजांना, अर्धाधिक पंचवीस लक्ष अने ।
त्याहुन शंभर जास्ती, त्याबद्दल मुळुख लाविल्याहि असे ॥ ६३ ॥
- ८९१ एक्विस लक्षापेक्षां, व्याणव हजार त्यामधे जास्त ।
देती तदा शतंक्षय, उत्पन्नाचा द्विजाप्रती प्रांत ॥ ६९ ॥
- ८९२ चितो पांडूरंगा, सनद दिली एक तें नवी करुन ।
तैनातीचा जाता, देउन त्याला प्रभूत सन्मान ॥ ६६ ॥

खड्यांची लढाई नृपकृ भाग ९ वा समाप्त.

भाग १० वा.

[साच्चिद्व्यलाभ]

(आर्या)

- ८९३ सत्राशें पंचाणवित्, खड्यांचें युद्ध जाहलें तुमुळ ।
विभवाचा कळसचि हा, उतराया लागलेंचि मग सकळ ॥ १ ॥
- ८९४ नानाच्या त्रासास्तव, माडीच्या वरुन माधवें खालीं ।
मारुनि उडि प्राणांची, हानि नृपें आपुल्या तदा केली ॥ २ ॥
- ८९५ नाराणमृत्यूच्या,—नंतर जशि धामधूम होति सुरू ।
तैशी यासमयींही, राज्यामधि लोक लागलेच करूं ॥ ३ ॥
- ८९६ धरपकड मार ऐसा, देखावा पुण्यपत्तनीं भासे ।
यांचा प्रतापभानू, एथुन अस्ताचलास जात असे ॥ ४ ॥
- ८९७ नानास पडे चिंता, बसवावा कोण गादिच्या-वरतीं ।
बाळाजिपंत याची, संतति आहेच भूमिच्या-वर ती ॥ ५ ॥

- ८५८ द्यावा दत्तक तर ही, पंचाइत येउनी पडे साची ।
वाजीरात्र करावा, तर नानाला धास्ति लागली त्याची ॥ ६ ॥
- ८५९ पाळें मुळें खगाया, नाहीं कमी तो मुळींच करणार ।
पंचाइत दोहिकडे, अन्तीं तो भरवि एक दरवार ॥ ७ ॥
- ८६० सर्वानुमतें ठरलें, माधवपत्नीस दत्तका द्यावें ।
होइल मोठा तोंवर, बाईनें सकल राज्य हाकावें ॥ ८ ॥
- ८६१ बाळोवा कुंजरला, हें मत नव्हतें मुळीं तदा मान्य ।
जिउत्रा बक्षी, कुंजर, त्या काळीं नसति वीर सामान्य ॥ ९ ॥
- ८६२ शिंद्याचा सेनापति, पहिला दुसरा असे सचिव त्याचा ।
त्यांच्या शिक्षित चमुचा, होता त्या काळिं धाकही साचा ॥ १० ॥
- ८६३ जिउवादादा बक्षी, पडले नंतर लगेच मृत्युमुखीं ।
होता लढवय्या हा, शिंद्याचें सैन्य चांगले राखी ॥ ११ ॥
- ८६४ बाळोवा कुंजरच्या, चितीं वाजीस सोडुनी द्यावें ।
वसवावें गादिवरीं स्वकरें राज्यां असेच शिरकावें ॥ १२ ॥
- ८६५ वाजीनेंही त्याशीं, बांधुन संधान त्या कबुल केलें ।
सेनाव्यय देउनिया, लक्षांचे चार प्रांतही दिधले ॥ १३ ॥
- ८६६ कुंजरचा बेत कळे, तेव्हां नाना विचारिं हो पडले ।
करुनी विचार त्यांनीं, चमुसह भाऊस यावया लिहिलें ॥ १४ ॥
- ८६७ भाऊ आत्मपुराहुन, दोन दिनामाजि ये पुण्याला तो ।
नानास धीर देई, हितकर मित्रें जनास मुद्द होतो ॥ १५ ॥
- ८६८ बाळोवा कुंजर जें, होता करणार कृत्य तें सारें ।
आपण घ्यावें उरकुन, ह्मणजे नृप-वारिं वसेल वजन खरें ॥ १६ ॥
- ८६९ राहून वोज अपुला, शिंद्याचा ना शिरेल कर राज्यां (आजी) ।
ऐसा विचार करुनी, भाऊला धाडि आणण्या वाजी ॥ १७ ॥

- ८७० भाऊ तें बाजीची, विश्वासाच्या बहूत गोष्टींनीं ।
खातरजमा करूनी, त्याला तो पुण्यपत्तनीं आणी ॥ १८ ॥
- ८७१ बाजीची नानाची, होउनिया भेट जाहल्या शफथा ।
' विसरूंया गत गोष्टी, चालू आतां धरूनिया सुपथा' ॥१९॥
- ८७२ बानीला गादिवरि, बैसवुनी राज्य चालवो नाना ।
साचिव्य स्वीकारुनि, योजूं तैशाच युक्तिही नाना ॥ २० ॥
- ८७३ अपुल्या सल्ल्यावाचुन, बाजीला राज्य आप्त व्हावें हें ।
कुंजरला नच रुचले, तो तेव्हां समर द्यावया पाहे ॥ २१ ॥
- ८७४ ' नानाची मसलत ही, हाणुन पाडिन तरीच शिद्याचा ।
आहे दिवाण मी हो, ' बोलुन कंपूहि आणिला सात्रा ॥२२॥
- ८७५ पाटिलबावाची ही, शिक्षित सेना बघून नानाची ।
घाबरगुंडी उडली, तन्मतिनें भीति घेतली साची ॥ २३ ॥
- ८७६ चिजबस्त जमा करुनी, साताच्याला फळून जायाचा ।
भाऊला बेत कळे, गाठी वाडा तदा फडणिसाचा ॥ २४ ॥
- ८७७ नामर्दपणाबद्दल, भाऊ नानास दोष दे प्रखर ।
वाणीनें गंभिरशा, देई धीरास त्यास विप्रवर ॥ २५ ॥
- ८७८ " नाना हें काय तुह्मी, करितां; बुद्धीस भ्रंश कां झाला ।
आणुन मज सेनेसह, बाजीला सोडुनीहि कां अणिला ॥ २६॥
- ८७९ आपण जर पाय असे, गाळाय्या जाहलाच सिद्ध तर ।
इतरांची गति कैशी, चित्तीं घ्यावाच हा विचार-वर ॥ २७ ॥
- ८८० भिन्नेपणा असा जर, तुह्मी दावाल तर तुह्मा लोक ।
ह्मणतील काय चित्तीं, आणुनि बदलाच हा तुह्मी रोख ॥२८॥
- ८८१ विस्तीर्ण विप्रराज्या, अंगाबाहेर टाकुनी जातां ।
याचा परिणाम कसा, होइल इकडेच द्या तुह्मी चित्ता ॥२९॥

- ८८२ नाही धनी न चाकर, ऐसें होईल सकल राज्यांत ।
ऐसें करुनी तुझी, पळतां कां ? हित नसे मुळीं यांत ॥ ३० ॥
- ८८३ आपण गेल्यावरतीं, कोणाचा पायपोस कोणाच्या ।
पायांत राहिना हो, अडचणि कां व्यर्थ आणितां साच्या ३१
- ८८४ अमुच्या राष्ट्रावरतीं, परराष्ट्रें घालण्यास झडपेला ।
दुपुनी बसली असती, ध्या चित्तीं सत्वरोंच वचनाला ॥३२॥
- ८८५ कारस्थानें मसळति, यांचा कित्ता जर्नीच गिरवावा ।
तुमची लायकि असली, असतां सद्धीर काय सोडावा ॥ ३३॥
- ८८६ या संकटसमयीं तुझि, कर-पद गाळुनि वैसला आहां ।
त्यायोगें दिल माझा, फाटुनि गेला असे खरें पाहा ॥ ३४ ॥
- ८८७ इतकें गडबडण्याचें, भ्यायाचें नाहिं कांहिं कारण जी ।
कुंजरची काय कथा, मारिन शतकुंजरांसही आजी ॥ ३५॥
- ८८८ नारायणमृतिनंतसु, होति कठिण पातलीच वेळा जी ।
तींतून शिताफीनें, पडलों कीं नाहिं पार सांगा जी ॥ ३६ ॥
- ८८९ त्या काळाच्या स्थितिचा, विचार करितां मुळींच पाड नसे ।
ह्या गोष्टीचा तिजशीं, नाना चित्तांत ध्या विचार कसें ॥ ३७॥
- ८९० गाडकवाड तुकोजी, आजर्च अस्तास पावले होय ! ।
हरभट्ट-वंशजांनीं, करिं कंकण घातलें असे काय ? ॥ ३८ ॥
- ८९१ धीरा न टाकितां तुझि, जर आहां राज्यभार पाहाया ।
तर मारिन राणिं अरिला, त्याची कितिशी विशाद पाहा या ३९
- ८९२ कंपूवाला पुरुनी, उरणारा सबल वीर मी आहे ।
त्याची काळजि नलगे, विचार पाहा खरें किं खोटें हें ॥ ४०॥
- ८९३ आपण जर एक असूं, तर शत कुंजर तसेच तन्नृपती ।
लावूं धुडकावुनिया, बसवूं गादीवरीहि शत नृपती ॥ ४१ ॥

- ८९४ कंवर खचुं देउं नका, हो नलगे व्यर्थ भीति शिद्याची ।
तच्चमुमार्जीं पहिली, बलकटि मुदली न राहिली साची ॥४२॥
- ८९५ शिदा वश करुं यत्नीं, नच जमलें जिंकुनी तरी त्याला ।
आणूं वटणीवरतीं, आपण सोडूं नयेच धाराला ॥ ४३ ॥
- ८९६ बाजीस गादि देणें, न रुचे तर अन्य युक्तिला योजा ।
दुसरा कोणी वसवा, परि नच सोडा अशांत या काजा ॥४४॥
- ८९७ भाऊ हा न वदेची, गादीविपर्यां खरोच कळकळ ही ।
निष्पाप मैत्रि किंवा, बोलविते मन्मुखें असें पाही ॥ ४५ ॥
- ८९८ नाना मम वचनाचा, विपाद मानूं नका दयालो ह्या ।
उक्तीस मान द्यावा, वेत करा पुण्यपत्तनीं राह्या ॥ ४६ ॥
- ८९९ सातान्यास न जाउन, एथें राहुन वचाच राज्याला ।
युष्मल्लेखनिची तसि, मम असिची प्रचिति दाउं जगताला' ४७

(शार्दूलविक्रीडितु)

- ९०० भाऊंच्या दिलदारिच्या सुवचनें नानांत तेव्हां जरा ।
आला धीर परंतु शील भितरें आलीहि होती जरा ।
शिद्याच्या चमुची विशेष वसली होतीच धास्ती त्या ।
बाजीच्या मतिचा तदा भरदसा ना ये निवे जावया ॥ ४८ ॥
- ९०१ नाना वावरुनी, पुरंदरहुनी बाजीस भाऊकडे ।
देऊनी निघती मराठिपुरिल्या भांवाउनी बापडे ॥
नाना नैकुनि भीउनी पळुनिया गेलाच पाहूनिया ।
भाऊ क्रुद्ध तदा करीं धृतकृती नेण्या करी निश्चया ॥ ४९ ॥
- ९०२ त्यानें राज्यधुग स्वतां उचलली बाळैजि तात्याप्रती ।
केलें वश्य तदा ठरे उभयतीं बाजी नको हा पती ॥
स्त्रीला मार्जि नृपाचियाच चिमणा देऊनिया दत्तक ।
सातान्याहुन आणुना सु-वसनें देऊं करूं कौतुक ॥ ५० ॥

- ९०३ वाजी कैद करून आत्मपृतनेमाजी तदा बाळुजी ।
 ठेवी नेउन भाउही हिमतिनें आणी चिमाजी अजी ॥
 घेई भाउ कडेवरी उचलुनी अप्पा रघूनाथज ।
 पट्याचे कर दाखवीत चमूला कापीत; आला द्विज ॥ ९१ ॥
- ९०४ केलें दत्तविधान आणि वसनें आणूनिया अर्पिली ।
 द्वाही राजेंय चहूंकडे फिरवुनी केली व्यवस्था भली ॥
 भाऊ मुख्य दिवाण होइ कसलें प्रारब्ध त्याचें तदा ।
 होतें त्यासमयीं अलभ्य इतरां त्या भाउ पावे पदा ॥ ९२ ॥
- ९०५ सताधीश बनून राज्यशकटा हाकीच नानाप्रती ।
 सल्ला तो पुमुनी त्यास विनवी यावें तुझी संप्रती ॥
 नाना अस्थिर-बुद्धि आणि भितरा याया धजेना यदा ।
 प्रेमाऽभाव हळूहळू उभयतीं लागेच होऊं तदा ॥ ९३ ॥
- ९०६ त्यांचा द्वेष अती विकोप मग तो पावे पुढें एकदा ।
 नानाचें करि जत, हर्म्य कपडा भाऊ जना दे तदा ॥
 सातान्यांत पुण्यांत मार पकडा ऐमें सुरू जाहलें ।
 नाना कैद करावयास चमूला तें भाउनें धाडिलें ॥ ९४ ॥
- ९०७ भाऊचा हरिपंत पुत्र बहिरू मेहेदळा त्यासवें ।
 देई चार हजार फौज निवृत्ती हे वीर तेव्हां जवें ॥
 त्यांनीं येउन वाटही पकडण्या नामी जरी घातला ।
 कांहीं डाव फसून सिद्ध नच हो नाना पळाला भला ॥ ९५ ॥
- ९०८ तेव्हां मंडळि येइ पुण्यपुरिला झालें सुरू तेधवा ।
 नानाच्या जनतेस कैद करणें राजा विचारा नवा ॥
 तें कोटिन्नय घेउनी धन जवें उल्मुलक तो सोडिला ।
 शिद्याचा द्विज भाउचा चहूंकडे तेव्हां दरारा भला ॥ ९६ ॥
- ९०९ त्या बाबा फडक्यास कैद करुनी दुर्गावरी चाकणीं ।
 टाकी नेउन, ठोकि पायि बिडिला लेल्याप्रती आणुनी ॥

भाऊचे जन चक्रदेव-सुत त्या नारायणाला यदा ।
येती हो पकडावया परि मिळे तो शत्रुलार्गी तदा ॥ ९७ ॥

(आर्या)

- ९१० नाना फडणीसाची, ह्याडापामून थेटपर्यंत ।
कारस्थानें चालूं, त्यांचा कळलाच सर्व आद्यन्त ॥ ९८ ॥
- ९११ ह्यणुनी जनता केली, कैद अती भाउनें तयाकाळीं ।
दिधली तन्नामावलि, धांदल सुरु फार फार हो झाली ॥ ९९ ॥
- ९१२ निलकंठराव पागे, याला धरण्यास लोक पाठविले ।
ते मोठे शूर गडी, लोकां देखत हयावरी बसले ॥ १०० ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

- ९१३ संगें घे दश सार्ध लोक अपुल्यां शत्रूसमूहाप्रती ।
ठोकी एक सलाभि हातिं असि घे फेकी हया संप्रती ॥
तेव्हां तो बुधवार पेठमधुनी फेंकीत खड्गा निधे ।
छाती त्या धरण्या न होइहि कुणा जो तो तयाला बवे ॥ १११ ॥

(आर्या)

- ९१४ हा शूर परभु गेला, जाउन नानास भेटला पुढतीं ।
भाऊचे दैव फिरे, बाजू उलटेच भाउची मग ती ॥ ११२ ॥
- ९१५ कारस्थानें सगळीं, फसल्यावर धूर्त त्या द्विजप्रवरें ।
नानानें बांधियलें, बाजीशीं सूत्र आपुलें निर्वरें ॥ ११३ ॥
- ९१६ नानाच्या अधिकृतिचा, विभवाचा आणि पूर्ण राशतिचा ।
उपभोग भाउ घेई, चिमाजि तैसाच राय-बाजीचा ॥ ११४ ॥
- ९१७ नाना बाजी झाले, समदुःखी एक ते तयास्थानीं ।
तत्पत्रव्यवहारा, बाळोबा ह्यणुन पोंचवी कोणी ॥ ११५ ॥

१ वृद्धानें (नानानें). २ बाळोबा कुंजर ह्यणुन कागलकराचा कोणीएक वंशज होता. (हा शिंद्याचा कुंजर नव्हे.)

- ९१८ नाना बाजी यांची, जमतां चित्तांत एकि नानांनीं ।
कर्तवगारी मतिची, केली सुरुवात दावण्या त्यांनीं ॥ ६६ ॥
- ९१९ होता ह्याडास जरी, बसल्या बसल्या तरीहि नानानें ।
पंच्विस हजार सेना, जमविलि तेव्हां तथा प्रबुद्धानें ॥ ६७ ॥
- ९२० बाबा फडक्यालार्गी, वश करुनी खाजगी सकल सेना ।
ओढुन घेई मतिनें, ऐसा करिं तें प्रकार तो नाना ॥ ६८ ॥
- ९२१ मशिराच्या द्वारानें, अळीशीं वांधिलेंहि संधान ।
त्याची जय्यत सेना, सिद्ध करी तो करावयास रण ॥ ६९ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

- ९२२ इंदूराधिप, नागपूरनृपती या सिद्ध केलें रणीं ।
फोडाया शिर त्या मदांध करिचें जें शक्य सिंहा झणीं ।
भाऊच्या मुलुखीं धुमाकुल तदा घालावया लाविली ।
कोल्हापूर-नृपाल राजकडुनी ऐसी स्थिती जाहली ॥ ७० ॥
- ९२३ कोणी एक सखोजिराव ह्यणुनी होता बरा घाडगा ।
त्याची सुंदर कन्यका मिष वरीं शिंद्यास दावी बघा ॥
त्यालाही स्वकरांत आणुन रणीं नाना करी सिद्ध कीं ।
कारस्थान असें प्रचंड करुनी बैसे उगा कौतुकी ॥ ७१ ॥

(आर्या)

- ९२४ नानांनीं शिंद्याशीं, केला होता करारही दुसरा ।
' कुंजरला कैद करा, बसवा गादीवरींश्च बाजि नरा ' ॥ ७२ ॥
- ९२५ ' मग मी तुम्हा नगराचा, किड्या आणीक प्रांतही खासा ।
देईनप्रयुताचा, ' यायोगें तुष्ट होइ तो खासा ॥ ७३ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

९२६ पेटे हा भडका जरी चहंकेडे नाही तरी भाउला ।
 अद्यापी कळला तसाच न कळे उन्मत्त वाळोजिला ॥
 नानाला पकडावयास फितुरी लोकांप्रती धाडिले ।
 भाऊ हे असिचे खरे न मतिचे शुद्धान्त होते भले ॥ ७४ ॥

(आर्या)

९२७ शिंदे होळकरांच्या, सेना नानाकडेस जातां ना ।
 भाऊ, चिमाजि, कुंजर; आल्या पकडावयाप्रती यांना ॥ ७५ ॥

९२८ अक्तोबर सत्ताविसि, रात्री वाळोजि कैद शिंद्यानें ।
 केले, भाऊ कराया, धाडिलि चमु मशीर यवनानें ॥ ७६ ॥

९२९ नारोपंत-सर्वे ही, सेना होती तथा नरानें ही ।
 वेळा आहे कैसी, वघण्या मनुजास धाडिले पाही ॥ ७७ ॥

९३० केले दोन लखोटे, अप्पाच्या एक नावचा त्यानें ।
 भाऊ वैद्यास दुजा, द्यायाला कळविले हि संज्ञेनें ॥ ७८ ॥

९३१ अप्पा बळवंताच्या, वारें जाउनि त्याजला दिला एक ।
 भाऊ परशुरामा, द्याया कथि अन्य तो तथा लेख ॥ ७९ ॥

९३२ वैद्य किं पटवर्धन हें, हेलकन्याला नसेच ठाऊक ।
 पटवर्धन भाऊला, उठवुन दिधलाच लेख जो शिलक ॥ ८० ॥

९३३ भाऊ पत्र बघूनी, झाले पोटांत चरं त्याच्या जी ।
 करण्या विचार वेळ न, यास्तव पडले विवंचनेमार्जी ॥ ८१ ॥

९३४ पोषाख लढाईचा, चढवुन अंगांत चिळखताला जी ।
 मस्तकिं मंदिल पायीं, जोडा चढवून चालला गाजी ॥ ८२ ॥

९३५ भरजरिच्या शेल्यानें, मध्य कमुनि पाठिशीं असे ढाल ।
 खोवी उजव्या बाजुस, विचवा युद्धास शूर कां भिडल ॥ ८३ ॥

- ९३६ दोन्ही करांत पटे, दोन चढवुनी तथा सुवीरानें ।
टाकिलि चौकांत उडी, धाडदिशीं फार फार जोरानें ॥ ८४ ॥
- ९३७ प्रमुच्या नामस्मरणें, प्रासादांतुन पडेच बाहेर ।
वीरश्रीस ह्मणे जणुं, माझ्या शौर्याप्रती अगे हेर ॥ ८५ ॥
- ९३८ सीतारामासाठीं, मारुतिनें संकटीं उडी घ्यावी ।
भाऊनें स्वामीस्तव, काळमुखीं मान तसि सदा द्यावी ॥ ८६ ॥
- ९३९ कल्याणानें जेवीं, गुरुसाठीं शिरहि कापिले होतें ।
तैशीच भाउची कृति, पूज्य असे कोण हो तथापरतें ॥ ८७ ॥
- ९४० स्व प्राणाची पर्वा, न करी भाऊ निघेच वाज्याला ।
उठवुनि श्रीमंतांना, तैसें दाजीस आणि बाबाला ॥ ८८ ॥
- ९४१ स्वारहि पंचशत तदा, हां हां ह्मणतांच येउनी मिळले ।
फुटलें पत्र ह्मणोनी, शत्रूला वृत्त हें सकल कळलें ॥ ८९ ॥
- ९४२ अर्धाष्टास्र रिपूची, सेना दिन् दिन् करीत नगरांत ।
शिरली याकाळिं किंही, सेनाध्वज बाजिचा असे चमुंत ॥ ९० ॥
- ९४३ सेनासागर दिल्ली-दरवाजा-जवळ येउनी थडके ।
भाऊ चिमाजिसह तें, वाज्यामध्येच बापडा अडके ॥ ९१ ॥
- ९४४ वेढा वाज्यास पडे, तेव्हां आकांत जाहला नगरीं ।
सूर्योदय वेळा ती, नियमित कृत्यांत गुंतल्या नारी ॥ ९२ ॥
- ९४५ संमार्जन सुरु होतें, जाती कित्येक विप्र तें नदिस ।
सुस्नात नारि जाती, घेउन अर्घ्यादिकास जिनसास ॥ ९३ ॥
- ९४६ वाटसरूं चौकीमधिं, होते ते लागतीहि यायास ।
बाळें दप्तर घेउन, निघती शाळेप्रतीच जायास ॥ ९४ ॥
- ९४७ सेना बघतां सकलहि, कृत्यें हीं थांबलीच सत्वारिं हो ।
जो तो प्रासादाप्रति, शनिवारीं यावयास लागे हो ॥ ९५ ॥

- ९४८ भाऊ भाऊ अप्पा, याहुन कार्नीं नसे दुजा शब्द ।
सर्वा-चिमाजिचें हें, वोढवलें वाटलेंच प्रारब्ध ॥ ९६ ॥
- ९४९ नारायणहत्येपरि, विप्राचें हनन अन्य होतें हें ।
भासे सकलास असे, दुःखें जो तो धन्याकडे पाहे ॥ ९७ ॥
- ९५० धर पकड सुरू झाली, तेव्हां वाज्यास लाउनी कुलुपें ।
संचित होउनि जो तो, जाउन माडीवरीं जवेंच लपे ॥ ९८ ॥
- ९५१ मोगल सेनेवाचुन, कोणि दिसेना सबंध रथ्यांत ।
भाऊ नृपाळ अप्पा, पकडाय़ा शिरति सर्व वाज्यांत ॥ ९९ ॥
- ९५२ पटवर्धनं मंडळिच्या, पायांमध्ये त्रिज्यास ठोकाया ।
झाली सुरवात तदा, त्यांची निस्तेज जाहेंली काया ॥ १०० ॥
- ९५३ बापू लेल्यास तदा, वंदींतुन सोडिलेंच जलदीनें ।
बहिरव कैद करूनी, रायगडीं धाडिलाच वेगानें ॥ १०१ ॥
- ९५४ केला कैद अन्यावा, थत्तें रात्रुहि तसाच केला जी ।
गणपत करमरकरच्या, मुसक्या बांधून नेति त्याशि अजी १०२
- ९५५ चिंतोपंतास दिलें, प्रतापदुर्गाच धाडुनी मानें ।
बाळाजि सिंह-गडला, विसाजि पहान्यांत ठेवि सन्मानें ॥ १०३ ॥
- ९५६ यापरि पंचेचाळिस, लोकांना कैद करुनिया त्यांनीं ।
केले अकांत भारी, गजबजलि नगरि सकल रुदनांनीं ॥ १०४ ॥
- ९५७ आतां इकडे पाहा, वाज्यामध्ये कशी मजा झाली ।
भाऊ चिमाजि सहतें, अर्धी वसुनी तयास टांच दिली ॥ १०५ ॥
- ९५८ पट्टे गर्ग गर्ग फिरवित, भाऊ उसळेच कंदुकापरि तो ।
अश्वग पंचशत तदा, स्वाम्यवना धावले, खरा गडि तो १०६
- ९५९ छातीवर शत्रूच्या, देउन पद भाऊ चालला वेगें ।
जुन्नरपर्यंत तदा, भाऊनें नाहिं पाहिलें मागें ॥ १०७ ॥

- ९६० स्कंधावरिं कृष्णाला, वेउन कापी प्रवात पंखांनीं ।
गरुडापरि नृप घेई, भाऊ लोकांस कापि पद्यांनीं ॥ १०८ ॥
- ९६१ घंटापथांतुन निघे, वायुजवें भाउ जेधवा वेगें ।
श्री तो आश्चर्य करी, अंगुलि मुखिं बालुनी तयास वधे ॥ १०९ ॥
- ९६२ वेउन बालनृपाला, बुधवारांतून चालला तडख ।
तत्पृष्ठीं अरिसेना, धावे त्याला धरावया चौख ॥ ११० ॥
- ९६३ पांचभ्रहरांनीं तो, शिवनेरीलागिं जाउनी पोंचे ।
तद्रक्षकाजवळ दे, अप्पाळा मोद पाउनी साचे ॥ १११ ॥
- ९६४ नंतर इमानि भाऊ, स्वामीच्या जीवरक्षणाकरितां ।
झगडे शत्रुसवें मग, सापडला अन्ति शत्रुच्या हातां ॥ ११२ ॥
- ९६५ आनंदराव रास्ते, यांच्या ताब्यांत देउनी त्याला ।
मांडवगणासि नाना, ठेवी कैदित सुवीर भाऊला ॥ ११३ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

- ९६६ दैवाची गति ही किती अजब हो आहे पहा एकदा ।
जो होता सचिवाधिकारि परि तो भोगी अतां आपदा ॥
खड्गानें जगतास थक करुनी जो गाजलाही अती ।
तो कारागृहिं दुःख भोगुन असे कंठीत काळाप्रती ॥ ११४ ॥

(आर्या)

- ९६७ दैवगती कालाची, असती मनुजाप्रती अगम्य चला ।
प्रत्येकपदा येतो, अनुभव याचा महीवरी सकला ॥ ११५ ॥
- ९६८ ' मनुजसुखाची किंवा, दुःखाची पाहिजे करायाला ।
मीमांसा तर करणें, मृतिनंतर ' तत्वविद् असे वदला ॥ ११६ ॥
- ९६९ नानाच्या बेतापरि, तात्या कुंजर तसाच भाउ पडे ।
कैदीमाजीं तेव्हां, नाना अर्थात जाहेले उपडे ॥ ११७ ॥

९७० बाजी प्रधान नाना, ही दुकल पुण्यपत्तनीं आली ।
पूर्वाचा दत्तविधी, अशास्त्र ऐसंच ठरविती झाली ॥ ११८ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

९७१ बाजीराव अहो नृपालपदिं तो सत्ताविसी मित्तिला ।
बाराव्या महिन्यांत श्याणव सनीं सत्राशतीं बैसला ॥
साताऱ्याहुन आणुनी सुवसनें बाजीप्रती अर्पिलीं ।
नानांनै मग आपुली सचिवता मोदेंच संपादिली ॥ ११९ ॥

साचिव्यलाभनामक दहावा भाग समाप्त

भाग ११ वा.

[परिसमाप्ति]

(स्रग्धरा)

९७२ बाबासाहेब ऐसैं उपपद धरुनी गादिला बाजि बैसे ।
नीतीला भ्रष्ट केलें प्रति दिवशिं करी बाजिराजा तमाशे ॥
कोती बुद्धी स्वताची सचिववचनही नायके राव बाजी ।
मूर्खाना मोठमोठ्या अधिकृति नृपती देउनी तोष मोजी ॥ १ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

९७३ शिंद्याचा जम बैसला बहुत तो राज्यांत बाजीचिया ।
त्यानें कैद करून टाकुन दिलें नानाप्रधानास या ॥
या कार्ळीच मरे तुकोजि मुलगे राज्यार्थ तें भांडती ।
युद्धें माजून पर्वती-नजिक हो आक्रांत झाला अती ॥ २ ॥

(स्रग्धरा)

९७४ तैं शिंदा काशिरावा धरुन निजकरीं मारि मल्हारवाला ।
सर्वांना बाकिच्यांना पिटवुन दिवली गादि त्या काशिवाला ॥
शिंद्याचें पारडें तें अति वजन धरी घाडगा मुख्य झाला ।
देऊं केलें तयाला विपुल धन मही बाजीनें घाडग्याला ॥ ३ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

९७५ शिंद्यालाहि तशीच द्रव्यकबुली केलीहि होती पुढें ।
द्रव्या मागति ते तदा नृप. वेदे येऊनिया सांकडे ॥
श्रीभंता धनिका तुह्मी लुटुनिया व्यावें स्वतः द्रव्य तें ॥
तें ऐकून तसेंच तेहि करिती झाले जना ठोकिते ॥ ४ ॥

९७६ हर्म्ये जाळिति पोळिर्ताहि सुजना रक्षादिचे तोबरे ।
देती आंगहि सोलित्ती सरसरा कित्येक मेले बरें ॥
तमीं तैलें कितीक लोक तळिति हस्ता सुया टोंचिती ।
तोफेच्या मुखि देति लोक; करिती क्रूरा असी दुष्कृति ॥ ५ ॥

९७७ प्रायश्चित् तयांस देऊं ह्यणुनी बंधू नृपाचा करी ।
नामी वेत परंतु राव फसवी भित्राच जो अन्तरीं ॥
शिंद्याला कथि दुष्ट तो नरपती भाऊच माझा तुला ।
पाहे गर्तित आणुं सावध असे विःकार ऐशा खला ॥ ६ ॥

(स्रग्धरा)

९७८ नानासाहेब याची सकल सचलता काढवावी ह्यणून ।
बाजी कैदेत टाकी अहमदनगरीं त्यास शिंद्याकडून ॥
साताच्याच्या नृपाला लिहुन कळविलें बाजिनें “ बाबुरावा ।
कैदेमध्येच घाला फडनिस सचिवा वेळ याला न जावा ” ॥७॥

(शार्दूलविक्रीडित)

९७९ “ ऐसें तुम्हि कराल खास तर मी बंध्या गुलामापरी ।
वागूनी तुमच्यासर्वें सकलही मानीन आज्ञा शिरीं ॥

पूर्वापार असें जसा उभयतीं संबंध तो तत्वतां ।
मी पाळीन ” नृपास लीहून तदा झाला असें धाडितां ॥ ८ ॥

९८० नानाला बलहीन वाजि करण्या-साठी सुयुक्ती करी ।
आली ती सकला फसून उलटी त्याच्याच अंगावरी ॥ ९ ॥
ते विद्या गुरुची गुरुस पुरतीं भोंवें तसें संप्रती ।
झाले छत्रपती न मोजि नृवरा बोलावि युद्धाप्रती ॥ ९ ॥

९८१ बाबूराव सचीव कैद करितां राजाप्रती वाजिनें ।
थत्ते पाठविले गडा परतुनी मागावया पाजिनें ॥
केले छत्रपती वेदेच सचिवा नानाचिया कैद मीं ।
आहें राखुनि हा सुदुर्ग अपुला आहां तुझी विभ्रमीं ॥ १० ॥

९८२ सांभाळा वचनास आषण स्वयें अंक्रीत माझा असें ।
वागा या पुढतीं द्विजातिपतिहो सत्यास सिद्धी असे ॥
राजा सांगुनिया असेच न वसे जास्ती चमू ठेवूनी ।
सत्ता स्थापुनि आपुली पुनरपी स्वातंत्र्य लाभूं झर्णां ॥ ११ ॥

९८३ विप्रांची उपयोगि आज पडतें आझाप्रती यादवी ।
ऐसें छत्रपतीस वाटून चमू गोळा करी तो नवी ॥
बाजीला कळतांच वृत्त गमलें ही पेशवाई भली ।
आतां खास बुडून जाऊन तिथें ती भोसलाई अली ॥ १२ ॥

९८४ रास्ते माधव सैन्य देउन सर्वे सातारं-पालावरी ।
धाडी वाजि परी नृपें जितुनिया फेंटाळिलें त्या दुरी ॥
राजा घेऊन सैन्य वाजिवरती याया निवे जेधैवां ।
झाली घाबरगुंडि विप्रपतिची भांवावला तेधवा ॥ १३ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

९८५ आतां संकट वारितो कवण हें झालें तयाला असें ।
भेटे त्यास सहाय आज मजला द्या हेंच प्रार्थितसें ॥

भाऊ शूर तसा महाचतुर तो नाना अशा सद्दया ।
कैदे-माजिच घालि साह्य न मिळे अन्या-कडूनी तथा ॥ १४ ॥

९८६ राज्याचे हित पाहती सचिव ते टाकूनिया वाजिने ।
लोकांना पिळुनीच द्रव्य हरिती ते निमिले पाजिने ॥
ऐसे लोक कसे प्रसंगि पडती कामास सांगा बरे ।
बाजाराव तदा सचित्त बनला चित्तीं अती घाबरे ॥ १५ ॥

(वसंततिलका)

९८७ सातारच्या नरपतीप्रति साह्य शिंदा ।
आंतूनि खास असुनी न गणी सु-मंदा ॥
विप्राकडून तुह्मि राज्य हिरून ध्यावे ।
ऐसे नृपास कथुनी चमु धाडि भावे ॥ १६ ॥

९८८ तेव्हां अतां करु कशी तजवीज याला ॥
चित्तेंत राव पडुनी, न सुचे तयाला ॥
तेव्हां जुनें अनुभवी वदले नृपाला ।
भाऊ तुझे हरिल संकट सोड त्याला ॥ १७ ॥

(आर्या)

९८९ आनंदराव रास्ते, यांच्याकुरवीं सुवीर भाऊनी ।
सांगितलें वाजिस त्या, 'टाकिन मी संकटास था हरुनी ' ॥ १८ ॥

९९० पटवर्धनवीरांचा, करुनी बीमोड सर्व संपत्ती ।
त्यांच्या जाहागिरिला, घशांत घालूं असेच विप्रमती ॥ १९ ॥

९९१ परि या धामधुमीस्तव, भाऊला सोडणेंच भाग पडे ।
सोडी निरुपायानें, बाजी परि मानसांत खाइ खडे ॥ २० ॥

९९२ भाऊ वाईजवळीं, सेना जमवी तदा झपाट्यानें ।
प्रावृट् काळ असे तो, जलधारा पडति फार जोरानें ॥ २१ ॥

- ९९३ दाहा हजार सेना, तरि जमवी भाउराव सत्वरिं तो ।
अरिवरि जायास निघे, जो समरीं अरिमदास हारवितो ॥ २२ ॥
- ९९४ कृष्णा वेण्यादि नद्या, तुफान होऊन चालल्या होत्या ।
पाहुनि उतार भाऊ, सेना नेई रिपुकडे मग त्या ॥ २३ ॥
- ९९५ वेढा साताज्याला, देउन भाऊ तुटून वरि पडले ।
बेसावध शिवराजे, पाहुन भाऊस फार घाबरले ॥ २४ ॥
- ९९६ रास्त्यास जिंकिलें मीं, दौलतशिंदा असे मला मदती ।
पाउस मोठा आहे, धुंदीमध्येच या असे नृपती ॥ २५ ॥
- ९९७ नृपजनता घाबरली, परि तद्वंधू चतूरसिंग असे ।
सेना जमवुनि कसितरि, भाउवरी यावयास पाहतसे ॥ २६ ॥
- ९९८ संघीं साधुनि आला, सिंहावरि धावतो मदांध करी ।
तैसा भाउवरी ये, रवि कैसा सापडेल वाल-करीं ॥ २७ ॥
- ९९९ दशोन पाउण शत नरि, वर्षे भाऊस तेधवा ह्योती ।
कौशल्यीं उत्साहीं, कमतरता जाहली तरी नव्हती ॥ २८ ॥
- १००० ज्वानींतिल बांडापरि, भाऊची चालली असी होती ।
तद्वंधुचीहि तैसी, चतुरांच्या मानसीं भरे भीती ॥ २९ ॥
- १००१ एलाजि मोहित्याला, स्वर्गीं धाडूनि भाऊंनीं दिधलें ।
दुर्गाजि कुशाबा हे, जखमांनीं भूमिच्यावरी पडले ॥ ३० ॥

(अनुष्टुप्)

- १००२ तेव्हां चतूरसिंगाला ॥
माघारें फिरणें पडे ॥
सेनाजी मोहिते मात्र ।
युद्धाच्या तें भरीं पडे ॥ ३१ ॥

(स्रग्धरा)

- १००३ सेनाजी मोहिते तो द्विजचमुपतिला दाखवीनाहि पाठ ।
 रास्त्याच्या माधवीं तो तुटूनच पडला छेदण्यालागिं कंठ ॥
 शिष्यानें भाउच्या तें झडकरिं कर त्या मोहित्याचा असीनें—।
 कापूनी टाकूनीया विजय मिळविला फार मोठा जवानें ॥३२॥

(शार्दूलविक्रीडित)

- १००४ राजाचें अवशिष्ट सैन्य सगळें धांवावया लागलें ।
 भाऊंनीं शहरीं शिरून नृपती कैदेमधीं ठेविले ॥
 त्यांच्या बंधुस भाऊंनीं पिटविलें तेव्हांच कोल्हापुरीं ।
 भाऊ गोंधळ शांत तो जलदिनें तेथील भारी करी ॥ ३३ ॥
- १००५ मोठा शूर तसा चतूर हुरुपी होता चतुर्सिंगजी ।
 मार्गीं पालिस जाउनी जमवि तो युद्धार्थ सेना अजी ॥
 रात्रीं देवपुजा करून निटिलीं भंडारही लाविला ।
 प्रातःकालच वारणा उतरुनी रास्त्यावरी धांवला ॥ ३४ ॥
- १००६ रास्ते सावधही परी अरिवेरं कापूनि त्याच्या जना ।
 शौर्यानें लढुनी त्यास जितलें कोणास तो मोजिना ॥
 हातानें तरवार झेलितं मिळे राजास कोल्हापुरीं ।
 रास्ते जिकुनि यापरी यश वरी तेव्हां रणीं तो अरी ॥ ३५ ॥
- १००७ भाऊ नाश करून छत्रपतिचा बाजीस भेटावया ।
 आला सद्यश मेळवून मग तो वन्दी नृपाला त्या ॥
 कारागारिं पडून दुःख वरुनी तो बाजिचें जेधवा ।
 वारी संकट दे न मानहि परी बाजी त्या तेधवा ॥ ३६ ॥
- १००८ जैसी पौरुषहीन सुंदर नरा लावण्ययुक्ता परी ।
 लाभावी परि चीज होत नसते खिन्नान्त हो सुंदरी ॥

- तेसेची अविचारि भूमिपतिच्या राज्यामधीं सद्गुणी ।
मातांमोल वनून मुख्य असतो तेथें सदा दुर्गुणी ॥ ३७ ॥
- १००९ सेनेचा थकला पगार ह्मणुनी भाऊ सर्वे आणि ती ।
बाजीराव विचार कांहें न करीं “ फांटा न सैन्याप्रती ” ॥
कां तुझी दिधला ” असाच टपका भाऊवरी ठेवुनी ।
त्याला दंड करी प्रयुत रुपये मूर्खांत मेरूमणी ॥ ३८ ॥
- १०१० ज्याला युद्धविशारदीं नृपतिंनीं माना धनाला दिलें ।
तैनाती इतमाम पालखि करी इत्यादि संपादिलें ॥
ज्याचें युद्ध बघून भीष्म सकलां भासे अशा भाउला ।
बाजी दंड करी प्रयुत रुपये बक्षीस हें त्याजला ॥ ३९ ॥
- १०११ केला दंड परी पुनः फिरविणें हो प्राप्त त्या बाजिला ।
टिप्पू त्रासच पेशव्यास अणखी द्यायाप्रती लागला ॥
तेव्हां भाउकडे नृपास बघणें आलें प्रसंगीं यदा ।
बाजीलागिं नमून भाउ वदला खालील अष्टी तदा ॥ ४० ॥

(आर्या)

- १०१२ “ कर्णाटकांत मजला, तैसें त्या धारवाड-भागांत ।
गांवें इनाम मिळतां, घेतों तरवार आज हातांत ” ॥ ४१ ॥
- १०१३ “ जो प्रयुत दंड झाला, तो व्हावा माफही मला आज ।
तर या मोहीमेचें, घेतों अंगावरींच मी काज ” ॥ ४२ ॥
- १०१४ या अटि कबुल करूनी, भाग पडे धाडणें द्विजाति-वरा ।
भाऊ ससैन्य मग तो, लागे येण्यास दक्षिणे समरा ॥ ४३ ॥
- १०१५ यासमयींच दुजीही, गोष्ट घडे तीमुळेच नानाची ।
सुटका बंदीतुन हो, कथितों ती आपणाप्रती साची ॥ ४४ ॥
- १०१६ दौलतजी शिंद्याला, माता सापत्न तीन होत्या जी ।
बंदोबस्त तयांचा, मान मरातच न ठेविला आजी ॥ ४५ ॥

- १०१७ माता लहान तिजवर, शिदा तो वाकडी नजर ठेवी ।
गृहकलहाग्नी माजे, लाजेने तो तदा शिरा नमवी ॥ ४६ ॥
- १०१८ बाजीरावभ्राता, जो होता अमृतराय नामक हो ।
त्याने तिघीजणीचा, पक्ष धराने लाभला सुधन लाहो ॥ ४७ ॥
- १०१९ बाजिभ्राता, शिदा, यांचे रण चालण्याप्रती लागे ।
काशीरावे अमृता, साह्य दिले चांगले महाभागें ॥ ४८ ॥
- १०२० द्विजपति निजाम याशीं, आंतुनि संधान बांधुनी होता ।
टिप्पूहि साह्य व्हावा, यास्तप धाडी वकील तत्प्रांता ॥ ४९ ॥
- १०२१ ऐसा गोंधळ माजे, दहशत बाजीप्रती पडावीच ।
नाना फडणिस याला, शिदा सोडी ह्मणूनिया साच ॥ ५० ॥
- १०२२ दोघांचा कलह तिजा, पावे बहु लाभ यापरी घडले ।
नानाची कैदेतुन, सुटका होऊनि मोकळे झाले ॥ ५१ ॥
- १०२३ नानाची बाजीला, दहशत पडुनी त्यजीहि तद्वैर ।
शिद्याशीं स्नेह करी, तोही फिरवी समस्त वीरवर ॥ ५२ ॥
- १०२४ तिघिही मातांची मग, समजुत करि देउनी धनालागीं ।
वार्षिक उत्पन्नासहि, आले शांतत्व ते तयाजागीं ॥ ५३ ॥
- १०२५ नानाची बाजीची, पुनरपि मैत्री जडे मने विमल ।
भाऊंचा दंड तदा, केला मग माफ बाजिने सकल ॥ ५४ ॥
- १०२६ भाऊ टिप्पूवरतीं, स्वारीस्तव जावयास निघगार ।
तो करविरपाळाने, धांदल राज्यांत मांडिली फार ॥ ५५ ॥
- १०२७ त्याची खोडकि मोडा, ऐसा केला हुकूम बाजीने ।
भाऊने अतिमोदे, त्याच्यावरि चाल केलि त्या जीने ॥ ५६ ॥
- १०२८ कोल्हापुर-वृत्ताला, पूर्वीच्या सांगतोच यासमयीं ।
छत्रपती शिवबाचा, कुलज असे हा नृपाल तूं पाही ॥ ५७ ॥

- १०२९ पटवर्धन वीरांचीं, संस्थानें होति त्या प्रदेशाला ।
ह्मणुनी करविरपालीं, द्यावा संत्रास नित्य विप्रांला ॥ ९८ ॥
- १०३० त्यांचीं युद्धें चालति, शत्रू वनुनीच राहिले होते ।
घोंडो गोखले यांचे, त्या बाजूलाच प्रांत होते ते ॥ ९९ ॥
- १०३१ स्वाच्या करीत तेही, कोल्हापुरिं जाउनी नृपावरतीं ।
धन-वसनें लाभुनिया, मोठें सद्यज्ञ जवें सकल वरिती ॥ १०० ॥
- १०३२ सवाइ-माधव-मृत्यू-नंतर, धांदल पुण्यांत माजे जी ।
ती-मध्यें मुख्य असे, भाऊ योद्धा रणामधीं गाजी ॥ १०१ ॥
- १०३३ ह्मणुनी करविरपाला, यांच्या प्रांतांत धाड घालाया ।
संधी लाभे नामी, ते घेती भुदरदुर्गमा राया ॥ १०२ ॥
- १०३४ भास्कररावापासुन, मनोळि घेऊनिया चिकोडीला ।
वेई करविरपालक, सुपीक भोंतालिच्या प्रदेशाला ॥ १०३ ॥
- १०३५ हुचळी नलमधि शहरें, कर्णाटीं लुटुनु फस्तही केली ।
संकेश्वराजवळच्या, वल्लभदुर्गीहि चाल मग केली ॥ १०४ ॥
- १०३६ संवदलग्याचा किछा, आणुनि ताव्यांत एक स्वारीला ।
गोकाकेवर केलें, सपाद लक्षास घेइ खंडणिला ॥ १०५ ॥
- १०३७ कितूरा मग गेले, खंडा, घेऊन कुन्नुरा गेले ।
देसाई मारुनिया, लुटुनी उध्वस्तें तें नगर केलें ॥ १०६ ॥
- १०३८ पाच्छापुसास जाउन, तेथुनिही खंडणी जमा केली ।
करवीरनृपाळानें, ऐसीं बंडालि फार माजविली ॥ १०७ ॥
- १०३९ नाना भाऊ यांच्या, वैरत्वा पाहुनी नृपानें ह्या ।
जाऊन तासगांवा, केल्या हर्म्यास जाळुनी लाह्या ॥ १०८ ॥
- १०४० तें तासगांव लुटुनी, चंद्रनि वाडा संबंध जाळून ।
रास्त्यावरि चाल करी त्याला असिनेच काढि कापून ॥ १०९ ॥

- १०४१ हैं बंड फार माजे, भाऊची होई योजना वरती ।
भाऊनेही अरिवरि, केली हो चाल सत्वरीं मग ती ॥ ७० ॥
- १०४२ टिप्पूवर जाण्याला, जी होती सिद्ध ती चमू सारी ।
भाऊस देउनीया, काथिलें जिंका अरिप्रती समरीं ॥ ७१ ॥
- १०४३ बाजी आणिक शिंदे, दुसरे कित्येक शूर सरदार ।
त्रिंशत् हजार अश्वग, साहा हाजार घेति पदग-वर ॥ ७२ ॥
- १०४४ भाऊच्या मदतीला, झाले जायास सिद्ध समराला ।
प्रावट् संगू द्यावी, ऐसा पुढतीं विचार हो ठरला ॥ ७३ ॥
- १०४५ परि धीर भाउला त्या, धरवेना क्षुधित जेविं वाघास ।
कळपाजवळ अजांच्या, वाटे घ्यावाच जाउनी घास ॥ ७४ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

- १०४६ कोल्हापूरकरावरीं झडकरीं क्रोधास तो तेधवा ।
घाली झाप मुलूख सर्व रिपुचा उध्वस्त केला नवा ॥
ज्याला माहित फक्त मार धर वे ठोका हणा हें असे ।
तो भाऊ अपमान सोशिल कसा शत्रूस ठोकीतसे ॥ ७५ ॥
- १०४७ गेलीं पाउण शंभरा दश उणीं वर्षे जयाचीं रणीं ।
क्रोधाग्नी भडके नृपालकृतिनें ज्याचा अती तत्क्षणीं ॥
माशा मारित दारिं काय हणूनी बैसेल सांगा कसें ।
तो भाऊ अपमान सोशिल कसा शत्रूस ठोकीतसे ॥ ७६ ॥
- १०४८ प्रावट्काल निघून ज्यास दसरा येईल हो तोंवरी ।
धीराला धरवे न शत्रुवरतीं तो भाउ हल्ला करी ॥
हाहाकार घटप्रभा मलहरा यांच्यामधीं जाहला ।
तो भाऊ समशेर घेउन करीं सेनेस बोले चला ॥ ७७ ॥
- १०४९ भीष्माचार्य जसा प्रवृद्ध असुनी जाळावघा लागला ।
सेना जिणुकडील तेविं समरीं भाऊ जना भासला ॥

सारा दक्षिण देश आळुन झर्णी हा टाकितो बांटलें ।
ज्याला वाट फुटेल लोक तिकडे धांवावया लागले ॥ ७८ ॥

१०९० भाऊ वृद्ध असूनि देश अपुला आक्रान्त केला असे ।
पाहूनी करवीर पालक मनीं लाजे वेदे हें कसें ॥ ७
भीती पाउनि मानसीं दणदणे धावें त्याचें यदा ।
भाऊ मारुन टाकितो स्वजनता वाटे नृपाला तदा ॥ ७९ ॥

१०९१ भाऊ घेइ समस्त ठाणिहि करीं किल्ले तसें घेतले ।
जागोजाग पराभवा करुनिया राजास भांजाविलें ॥
प्रायश्चित्त दिलें नृगास-पुरतें आलें त्या सांकडें ।
भाऊचा मग कीर्तिदुंदुभि जर्गी वाजेच चोहोंकडे ॥ ८० ॥

१०९२ फत्ते होउनि भाऊची जगवरीं कीर्ती फिरूं लागली ।
कोल्हापूर-नृपा अवेश चढला पाहूनि कीर्ती भली ॥
सातारा-नृप-बंधुही चतुरजी तेव्हां नृपाला मिळे ।
' भाऊला राणि मारुं वा मरुं ' असं ज्वोलोनि ते चालले ८१

(स्रग्धरा)

१०९३ आतांपर्यंत भाऊ करविरजनता यांजमध्येच झालें ।
हें मोठें युद्ध; राजे चतुरसह परी युद्ध द्यायास आलें ॥
सोळा हजार सेना महिस थरथरी घेउनी त्या चमूला ।
वेगें राजा लढाया सर सर-सरुनी भाऊशीं खास आला ८२

१०९४ [आझाला बंदुकीचा श्रुवुनिच रव तो धस्स पोटांत होतें ।
खड्गाला पाहतांची गर गर फिरती नेत्र भोंवोळ येते ॥
ऐसें नार्मद झालों परि ऋत अपुल्या पूर्वजांना लढाई ।
भाजी पसांतली वा स्वकरगत मळी वाटली ध्यानिं घेई ८३]

१०९५ राजा कोल्हापुरचा चतुरसह करी चाल भाऊवरी जें ।
खेळे बुद्धीबळाच्या निजशिबिरीं मुद्दे भाऊ डावाप्रती तें ॥

तेथूनीया चमूला हुकुम कळवितो ' यापरी वागुनीया ।
हळा ऐसा करा जी ' चतुर किति रणी भाउ न्या पाहुनीया ॥८४

(आर्या) युग्म

- १०९६ नेपोलियन् जसा तो, गेला फ्रान्सांत होउनी गाजी ।
आंग्लीं वेळिंगट्न वा, मोल्टके वीर जर्भनी-मार्जी ॥ ८५ ॥
- १०९७ द्वापारीं भीष्मार्जुन, किंवा त्रेतायुगीं जसा राम ।
धोरोदात्त रणामधि, तैसा हाही असे परशुराम ॥ ८६ ॥
- १०९८ शत्रुद्वय सन्निध ये, ऐकुन खड्गास हस्तकीं वेई ।
स्वार हयावर होई, शह द्याया त्या नृपावरी जाई ॥ ८७ ॥
- १०९९ तंबूतून निघे तों, अपशकुनीं फार पुरविली पाठ ।
तिकडे लक्ष न देतां, अरिला नच दाखवी तरी पाठ ॥ ८८ ॥
- १०९० रत्नाकर अप्पाच्या, जाई तुटुनी फळीवरी जलद ।
कत्तल मुरू करी तो, करितो धारांनि जेविं तो जलद ॥ ८९ ॥
- १०९१ रत्नाकर अप्पाच्या, लोकांचीं पाडिलीं शिरें समरीं ।
तेव्हां गोंधळ होउन, लागे पळण्यास ती चमू सारी ॥ ९० ॥
- १०९२ मोठे मोठे योद्धे, खड्गानें भाउच्या मरुन गेले ।
त्यांचा राशी पडला, ध्वज-हस्ती कितिक हस्तकीं आले ॥ ९१ ॥
- १०९३ रत्नाकर-अप्पाच्या, लोकांचा उडवितां बहू सप्पा ।
सप्पासप्प असीनें, तेव्हां मट्यास येई तो अप्पा ॥ ९२ ॥
- १०९४ पडली गांठ तदा त्या, भाऊची आणखी शिवाजीची ।
अस्थिद्वेष अशांची, सिंहाची आणि जैशि वाजीची ॥ ९३ ॥
- १०९५ दोघेहि शूर मोठे, इच्छा दोघांसही असे एक ।
' अरिशिर समरीं तोडूं ' अश्यांची करिति ते झणीं फेंक ॥ ९४ ॥

(युग्म)

- १०६६ वाटलूच्या समरीं, किंवा केनी अणिक ज्ञामांत ।
कोर्थजच्या प्रवीरें, रोमविरे मांडिलाच आकांत ॥ ९५ ॥
- १०६७ तैशाच कृती घडल्या, पटण-कुंडीमधीं लढाईच्या ।
गंभीर सिंहनाश, उभय चमू करुनि धावल्या साच्या ॥ ९६ ॥
- १०६८ अजवरि नाश करूनी, प्रास दिलेला पुढे उभा राहे ।
मूर्तिमंत तयांच्या, उसने फेडावयास सिद्धच हे ॥ ९७ ॥
- १०६९ खड्गांत हातखंडा, दोघांचाही असून समरजयी ।
दोघे होते योद्धे, कोणाला जय मिळेल त्यासमयीं ॥ ९८ ॥
- १०७० भीष्मार्जुनाप्रमाणें, युद्ध-कला-निपुण चांगले होते ।
माजुनि युद्ध भयंकर, रिपु-चमु खपविति रणांत फारचि ते । ९९ ।
- १०७१ सर्दार लोक तेव्हां, स्वामीला साह्य आणुल्या द्याया ।
दोघाकडील आले, वैमानिक देव येति पाहाया ॥ १०० ॥
- १०७२ हतघाईवर आले, धुळिनें अंधार मजला भारी ।
तोडा मारा कापा, ऐसा रव माजला तथा समरीं ॥ १०१ ॥
- १०७३ सगळ्याच्या समेशरी, विजलीपरि लागल्याहि चमकाया ।
खण खण अवाज करिती, शत्रुशिरे पाडिती महीवरि या । १०२
- १०७४ रक्तप्रवाह वाहति, मासाचा चिखल होउनी गेला ।
वामानें रुधिरानें, तेव्हां जो तो दिसेल भिजलेला ॥ १०३ ॥
- १०७५ भाऊ तुफान होउन, दोन्ही हातांत घेउनी पट्टे ।
चौफेरी फेकीनें, अरिचे मारी कितीक तो पट्टे ॥ १०४ ॥
- १०७६ इतक्यांत शूर राजा, सेनापति आणि तो चतुरासिंग ।
दोघां गाइकवाडीं, भाऊला घेरिलें तदा सांग ॥ १०५ ॥

- १०७७ ज्यापरि'अभिमन्युवरी, केला हल्ला सहा प्रवीरांनीं ।
तैसा या पांपांनीं, केला भाऊवरीहि क्रुद्धांनीं ॥ १०६ ॥
- १०७८ शस्त्रप्रहार केले, तेणें मूर्च्छित जाहला भाऊ ।
वेष पन्नास जना, वाटे जां मूर्तिमानसा बाऊ ॥ १०७ ॥
- १०७९ यासमयीं भाऊ पडे, धरणीवरि तो पुनः न उठला जी ।
पडला भाऊ असा तें, दुःखद रव मजला रणा-माजी ॥ १०८ ॥
- १०८० पक्षांत करविराच्या, जयजय ऐसा ध्वनी तदा चाले ।
पटवर्धन-नेत्रांतुनि, अश्रूंचे ओव वाहते झाले ॥ १०९ ॥
- १०८१ टिप्पूस हैदराला, कृतांतवत् भासला रणा-माजीं ।
दोघां माधवरावा, भासे मित्रापरीच जो गाजी ॥ ११० ॥
- १०८२ तो भाऊ पडतांची, वाताहत जाहली सुविप्रांची ।
त्यासमयीं तच्चमु ती, गेली भांबाउनी सकल साची ॥ १११ ॥
- १०८३ भाऊचे सुत अप्पा, होउनि घायाळ संगरीं पडले ।
मिन्नतवारानें ते, हांतुनही चांगले बरे झाले ॥ ११२ ॥
- १०८४ एका विप्राकरवीं, भाऊचें प्रेत जाळवी राजा ।
त्यांची क्रियाहि करवी, ज्याला सानंद सर्व नित्य प्रजा ॥ ११३ ॥
- १०८५ पट्टणकुडिरणरंगीं, जेथें पडले प्रतापि भाऊ ते ।
छत्रीची साक्ष तिथें, स्मारक ह्युणुनी जना अजुन दिसते ॥ ११४ ॥

(शार्दूलविक्रीडित)

- १०८६ वार्ता ऐकुनि दुःख-कारक पुणें-एथील लोकांप्रती ।
दुःखावेग न साहुनी पटदिशीं भूमीवरी घालिती ॥
हो आक्रांतहि तासगांविं तसला कन्या स्नुषा स्त्रीसती ।
आक्रंदोनि कपाल वक्ष पिटिती आली तयां दुःस्थिती ॥ ११५ ॥
- १०८७ जन्मापासुन संगरीं शरिर हें सद्गाउनें अर्पिलें ।
विश्वासूकपणें धन्यावरि सदा सद्गक्तिला ठेविलें ॥

सेवेमार्जिच देह हा झिजविला वागे महा-नीतिने ।
कोणाचा करि घातपात न कधीं निष्पाप होता मनें ॥ ११६ ॥

१०८८ होता शूर खरा द्विजातिवर हा योद्धाहि भीष्मापरी ।
विप्रांचें ऋत तेज दाखवि जना सत्या असे वैखरी ॥
[' हे भित्रे कमजोर हिमत नसे विप्रांस ' कांहीं जणी ।
(गप्पा) वल्गा मारिति तेज दाखवि तयां भाऊ करुनी रण ॥ ११७ ॥

(युग्म)

१०८९ हिंदूलोक न धीर-वीर; भितरे भारी असे बोलती ।
कांहीं लोक परंतु सर्व मजला ते अज्ञसे वाटती ॥
बाजीराव शिवाजि माधव रघू बापू तसें गोखले ।
हे भाऊ हरिपंत वीर फडके मल्हारजी चौगुले ॥ ११८ ॥

१०९० राणोजी जनकोजि शूर वरते ह्यादाजि शिदा असे ।
शोभे वीर चकाकुनी भरत-भू आतां नसे हो तसें ॥
सोडावाटर ब्रँडि पीउन वरी खाती सदा बिस्कुटां ।
वाणी लागट बोलती चघळती तोंड्युमधें चीरुटा ॥ ११९ ॥

१०९१ होणें कांहीं करांतुनी न कधिही वाचालता सत्वरीं ।
मोठ्यांचे गुण मोडुनी वदति त्या निंदायुता वैखरी ॥
ऐसें संप्रति लोक वागति सदा हांजीत वेळाप्रती ।
खेळामाजि तसा कुटाळकिमधीं निंदेत वा लोटती ॥ १२० ॥]

भुजंगप्रयात .

१०९२ असो सांग झाली क्रिया सर्व त्याची ।
चमू सर्व गेली रणांतून साची ॥
जगामाजि कीर्ती करुनी निघाला ।
विमानांतुनी भाउ स्वर्गास गेला ॥ १२१ ॥

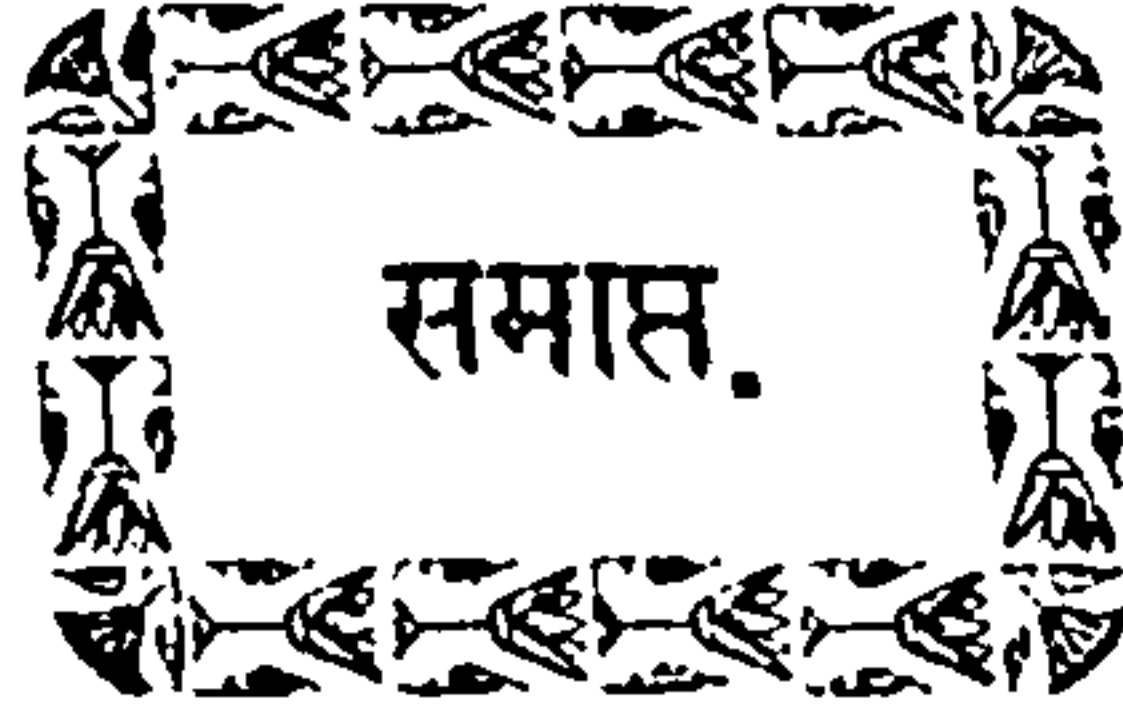
१०९३ जयाचा गिरावा जगानें सु कित्ता ।
असा वीर भाऊ महाशूर होता ॥

- परस्त्री जयाला स्वप्नाताच वाटे ।
सदा सर्वदा प्रेम चित्तांत दाटे ॥ १२२ ॥
- १०९॥ धन्याची सु-सेवा सदा मुख्य मानी ।
धनाची न इच्छा असे तो इमानी ॥
स्वतांचा जरी प्राण जाईल जावो ।
तरी स्वामिकार्यामधीं शुद्ध भावो ॥ १२३ ॥
- १०९५ महाशूर टिप्पू महाशूर अर्झी ।
तयाची हबेलंडिही फार केली ॥
महाशूर आंग्लांस दावूनि हात ।
क्षणामार्जि केलें तयांनाहि चीत ॥ १२४ ॥
- १०९६ महादाजि शिदा लढाया जितूनी ।
वजीरी सवाईस अपीहि मानी ॥
स्वतां पेशव्याचाहि व्हावें दिवाण ।
मनीं आणि शिदां परी व्यर्थ जाण ॥ १२५ ॥
- १०९७ तयालागि हाणून पाडीच भाई ।
स्वतांच्याच हेतूस सिद्धीस नेई ॥
अशा कारकीर्दीप्रती गाजवी हा ।
विमानांतुनी स्वर्गि जाईच प्राहा ॥ १२६ ॥
- १०९८ जयालागि स्वामी अतीमान देई ।
कृतांतापरीही अरी ज्यास भीई ॥
जयाची पराभूति झाली नसेच ।
असा वीर भाऊ महाशूर साच ॥ १२७ ॥
- १०९९ सदा आत्मकार्या असे सिद्ध गाजी ।
महा भव्य ऐसा जयाचा सुवाजी ॥
रणीं अग्रभागीं असी घेउनीया ।
विजेच्या परी जो चकाके लढाया ॥ १२८ ॥

(आर्या)

• गोसावी उपनामक, सूनूनें एकनाथपंताच्या ।
गोविंदानें रचिला, ग्रंथ जना वाचण्या भरतभूच्या ॥ १ ॥

• कुलदैवत खंडोबा, त्याला हा ग्रंथ अर्पिला भावें ।
यत्पादरजे मुक्ती, शक्ती, भक्ती धनादि लाभावे ॥ २ ॥

आश्रयदात्यांची नावे.

१)

श्रीमदानंद स्वामी मठ खानापूर.	रा. सा. विष्णू गणेश नाडकर्णी
श्रीमच्छंकराचार्य स्वामी मठ सं-	हेड अकौंटंट.
केश्वर	रा. दत्तात्रय गणेश नाडकर्णी.
रा. सा. गणपत जयवंत रेघे.	„ वामुदेवराव वागळे.
रा. हरी सखाराम खानोलकर.	„ बाबूराव मायगावस देसाई.
रा. सा. मंगेश जिवाजी तेलंग	„ तोताराम व्यंकटेश कापशे.
बी. ए. एल्. एल्. बी.	„ शामराव बाळाजी कुलकर्णी.
मे. एज्युकेशनल इन्स्पेक्टर ग्वालहेर	„ गोविंद शेटजी इंगळे.
मे. डायरेक्टर साहेब वऱ्हाड	„ वासुदेव नारायण केळकर.
रा. ब. रामकृष्ण सखाराम आठ-	„ कृष्णाजी भास्कर काळेले.
वल्ये एम्. ए.	„ बळवंत गणेश वांगीकर वकील
रा. ब. सि. व्ही. वैद्य एम्. ए.	„ बळवंतराव दुबळे वकील.
एल्. एल्. बी.	„ चिंतामण दाजी वाघ वकील.
मे. विद्याधिकारी बडोदे.	„ नारायणराव मेंगदे वकील.
श्रीमंत आनंदरावजी पवार धार.	„ नारायण कृष्ण वैद्य मास्तर.
श्रीमंत बाळासाहेब राजे घोरपडे	रा. सा. लक्ष्मणराव सोमण.
मुधोळ.	„ कृष्णराव गणेश तेलहारा.
श्रीमंत नारायणराव ऊर्फ बाबा	सेक्रेटरी ने. ज. ला. खामगांव.
साहेब घोरपडे.	रा. शांताराम अनंत देसाई.
रा. ब. लक्ष्मण गोपाळ देशमुख.	श्रीमंत बाळासाहेब हैरेकर.
न्यायमूर्ति महादेव गोविंद रानडे	रा. कृष्णाजी विष्णू आचार्य मास्तर
रा. सा. आर. व्ही. गद्रे डे.	„ नारायण हरी चिटणीस मास्तर
ए. इन्स्पेक्टर सातारा.	„ महादेव नारायण कुलकर्णी मा.
रा. सा. डेप्युटी इन्स्पेक्टर मुंबई.	रा. ब. भालचंद्र कृष्ण भाटवडेकर

रा. सा. बालकृष्ण वामनाजी
गढहाणकर.

रा. व. रामकृष्ण गोपाळ भंडारकर

रा. सा. पी. एन्. पाटणकर.

„ विश्वनाथ हरी जोशी.

रा. महादेव वासुदेव जोशी.

रा. सा. श्रीपाद गोविंद जोशी.

श्रीमंत बाळासाहेब पटवर्धन मिरज

श्रीमंत बाळासाहेब पंत औंध.

श्रीमंत बाळासाहेब जांबोटीकर.

श्रीमंत आप्पासाहेब पटवर्धन मिरज

रा. गणेश विष्णू शेंडे.

रा. सा. कृष्णराव गरवारे.

„ गजानन रावजी कणेकर स. ज.

„ एकनाथ सुबराव कुलकर्णी स. ज.

श्रीमती जमनाबाई साहेब गाडकवाड

रा. सा. व्यंकट मार्तंड.

रा. व. मोरेश्वर गोपाळ देशमुख.

श्रीमंत आप्पाजीराव मोरे.

„ एन्. एन्. धी. चीफ ऑफ भोर.

„ नारायण सदाशिव राजोपाध्ये.

डा. सदाशिव वामन काणे.

श्री. सौ. चिमणाबाईसाहेब.

श्री. योगेश्वरराव देशपांडे.

„ नारायणराव लक्ष्मण जाहागि ०

„ माधव नारायण किवे.

„ मल्लाप्पा विरुपाक्ष सित्रे.

रा. सा. लक्ष्मणराव गोळवलकर.

„ गोविंद आत्माराम पोतनीस.

„ विष्णू शिवराम.

श्रीमंत बाबासाहेब पवार देवास.

रा. सा. विष्णू मोरेश्वर महाजनी

एम्. ए.

रा. व. बळवंतराव सर न्यायाधीश

रा. सेक्रेटरी ने. ज. ला. जत.

„ कृष्णाजी नारायण सिरसाट.

श्रीमंत वंटमुरीकर देसाई.

मे. ए. इन्स्पेक्टर करवीर.

रा. काशिनाथ महादेव भौमे.

रा. सा. रामचंद्र नारायण जोगळेकर

रा. सा. गोविंदराव लिमये वकील

रा. वासुदेव बाळाजी जतकर.

रा. विश्वनाथ पुरुषोत्तम देशपांडे.

रा. सा. गोपाळ रामचंद्र पिटके.

रा. सा. निळकंठ नारायण भट.

रा. सा. डे. ए. इन्स्पेक्टर नासिक

रा. सेक्रेटरी ने. ज. ला. सासवड

„ „ „ नासिक.

„ „ „ „ धुळे.

„ „ „ मालेगांव.

„ „ „ चिकोडी.

अध्यक्ष शिक्षक समाज एलिचपूर.

रां. व. व्यंकटरावजी कुप्पीकर.

अध्यक्ष शिक्षक समाज नांदूरा.

श्री. माधवराव भाहेत्र बावडा.
 ,, आत्रासाहेत्र विशाळगड.
 डे. ए. इन्स्पेक्टर मुन्धोळ.
 कृष्णजी तमाजी कोन्हेर.
 रा. सा. रघुनाथ गंगाधर भडभडे.
 रा. ब. श्रीनिवासरव चिटगुप्पी.
 मे. ए. इन्स्पेक्टर ह्यैसूर.
 रा. सा. कृष्णराव जयराम.
 रा. सा. गोविंद विष्णू श्रीखंडे.
 रा. सा. बालकृष्ण रामचंद्र बखले
 रा. सा. हरी महादेव पंडित.
 रा. माधव विनायक पटवर्धन.
 रा. सा. शामराव विठ्ठल वकील.
 रा. सा. धोंडो रामचंद्र अभ्यंकर.

रा.सा. गोपाळ रामचंद्र रजिष्टर.
 रा. सा. तुकाराम गोविंद.
 श्री. बापूसाहेत्र पटवर्धन.
 रा. ब. गणपतरावजी लोधे.
 रा.सा. से. ने. ज. लायबरी कागल.
 रा. रा. माधव नारायण सातपुते.
 रा. ब. धोंडो शामराव गरूड.
 रा.सा. डे. ए. इन्स्पेक्टर रामदूर्ग.
 रा. रा. केशव दयाराम
 रां. सा. वैकुंठराव वाघ.
 रा. ब. गणेश कृष्ण खापेरडे.
 रा. रा. नारायण कृष्ण अगाशे.
 रा.सा. बळवंतरावजी सप्रे वाळवे.
 रा. मोरेश्वर पांडुरंग रानडे.
 रा. कुंडलिकराव पाटील फडतरे.

